

कालीकुमारग्रन्थमालायाः षष्ठं पुष्पम्

✽ दशकुमारशेषः ✽

(आख्यायिका)

रचयिता

द्वितीयदण्डी श्रीचक्रपाणिदीक्षितः

सम्पादकः

म० म० पं० कालीप्रसादशाम्त्री

‘संस्कृतम्’ पत्रसम्पादकः

मूल्यम् १॥) मुद्रा

प्रकाशनतिथिः

अधिकज्येष्ठशुक्ल चतुर्थी विक्रमाब्दः २०१६

१००० प्रतयः

निवेदनम्

भवतां हस्ते गुणमन्दारमञ्जरीनामकं गद्यकाव्यं सर्वप्रथमं
अर्पयतो मे मनसि महान् दण्डः समुत्पद्यते । इदमाख्ययायिका ।
यतस्मिन्मिता 'श्रीमद्विद्वद्बृन्दपुरन्दरश्रीश्रीमन्नेकरत्ननाथदीक्षितकु-
न्तिजश्रीबालकृष्णमूरिसुनुरत्ननाथकविवर' इति । एतस्मिन्मिताका-
लो निर्मातुरेव शब्देषु १७८७ तमे वर्षे कार्तिकशुक्लदशमीति,
अथा—

जागत्वाद्दीन्दुभिर्गह्वरे पुण्ये वर्षे इषे निशि ।

पक्षे चलत्ते सङ्पूर्णं रत्ननाथो वधवादिमाम् ॥

सौराष्ट्रदेशीयगोण्डलस्थितश्रीभुवनेश्वरीपीठहस्तलिखित-
ग्रन्थभण्डारे गुणमन्दारमञ्जरीयाः पुस्तकद्वयमस्ति । तत्तत्तद्वं तद-
भ्यन्तर्विद्वत्प्रथमश्चाक्षरगालीथमहाराजानां परमकृपया प्रकाशनाय ।
अहं तदमे कृतज्ञतावनसमस्तकः । तत्रैकं पूर्णमेकस्त्रापूर्णं पुस्तकम् ।

लघ्वणि गद्यकाव्यमेतत्प्रकृतपाणिद्वयपूर्णं पठितुमनोहारि-
त्संस्कृतगद्यसंसारस्य शोभासंस्थं वर्द्धयिष्यतीति मे मतिः । अस्म-
द्व्यप्रकाशनवदेतदणि प्रकाशस्य ससर्वाविधदोषगम्यम्, अथापि
सुधियो विचार्य पठिष्यन्त्येव ।

सुन्दरीव मनोज्ञानि दूरीकृत्य स्वतन्त्रमियम् ॥

सुधापूरीयतां कर्णपूर्णाभूयाशु मञ्जरी ॥

संस्कृतकार्यालयः

अयोध्या (उ. प्र.)

श्वेच्छकृष्णसप्तमी २०१८ वि.

७ मई १९६१

विदुषां वराभ्युदः

महामहोपाध्यायः

प. काशीप्रसादशास्त्री

'संस्कृतम्' पत्रमरुपादकः

मुद्रकः—सरस्वतीमुद्रणालयः, अयोध्या (उ० प्र०)

दशकुमारचरितशेषः

भजे भवनिषेवितं भवनमेकमुत्तमः श्रिया
मपारकरुणामयं परमधाम रामाश्रितम् ।
अनन्तचरणं हृदा परिविभाव्य रामायणं
तनोति सुखमन्त्रयं जगति यस्य पारायणम् ॥

देवीमीडे शम्भयी वाङ्मयीं तां वाच्यातीता शब्दचित्रार्थचित्रा ।
नव्या नव्या याति भव्या कवीनामाविभूता सम्मदाना दधाति ॥
व्याकुर्वाणेऽशेषशेषप्रबन्धानास्येनाहुर्यात्र शेषाद्विशेषम् ।
कान्त्या कीर्त्या प्रज्ञया चन्द्रमौलि तातं वन्दे दीक्षितं चन्द्रमौलिम्
कुशला मतिः किमीयान्निर्माणे दशकुमारशेषस्य ।
अन्तेवासिभिरनिशं प्रेरितबुद्धेममात्र निर्मितसा ॥

अथानन्दपूर्णमानसोऽमानसोमकान्तिः सुश्रुतविश्रुतचरित्रो
मित्रोदयविकाशी जितकाशीकाशीपतिमुखभूपतिमहितो महितो-
रुचिश्रुतविक्रमः क्रमशः कथितनिजकथं कथञ्चिदप्युक्तं परमाप्तं
मित्रगणमभ्यामित्रीणं सहजस्नेहदृशा सम्भावयन् भावयन्नन्वेष-
णप्रसङ्गसम्पादिताखण्डभूमण्डलप्राज्यराज्यसमधिगतैर्दैवगतेर-
चिन्त्यतामचिन्त्यवैभवो भवोद्भवसमोऽसमोन्नतविक्रमैरविभ्रमैः
कृतश्रमैर्द्विषदसुहृद्भिर्मान्यमानो मानोन्नतरिपुमर्दनेन विराजमानो
राजमानो जयश्रिया श्रिया तुलितनरबाहनो राजवाहनस्तापसी-
भूतनिजधात्रीकथितनिजकन्यकाङ्कतलशवरसमाक्षिप्तनिजसहोदर-
वृत्तान्तश्रवणदिवसात् पूर्वविज्ञातशवरोहस्तो हस्तोपलब्धकर्माणं
निहतचण्डवर्माणमपहारवर्माणमात्मसहोदरं निश्चितवतोत्थाय
अञ्जलिना समुद्रभूतप्रभूतशर्मणाऽद्भुतकर्मणा प्रणम्य उपहार-

वर्मणा व्यज्ञापि । देवदेवेन राजहंसेन राजहंसेन शवरोमनुजोऽयं
 सामदानै राजलक्ष्मणोद्भासितशरीरः सुकुमारः कुमारः समानी-
 यापहारवर्मेत्याख्याय यो देव्यै मतिमत्यै वसुमत्यै समर्पितः सोऽयं
 पितुः प्रेयान् श्रेयान् मम ज्यायान् मतितुलितलम्बोदरः सोदरो
 जन्ममात्रनिमित्तस्य चिरमलब्धवार्तस्य भृशातस्य पितुरपनुदतु
 शोकसन्तापं यदि देवादेश इति । ततस्तदाकर्णानन्दसङ्गतेन
 विस्मितेन सस्मितेन तेन बाढमित्यादिष्टस्तमुपहारवर्मा स्ववृत्तान्त-
 श्रवणसञ्जातशर्माणमपहारवर्माणमुभयथा पुरस्कृत्य योऽपौ घने
 वने द्वारिकादारिकायाः पुष्करिकायाः करादाक्षप्य घस्मरेण
 शवरेण चिरमनन्तर्वत्यै पत्यै समर्पितोऽभूदभूतपूर्वदर्शनं तदेव
 वनं देवादाप्तेन सहाप्तेन भूमण्डलावतंसेन राजहंसेन च राज्ञा
 शवराज्ञातमनुनीतशवरीतः कुमारोऽयं राजन्य इति विलक्ष्यै-
 लक्ष्यैर्निश्चित्य समानीयापहारवर्मायमित्यभिधाय विधाय च पुन-
 र्जातकर्मवर्मावत्यौ वसुमत्यै समर्पितस्तथा चाहमिव राजबाहन्त
 निर्विशेषं पोषितो वर्द्धितश्च शोयमिति ध्यायन्तं तमेव सुतमितरं
 पितरं प्रादर्शयत् ।

प्रहारवर्मा तु परमसम्मदोद्भिन्नवर्मा विमलमकलम्भा
 नलनहुषादिराजवर्मासधर्मा तमुपहारवर्माभिहितलाभकर्माणपहा-
 रवर्माणमालोक्य विधिनिसर्माणमचिन्त्यवैभवं विचिन्त्य च प्रहर्ष-
 कम्पिताभ्यामायताभ्यां भुजाभ्यां गाढमालिङ्ग्य परमसम्मदोद्-
 भूतं प्रभूतमश्रुजलं प्रमाज्यं विस्फारितनयनः पुनश्चिरं निध्याया-
 मन्दसम्मदपयोधिगूढः प्रतिपत्तिमूढः क्षणमतिष्ठत् ।

ततः काशीभूमिपालेन कामपालेन चम्पेश्वरेण सिंहवर्मणा
 च सञ्जातशर्मणा परमाभ्युदयवार्तयामिनन्दिनोऽनपोढतनुत्रा-
 भ्यां सह पुत्राभ्यां राजबाह्नान्तिकमुपतिष्ठ सुः प्रहर्षभरेण बाद्धे-
 केन च खलद्गतिर्ममापरोधनमित्राख्ययान्तरितोऽयमात्मोपगू-

हनीय इत्यपहारवर्मादिदृष्टे न तन्निविशेषमाश्लिष्टेन मनोरमचरित्रेण धनमित्रेण सहापहारवर्माणां समवलम्बितोभयभुजो नृत्य-
त्रिव प्रहृष्टभरेण जहारावलितकम्पकरकमलः परमाभ्युदयदर्शन-
प्रीतमानसेन राजवाहनेन निविश्यतां प्रीतोऽहं महाराजस्येव स-
पुत्रस्य परमसुहृदो भवतोऽवलोकनेनेति सादरमभिहितः परमाक्षने-
निषसाद ।

ततः कुनशीतसौन्दर्यैश्वर्यदर्शनप्रीताङ्गराजानुशिष्टेन
विनयविशिष्टेन चरितपवित्रेण धनमित्रेणाङ्गराजश्रिया सहाप-
हारवर्माणांऽम्बानिकायाः पाणिप्रहणाय विज्ञापितो राजवाहन-
मुखमुदीत्ताञ्चक्रे ।

राजवाहनस्तु काशीपतिमैथिलाभ्यां समं समन्त्र्य गणका-
नामुच्छ्रय्य त्र्यहादूर्ध्वं परिणयविधिं व्यवस्थाप्यादिश्य च धन-
मित्रं शिविरनिवासाय शङ्करमौलिमातृवीमालां शालां चतु-
र्वर्गस्य भागीरथीं :—

“गङ्गे सति तव सङ्गे कृतभवभङ्गे विषादिनोऽपि सुखम् ।
भवति भवेन विषाशनखिन्नेनातः शिरसि धृता”

इत्यभिनन्द्य सिन्धुसुरुत्तस्थौ । स्नातं कृतनित्यक्रियं च तं सह
काशीपतिमैथिलाभ्यामङ्गराजो गजतुरगकाञ्चनवसनादिना महार्हेण
राजार्हेण दर्शकरेण महतोऽपकरणेन सविनयमानर्चा ।

अथावितः कृताशनविधिनिधिपतिसमः सह सुहृद्भिर्मरी-
चिमुनिदर्शनाय प्रातिष्ठत । उपेत्य चोपाश्रमं श्रमं विनीय विसृष्टे त-
रपरिजनो जनोपगीतो मन्दपवनावधूतलोलकिसलयकरेण मुनिभ-
यान्मन्दमाह्वयत इव कस्यचिच्चूतपोतकस्य प्रच्छाद्यशीतले तले
निषण्णं विधित्तिवित्तगुरुपुण्यान्तरपंक्तिभिरिव मुनिमनोविचि-
कितपानोदनायाविभूताभिस्त्रिपुरदूरेखाभिः समुद्भासितललाट-

भागं काममञ्जरीवञ्चनवचनाकर्णनसमुद्भूतप्रभूतदुरितक्षयाय रुद्राक्षकुण्डलमिषेणावलम्बितशिवसूक्तत्रयमालाभ्यामिव कर्णाभ्यां भासमानं काममञ्जरीसमालिङ्गनप्रायश्चित्ताय जटाधरेणैव सलो-
मकेनोरसा विराजमानं काममञ्जरीसंसर्गमन्तापैरिव चान्द्रा-
यणादित्रैः कृशीकृतशरीरं काममञ्जरीवाविद्यया परित्यक्तं
काममञ्जर्या इवापातरमणीयान्मान्यायाः प्रपञ्चानाकलयन्तं
काममञ्जरीस्नेहमिव संसारमनित्यसामानन्तं पुनः काममञ्जरी
संसर्गभयेनेव पारतोऽवरुध्य नियमितेन्द्रियमविद्यया सामर्षयेव
मोहान्धकूपपातितम् पित्रैव विवेकेन शमदमोपशमैः परमगुणैः
समुद्धृतं वियोगममहमानया जनन्येव विद्यया गाढमालिङ्गितं
काममञ्जरीरागेण समं तपानिर्दग्धषड्वर्गं कामकारागारविनि-
मुक्तं इति सहर्षमुपागतैः पूर्वासुहृद्भिर्दयादाक्षिण्यसौजन्य-
वित्तैः शिष्यैरिव समुपास्यमानं काममञ्जरीकुचस्पर्शपातकपरि-
जिहीर्षयेवोर्ध्वमुखं तपस्यद्भ्यामुत्तानाभ्यां कराभ्यां समुद्धा-
सितोत्सङ्गं काममञ्जरीचुम्बनदुरितक्षयाय जपोल्लसद्दशनदीधि-
तिगङ्गाजलधाराभिः स्नपयन्तमिवाधरं प्रत्यागतविज्ञानसुहृदा-
लिङ्गनायेव समुच्छ्वासितवत्तप्तं सच्चिदानन्दघनावलोकनान-
न्दजनितविमलशातलनयनसलिलैः प्रशमयन्तमिव काममञ्जरी-
सरागावलोकनायातसन्तापं नयनयोः पुनरहमशक्यश्चालयितुं
त्वयेति निवेदयन्तमिव काममञ्जरीशरीरनिश्चलतया व्याघ्राजि-
नासनपरिग्रहेण भोषयन्तमिव काममञ्जरीसंसर्गजनितसंस्कार-
विविधविकारमयरुपपृषतान् संप्रज्ञातसमाधिनिष्ठं कालत्रयज्ञान-
भासमानमानसमसमानमन्यौः धर्ममिव धरातलावतीर्णमाधारं
सर्वविद्यानामेकायतनं शुभकर्मणां मुनिमवलोक्य किञ्चिदिव स्थि-
त्वोपरतसमाधिमाधित्यक्तमव्यक्तदर्शनप्रसन्नमानसं निरस्तानसं तं
दूरत एव सह सुहृद्भिः प्रणताम् ।

मुनिस्तु समाशास्य सप्रणयमनामयं चापृच्छय पूर्वापरि-
चयाधिगतविश्रम्भेष्वापहारवर्माणां समुपनीते कुशासने समुपवे-
श्य च समित्रं मित्रमतिथिभिर्व तमुपचचार । अथागमनकारण-
बुभुत्सया किञ्चिदिव विवक्षुमेन काचिद्धमध्वर्जिनो विनीतवेषा-
ऽशीषाधीतकपटपाटवा चाटवाम्भोधिबोचानीचीनीचीकृतान्या
कात्यायन्यमुर्द्वेची समीचीनभावा सती सतीभावं प्रदर्शयन्ती
निवेदयन्ती तिजविकलभावं पर्याश्रमुखी सस्मुखीभूयाभिवादये
भगवन्तस्मात् वदन्ती तपस्तेजोऽवलोकित्वाभितप्राणं प्राणंमेत ।
मुनिस्तु तामालोक्य किञ्चिदिव विद्वस्याव्रवीत् । आर्य मुग्धे !
स्वाविनयफलमनुभवन्ती विज्ञाऽपि किमिदानीं विधीदस्ताति
केयमस्याश्च किमशर्म किमशर्मकारणं च कर्म कथयेति
तदुदन्तश्रवणकौतुकिना सस्मिताच्चित्तैरलब्धराजवाहनार्दि-
सम्भतिना प्राञ्जलिनाऽपहारवर्मणा पृष्टो मुनिरभाषत । यद्यपि
भवदातिथ्योपचरत्यापृतस्येदमनुकूलं दोषतया चापुण्यमूलं
समस्तं च दोषकर्तुः श्रवणशूलमित्यनुचितं तथापि पुनरेवंविध-
विनयनिवृत्तिहेतुतयापदेशरूपमिति धमानुकूलमिति मनसि कृत्य
कृत्यमस्याः समस्तं सहोत्पत्त्या समस्यया प्रोच्यते-श्रयाताम् ।

इयं खलु मन्त्रगरवासिनो भद्रसेनस्यार्थपतेस्तनया श्रमणा-
नाम कामप्रवणाभावादेशा मुक्ताचारविशेषा वेषात् कुमारश्रमणा
सती देशे देशे विहितभ्रमणा मगधेषु भूरिकालभूतविश्रमणाभूत्
तत्र च मदनसङ्गपुरे सुरेशसदनसमसदन सदनेहितपरसकलजन
धनेप्सयातियत्तस्य कुवेरदत्तास्यार्यस्य बधूमवधूतपरपुरुषसंसर्गा
रूपवती शीलवती नाम कामयमानेनामानधनेन मानधनेन नाम्ना
साम्ना समाहूय हर्षसाधनेन धनेन कार्यसाधननिदानेन वस-
नाशनदानेन च पालिता लालिता चाटुशतैस्तच्छीलपातनाय यत-
मानाऽयतमाना तद्विषये तपस्विषेवती विनयवती किला भिक्षा-

दनमिषेण प्रतिगृहं विचरन्ती विहरन्ती यदृच्छया पुष्पाक्षतरो-
चना । विकिरन्ता । वितरन्ता । सौभाग्यं जातिस्मरत्वमभिनयन्ती
निवेदयन्ती सर्वज्ञतां चित्राः कथाः कथयन्ती व्रशयन्ती ललना-
जनं सिद्धिं दर्शयन्ती रचयन्ती प्रपञ्चजालं पूज्यमाना । प्रमदाभिरे-
कदा चिरयति प्रोषिते पत्यौ रहः समुपवेश्यासने विनयवत्या
शोलवत्या प्रिवृत्तान्तमापृष्टा किञ्चिदेव ध्यात्वा विहस्याव्रवीत् ।

आय वत्से ! पतिस्तव कुशलो सलीलमास्ते काश्यास्तीरे
किन्तु लब्धद्विगुणलाभाऽपि स कितवः सहैकया कयाचिद् गणि-
कया बद्धस्नेहस्तत्रैव व्यवहरन् संहरन्नितो मनो मनोजवशो
विलम्बते । वतेदमसाम्प्रतम् । अहो सत्योऽयं स्त्रीजनप्रवादः शपथ
शतं कुर्वाणापि पुरुषव्यक्तिरविश्वास्या इति । अत एव अरुन्धत्यापि
वसिष्ठमप्यशङ्कितम् । किं नोशनोवचनमप्यतिक्रम्य ययातिरविज्ञातं
देचयान्या वयोरूपविरष्टां शमिष्ठामगच्छत् ? किं न वा शतक्रतुः
सत्यां सत्यां पुत्तामजायां गौतमजायामगच्छत् ! किं न वा चन्द्रः
स्थितायामासेवनकरूपरूपतरङ्गिण्यामनुरागिण्यां रोहिण्यां गुरु-
तल्पगमनमकरोत् । देवगुरुरपि न किं स्थितायां लब्धरूपसारा-
यां तारायामुत्तम्यभार्यायां समतया सह संवभूव ? किं बहुना
वाचनिकेनापि पुम्भावेनाचेतनः शास्त्रविधिरपि सहसोक्त्या व्य-
भिचरति । तथा हि आनुमानिकेऽप्रत्यक्षे अनुमस्थितेऽदृष्टफले
परलोके जनं प्रवर्तयति निवर्तयति च तादृशादैहिकसुखात् निय-
मयति तु प्रत्यक्षानुमानयोः प्रत्यक्षं वत्तीय इति । उपस्थितं परित्य-
ज्यानुपस्थितप्रदृष्टे मानाभाव इति सम्भवति दृष्टफलकेऽदृष्टफल-
कल्पनमनुचितमिति चेति व्यभिचारोऽपि दोष इत्याद्युक्तिकमेव ।
पुरा किल सत्यपि परिणये पशूनामिव नराणामप्यपहृता प्रवृत्ति-
रासीत् । एकदा तूहालकस्य परमर्षेभार्यायां केनापि विप्रयूना

रिरंसया रहोनीतायां विज्ञातवृत्तान्तेन तत्सुतेन श्वेतकेतुना व्य-
वस्था समकारि-इतः परं स्त्रीपुंसौ व्यभिचरन्तौ पतेतामिति । दृष-
क्तावीजमप्यन्विष्यमाणं व्यभिचारस्य वर्णसंकरत्वापादनम् ।
जातिस्तु विशुद्धं मातापितृजत्वम् । विशुद्धिस्तु पितृपित्रोस्तत्पि-
त्रोस्तत्पित्रोरिति क्रमेण ब्रह्मपरिज्ञेन लभ्येति दुर्निरुपा
दुर्लभा च ।

अस्तु वा जातिस्तत्पर्यन्तं न केवलं स्त्रीपुंसां च व्यभिचा-
रेण किन्तु पुरुषाणामपीति तुल्ये दोषे निरुद्धैः पुरुषैर्भिन्नश्चेतके-
तुसेतौ कुशलाः स्त्रियोऽपि प्रायशस्तमभ्यनन्दन् । तथाहि गुरुप-
त्नी तारा चन्द्रेण, उतथ्यभार्या ममता न म गुरुणा, नागकन्यां-
लूपीनाम धनञ्जयेन, वाल्मिपत्नी तारा सुग्रीवेण, रावणभार्या
मन्दोदरी च विभीषणेन समगंस्त । समस्ताश्चैता विशिष्टस्थ न-
वर्तिन्यो राजन्त एव पतिमनुरुन्धानाश्च सीतादमयन्त्यादयो न
सुखमवापुः । किं च श्रुतिस्मृतीनां नानाविधभेदभिन्नतया मार्ग-
संशये 'महाजनो येन गतः स पन्था' इति व्यवस्थितिपथि महे-
न्द्रचन्द्रादिसहापुरुषसंगृहीताद् वर्त्मनो दुर्गदृष्टं विना क इव
भ्रंशयेत् । वेदवच्च कामादेशस्यापि देवाज्ञारूपतया वर्तव्यता-
संशये प्रत्यक्षादिन्यायेन फलतारतम्येन च काम ज्ञायाः कर्तव्यता-
यां क इव विचक्षणो व्यामुह्येत । व्यामुग्धा एव च तदवहेलनज-
नितपातकवशाद् धूलिधूसरा मुण्डितमुण्डा जटाधराः शीतवाता-
द्यनेकक्लेशाननुभवन्ति । अस्तु वा मतान्तरम् एतत्तत्र इति । तत्रा-
प्यधिकारपर्यालोचनायां 'इरिद्रं च तपस्विन' मिति स्मृतिवचना-
द् यौवनसुखमनुभूय बाण्डके विहिततपसा ययातिदिलीपप्रभृतीनां
महामतीनामाचाराच्चानुपनतसुखसाधनस्य भोगक्षमस्य बाधिकारः
प्रतीयतते, नतूपनतसुखसाधनस्य भोगक्षमस्य वा फलमपि
बाण्डमनःकायक्लेशमयस्यास्य तपसो रम्भादिरम्यरमणीसङ्गमसु-

त्वात्मकः स्वर्ग एव कथनीय इति पक्षपातमात्रं रम्भादिम
दृशकामिनीसंगमसुखमयेनोपस्थितनानेन किमपराद्धं यदयमुपनत
सुखसाधनैर्भोगक्षमैश्च जनः परित्यज्येत ?

न च स नित्यः प्रध्वंसश्रवणात् किं बहुना 'प्राज्ञस्तत्कर्म
कुर्वीत येनान्ते सुखमेधते' इति निगमवोक्त्यादन्ते शर्ममयं कर्म कर-
णीयमिति व्यवस्थिते विधावन्ते विगलितवेद्यान्तरमानन्दमयं सुखं
च सुरतसुखं कथां नाम नाद्रियतां कृतिभिः । न चैतदनित्यम् । तदेव
नित्यं किमु न यन्नित्यमुपलभ्यते ? अनुभूयमानयौवनसुखस्यैक-
सफलं जन्मास्तीति प्रतीतिविषयीभूता सती भवत्यतथाभूता त्वस-
तीति 'सुरतसुखं सुन्दरि ! पुंसां न तथा यथा स्त्रीणां' अत एव
भङ्गस्वनो नाम राजा महेन्द्रमोहितः शिवसंशप्तसरसि स्नातः स्त्रीभू-
तोऽभूत्पूर्वसुरतसुखमनुभूय पुनर्महेन्द्रदीयमानमपि पुंसां परिज-
हार । अहमप्येकदा भारतश्रवणगलितपैशुन्या सहानया शुन्या मुन्या-
श्रमललितपरिसरवनं कुसुमवनं पुरोपवनं देवोचितललितकुसुमचि-
चीषया ससगमदमगच्छम् । तत्र च पत्रपुष्परम्यशाखिनो निशामय-
न्ती नवनवान्मधुरविहङ्गकरवानाकर्णयन्ती पुष्परुत्तंगसङ्घितकरण्ड-
मापूरयन्ती रम्यरम्यकुसुमवनं सकामा कामावेशवती वामा वामाक्षि
स्फुरणजातविस्मया स्मयाविष्टा प्रलपन्ती मन्दं हृष्यन्ती ततस्ततो
विलोकयन्ती करकलितललितकुसुमकरण्डमचण्डरुचिरचिराननं च
तुराननसमानं परमधामानं सुदत्तनामानं मुनिवरमपश्यम् । उपसृत्य
च ससंभ्रमा प्राणमम् । स तु मधुरमधुररवमधुकरपरिगतनमितकुसु-
मशिखसुरभिपवनवशचलितललितकुचतटवसनां, समदकरटिदलपठि-
तललितगतिजनितविधुतिवशचलितवसनदलविवृतरुचिरतरघनतरज-
घनाम्, वदनसुरभितरपवनमिलितचलमधुकरनिरसनचलितकमलक-
रणितललिततरमणिगणवलयां मां निरीक्ष्य परीक्ष्य वैजन्त्यां समु-
ल्लसन्मदनो वदनोपाहृतनयनः सप्रणयमयि सुमुखि ! किमायास-

यसि मदनदंशकरीरं शरीरमिदं गृहाणेमान्द्रपि परमरुपुमानि
 कुसुमानीत्यभिधाय तानि भयलज्जामन्थरेण विधृतकमलव्रीजनि
 करेण सकुचस्पर्शं मदुत्संगसङ्गतकरेण प्राक्षिपत् । मया तु स-
 स्मितया मितया गिराऽभाणि दासजनस्यार्चनीयेन भद्रे । भव-
 तापहारिणा हारिणा पटुवर्गस्य किमिदं विपरीतमनुष्ठितामात् ।
 स तु मयैवमभिहितो हितोपदेशशाली शालीनोपि लीनोत्तमबिबे-
 को मदनायत्तो विदितसाङ्गसुकल्पिः परमर्षिरुत्कृष्टलगण्डफल-
 कोमलकोमलवचनपाण्डितोऽखण्डितोरु विश्रमः सस्मितमिदम-
 वोचत् । अये मनोज्ञे सुवृत्तौ स्वयम्भुवौ दर्शनस्पर्शनजनितानन्दौ
 शोचिरल्पकन्दौ तवमौ कुचौ कथं नार्चनीयावित्वर्चितौ यदि
 बाहमर्च्यस्तवाच्यं वुरुमवुरुमसारस्येन रुरुकान्तिलयेन विवि-
 धभावप्रभाबनेनेति । तत्तत्तद्वाक्यं सस्मितनमितददनाया मद-
 नायासितचेता वदनमुन्नमय मे मुकुलितनयनं नवनन्दितमानस-
 विनीततपस्विजनं सुरतमुखमिति वदन्ननुमत् ।

ततः किसलयरचितशयने शयनेत्रहरणमत्रपाया कोमल-
 तयान्तर्विलीयविशङ्कया इव समाङ्गं प्रगाढमात्तङ्गत । तज्जनित
 सुखरसभरेण मदनानलतप्यमानं स्वमङ्गं निर्वापयन्निव मुनिः
 सर्वजनसुलभमपि ब्रह्मैव योगैकगम्यं मोहमयमपि प्रसादनमि-
 न्द्रियाणां मदनानलस्योदीपनमपि निर्बृत्तिकरमुपजनितविषमो-
 च्छ्वासमप्याह्लादकरं पुनः पुनर्भूयमानमप्युत्तरुक्तं पुनः पुनरु-
 त्पादितस्पृष्टमतिप्रष्टमप्यनिर्देश्यभवरूपमतुलस्पर्शसुखमनुपमरस-
 मनाख्येयमनुभौकगम्यं निर्वाणमिवापरप्रकारं स्मर्यमाणमपि
 सुखजनकमतिसर्वसुखं सुरतसुखमनुभूय प्रसन्नः सर्वभाषाभिज्ञ-
 तां सकलकलाकौशलं सौभाग्यघटनसामर्थ्यं जातिस्मरस्त्वं च मे
 प्रादात् जातिस्मरस्त्वमेकस्यै मदनुवचनपरायै शुभ्यै चेत्यभिद-

धानैव तीक्ष्णाञ्जनदानगलन्नेत्रजलाविलामाघोशन्ती च शुनीम्
 अङ्गे विनिवेश्य विपादमाभिनयन्ती तदश्रुजलं च मार्जयन्ती म
 मभाषत अयि मुग्धे ! किं तथा चिन्तया जातया यया पीडिता
 भृशं रोदिषि । मन्ये मुनिवरप्रसादोऽपि अयमप्रसाद एव ते येन
 प्रत्याख्यातमद्वचनशतं स्मरसि पूर्वाजन्मवृत्तिमात । शीलवत्या
 तु केयं कथमासीत् किं चानया कृतमिति स्मरन्ममनयुक्ता
 पुनरसावाचष्ट-सुमुखि । रहस्यमिदमनारयेयं तव त किमपि मम
 न गोप्यमित्युच्यते । सुलक्षणा नामेयं पूर्वजन्मनो मम सपत्नी
 त्वेति सखीभावेन मयाभिहितानि हितान्यनावर्णयन्ती वारय-
 न्ती च मां व्यभिचरन्तीमुपहसन्ती च पतिमनुरुन्धाना सती
 प्रमीता सतीमां योनिमापन्ना पुनरापन्ना ज्ञानमिश्रं मदन्तिकम-
 त्यजन्तीव सीदन्ती रुदन्तीति च निजविकलभावमाघोदयन्ती ।
 अहं तु कामाक्षैकवशम्वदा प्रियवदनामवल्लभेनागरेन चेत्वरी
 सुखमनुभवन्ती मदनभवतीव्रखेदमनुभवन्ती परिभवन्तीमां
 भवन्तीवान्यादृशी पूर्णसुखभरेणासम् । इहापि जन्मानि मुनिवर
 प्रसादाद्देवतत्वं पृष्यमाना खलु मानान्यजन्स्तेद्वारणसमर्था यथे-
 च्छं विहरामि । शीलवती तु तदुदन्तश्रवणजातसंभ्रमा द्याभचा-
 रिपतिवार्ताश्रवणपरमार्ता च सञ्जातकोपातिशया शयाहितक-
 पोललोलाक्षी सुरतसुखोद्भावनोद्भूतप्रभृतमन्मथाघोश । साघोशा
 पर्यश्रुरस्याः पादयोनिपत्याऽगदीत वा च मे गातिरिति । इयं तु
 तन्नयनजलं समार्जयन्ती तं मुखमुन्नमयन्ती करुणामभिनयन्ती
 वशयन्ती च तां पुनरवोचत्—मा विपीद वत्से ! विविधविद्या-
 विज्ञायां वशगायां मयि स्थितायाम् । अहं हि त्वदादिपटा विशि-
 ष्ठाः समातमवलग्न्य सुदुर्घटमपि घटयेयमपि देवकुमारं यद्यभि-
 लषामि न चेदमनुचितं पातषु सत्सु कुटिलेषु । परय—

अपरां गतवति भर्तरि सवितरि देवे चकोराक्षि !

कमलिन्योऽऽपि रमन्ते मधुरकमुपवेश्य कोशान्तः ॥१॥

अपि च—

गतवति भर्तरि वामे कामेनान्यां सकामनामुचितम् ।

किमु न नरान्तरमुपगन्तुं नामेहाम्बि वामानाम् ॥२॥

अन्तरात्मा च मम—

चटुनाकर्षणपटुना पटुभायकचेतमोप्यधुना ।

तव वाञ्छितमभिवाञ्छति कतुं चित्तेन वित्तेन ॥३॥

तदादिश किमपि कामिनि ! यामि नितान्ततान्तायास्त
त्रोपकृत्यै येन सुखमिति । शीलवत्या तु यथोक्तयानयाऽनयाचा
रिण्या तदित्थमिति मन्यमानया लज्जमानया चाभ्यधावि ।
अथि वत्सले ! यत्सुलेशमभिहितं भगवत्या तेनाग्निं हृष्टा पृष्टा
पुनराकृष्टा सौहार्दन ते निवेदया 'म-अद्य खलु वयोवलप्रबलमदना
नलदह्यमानमानसायाः प्रियावहेलनपवनादधृतशीलाया भीताया
असुलक्ष्णोदन्तादपगतापचारदोषशङ्कायाः समीहते मानसं मम
विकर्तुं नेहते परमितो गन्तुमिति । इयं तु तथा तथाभिहिता
सुहितायमानमानसा दक्षाधिवधनेन मानधनेन तां योजयाञ्चक्रे
चक्रे च क्रियां वयस्यां शिष्यां धियाञ्चात्किं पाञ्चात्किं प्रती-
क्षमाणा कानिचिदहानि तत्रैव सुखवासम् ।

इति श्रीदीक्षितचक्रपाणिविरचिते

दशकुमारचरितशेषे प्रथम उच्छ्वासः

द्वितीयोच्छ्वासः

अथाकर्ण्य तामागतां गृहगतां गताधिस्तदुपनीतान्तर-
र्त्तनिबन्धभासुरभाण्डमवलोक्यतिहृष्टा पृष्टातामयां तां तल्लाम्

वृत्तान्तोक्तौ न्ययुक्त । सा त्ववादीत् । अहमिदः प्रस्थिताऽर्थिना-
 ऽशनयाभ्यां ताभ्यां वृद्धाभ्यां स्त्रीपुंभ्यामशनं प्रदाय ताभ्यां
 सहैव ताभ्यां मुदिताभ्यां पुष्योदसरस्वतदं दक्षिणेन व्रजन्ती
 व्रजन्तीरे विलोकयन्ती स्नातकमुनीनां वामतस्तत्समवपूजितानि
 कलकूजितानि विहङ्गमानामाकर्णयन्ती पुरतो रतोत्सुकचपलस्व
 ञ्जनविहगमिधुनानि जलसम्भृतकलशान पत्रफलपुष्पशालिनः
 शाखिनश्च जनागमावलोकनभयेनान्तर्हत्यान्तर्हृत्योत्पतिताद्व-
 कुलादाकुलात्पतितान्मीनानप्यवलोकयन्ती सङ्कल्पवत्पितैरपि
 हर्षकरणैर्गसनाशनालङ्करणैर्विहरन्ती त्वां स्मरन्ती वृद्धावुपचर-
 न्ती योजनमिव गत्वोपकूपं सङ्गतेभ्यः पान्थेभ्यस्तातस्तति प्रवृत्ति
 मुपलभ्यमाना मुग्धसमृद्धजनशालाया विशालायाः पुरः पूर्वभ्यां
 दिशि पुरोपबनमठिकायां स्थितिमकरवम ।

तत्र च शनैः शनैस्तालपत्रपुस्तकं वाचयन्ती चित्राः कथाः
 कथयन्ती पूज्यमाना नगरनारीभिरेकदा जातपरिचर्याश्चतास्ता
 नां स्नानाम्बुजवदनां नान्नामदनां मदनाङ्गनाकल्पां वणिशो
 यधूमवधूताभरणां व्यवसितमरणामशरणां नमसितचरणां
 पुरोपगतां वीक्ष्य प्रेमप्रवणा पुण्याचरणांतामुपवेश्याहमपृच्छम् ।
 किं ते वदनं मलिनमिति । सा तु विकला विलपन्ती मामवादीत्
 अयौक्षिके न क्षणिके विशिष्यवाच्येऽप्यस्मिन्खेदे मूकादमा-
 ना भवत्समानाभिह सखीमलभमानाऽसहमाना खेदं खेदमेहं
 देहं त्यक्तुमीहमाना जलेन वाऽनलेन वा बिपेण मिपेण देवा-
 र्चनस्य त्वां द्रष्टुकामा समगतास्मि । सम्प्रति तु खेदातिशय-
 विकलार्प कलावतीं वीक्ष्य भवतीं किञ्चिदिष हृष्टास्मि । पृष्टा
 पुनरात्मीयमशक्यवारणमपि दुःखकारणमावेद्वामि । इह
 खलूत्तरतः पुरतः श्रमणमठिकायां निवसतां सतामतिमतेन हत-
 मतेन पिचिण्डलेन कुहनाकृष्टनगरवासिना पत्रोर्णवा-

सिना भूतिभूषिततटाभिर्जटाभिर्लापयमानेनोत्लापयमानेन जन-
निर्गदोऽभिनन्दिना कर्मन्दिना केनाप्यलीकाध्यात्मवादैर्मिथ्याज्ञान-
निदर्शनैः स्त्रीसंसर्गक्रोशेनैश्चोपहतमतिर्मम पतिः सम्प्रति न-
समुपागतां मां नाभिनन्दति प्रसारितभुजश्च नाङ्गपालिव-
ङ्गति न स्निग्धमवलोकयति न सस्मितं मितमपि भाषते न प्रह-
प्रवदनः समदनश्चुम्बति न रहस्यमावेदयति न सान्त्वयति स्वि-
न्नाम न स्पृशति न व्रलोभयति न वा गृहवार्तां सुखार्तां मामा-
पृच्छते, किन्तु स्वमन्तुमापृष्टोपि परिवृत्य पृष्ठमेव प्रयच्छति नो-
त्तरम् । तदधुनाशिरवी पतिमुक्ता मुक्ताशां सुखसम्भवे भवे-
त्येदकारणं प्राणाधारणं निश्चित्यासु न जिहासामि । किं करोमि
नहि किञ्चिदिह शरणं मरणं विना विमानितानां वनितानां बिशेषतः
कुलजनानामिति अभिधाय चैतदपि धाय मुखमञ्जलेनोच्चैः प्रारो-
दीत् । अहं तु दयमाना किञ्चित्प्रमयमाना चात्रवम । अयि मद-
ने ! मारोदीमारोदीर्णशस्त्रहता न गताः के के मु-
क्तवः शरणं चरणं वनितानाम् ? वनिता नामेयं मदनशरविपत्रिसरबिकल-
मनसां सञ्जीविनी बली । कस्य च परममुनेरपि मनः किशलय-
मिव भट्टनपद्मनवेह्लितं पतति । तदयं मदयन्ती नित्यं सुखं
जनयन्ती मुक्तिमयीं त्वामुपेत्य किं मोक्षते मन्थः ? यदि चाहम-
स्य मति बिपरिवर्तयेयं, नयेयं च तमपि किम्पचं बिगलितज्ञान-
यन्त्रमन्त्रतन्त्रं कामिनीकटाक्षकूटयन्त्रबन्धं कस्तर्हि प्रीतिदाय-
इति ? मदना नूत्रमितवदना किं ब्रवीषि ? सर्गमाभरणकूटं सर्गश्च
जीवितञ्चेति समस्तं व्यस्तं वा यद्यदीच्छसीत्यवादीत् ।

अथाहं तां गृहाय प्रतिनिवर्त्य समुपकल्प्य च विविधं
प्रतिकर्म कर्मठा कृतोज्ज्वलतपस्विचेपा केषामपि न प्रत्यभिज्ञा-
विषयस्वरूपा रूपालोचनचतुराणां विदुर्विपरा कपटपाटो
समर्था चित्सारूढतदर्थं परमपुमर्थाघातसमर्थानलमर्थाननुचि-

न्तयन्ती सहैव तयो स्थविरया तदाश्रममगच्छम् ।

तत्र च विरोपविष्टं तरोनिष्ठं तमवलोक्य वियाता जा-
तातिप्रतिभा प्रतिभासमानमुखी सम्मुखीभूयाभिवाद्ये भगव-
न्मित्र्यभिधाय विधाय च ललितमङ्गुलिं शिरोऽवनम्य प्राणम-
म् । ततोऽभिनीतवैराग्यवासना सनारायणस्मरणं तेनाशास्येत
इत्यादिप्रासना विनयवती परिहृत्य तदारुणोपक्रममात्मनोपवि-
ष्टां ननु साध्वि ! कस्यासि, कथमिहावरसि, कथञ्च ते वयोरूप-
विरुद्धोऽयमाश्रमपरिग्रहः, किञ्चोहागमनकारणं तव कथयेति
तेनादिष्टा दिष्टः देशादाकर्णयत्येवोपविष्टे दिष्टे हितवशाद्विशिष्टे
नानुशिष्टे शिष्टे तन्मताभिनिविष्टे मदनानिष्टे हिताविष्टे भर्त-
रितभ्याः समवादिषम् ।

भगवन् ! पूर्वेषु कामश्चर्यामर्थिगम्यार्थभ्य धनिकवर्गभ्या-
र्यभ्य धनपतिनाम्नोऽनपत्यभ्यामत्यभ्याविषयभ्याहं कुमारी ना-
रीरीतिमसम्बदाना दानायत्तायत्ताऽज्यै वयै नार्थैणार्थेणा-
वन्त्यां वसता सताहं परिणीताप तापिताया प्रियालापमजा-
नती नतीरवधीरयन्ती रयतीव्र तिरयन्ती वामा कामास्त्राणां
कोपकलु पितोपितपतिकाभूवमतरुणी तरुणीभूताऽभूतापस्या-
पत्या विना विनाशं नानाखेदानां नाऽऽकलयन्ती कलयन्ती वामं
कामं पत्युः कृतवन्तं गतवन्तं खेदमात्मानं न मानयती निशा-
निश्यमविशयाना शयनं न शयनानुशयनातिशयानालब्धसु-
खाशया नाथस्याममहं नीतानेकदिना विना धनं चामुनाधु-
ना व्याकुला कुलाचारमवन्ती भवन्ती करुणा करुणालापा-
नकरुणा तरुणानामरुणा कोपेनानर्थकयन्ती नागतपतिकागति-
काहं गतिकामा कामानां रोधं रचयन्ती चयंतीव्रं तिरय-
न्ती योषा दोषाणां शान्तिं विघ्ना निर्विघ्नाभवजने प्रजने वी-
ताशा वीताशा परलोके लोकेश्वररूपदिष्टा दिष्टादेशान्मु-

निनापि वरिवश्यन्ती स्यन्ती विषयाशां प्रव्रजिता । अथ
जितारिषड्वर्गापवगाहितचित्ता वित्ताचारैररपवित्ताभ्यामनन्या
यत्तभ्यां सह पितृभ्यां वृद्धाभ्यामयातयामयौवना वनाश्रिता-
श्रितावेनाय स्पृहयन्ती रहयन्ती लोभं कदन्नं व्रतयन्ती व्रतय-
न्ती वन्यमन्यदन्नं वा पुण्याविष्टानुशिष्टा शिष्टैस्तीर्थान्यट-
न्ती रटन्ती रामनाम चिरण्टी तीर्थाट्याव्यासङ्गेनेहागत्य-
वसन्ती मुह्यन्ती बालाभ्याये विगतव्याजाज्जनसमाजात सकल-
न्यायदत्तं पक्षं सोऽधुजनस्य शमवन्तं भगवन्तं समाकर्ण्य पुण्य-
वर्द्धनाय भगवद्दर्शनाय समागतामि । समागत्य च चरित्रैः
पवित्रैरपरतापसानतिशयानमतिशयानमितपड्वर्गमानसं मा
नसं बन्धशून्यं तपःसिद्धिमन्तं भवन्तं समवलोक्य सफलं
मन्ये जन्मेति ।

स न वैराग्यनिरुद्धया स्निह्यन्त्या दृशा मामवलोकयन्न
वदत । अयि बासु कथय कः संशय इति ? अहं तु निर्वेदमभिन-
यन्ती मदनमुन्नमयन्ती प्रत्यवादिपम् ।

भगवन ! धर्मार्थकाममोक्षाश्चन्वारः पुरुषार्थाः सर्वतन्त्र
संमतास्तत्र तपोदानदयायज्ञादिस्वरूपोऽनन्तसुखस्वर्गादिप्रतिप-
त्तिप्रतिपादनफलो धर्मः स्फुट एव तावत् । अर्थोऽप्यर्जनवर्द्ध-
नरक्षणहेतुको रजतसुवर्णमणिकुक्तादिरूपो नानालङ्कारवसन-
पासादोपवनगजरथतुरगमहादान्यइत्यन्तानतीर्थप्रतपोदनपल-
स्फुट एक कामोपि विषयसुखासक्तचेतसोः परस्परप्रीतिमतोः
स्त्रीपुंसयोः परस्परस्पर्शविशेषस्वरूपः स्वसंवेद्यामन्दानन्दफल-
स्तादृश एव मोक्षस्तु कामादिवत्प्रत्यक्षप्रमाणविषयोऽनिर्देश्यभव-
रूपो बाङ्मात्रव्यवहारसाध्यः कथं पुरुषार्थः ? नहि कश्चिन्मुक्त-
एवोपेत्येदृशो मोक्ष इति मुमुक्षुं प्रति वदति न वा मुक्तदशमव-

लोकयेदृशो मोक्ष इव मुमुक्षुः स्वयमेव प्रमिनोति सति च मोक्षे
 नित्योत्तमसुखस्वरूपे परमपुरुषार्थे सकललोकपतिर्विबुधाधिप-
 तिर्गीष्पतिमहितमविदिवरपतिर्नन्दने सहाप्सरोभिर्बिहरेत् किन्तु
 रह्यन्पदमैन्द्रं मोक्षायैव यतेत उन्नेन्द्रोऽप्यनेकसहस्ररम्यरमणी-
 भिः साद्धं न रमेत मोक्षपथाच्च च्युतो नाच्युतो भवेत् एवमन्ये-
 पि लोकपालाः परित्यक्तकर्मजाला मोक्षायैव प्रयतेरन न सद्दे-
 न्रतिवलतारकादिदैत्यजनितयातनाः साक्षाद् भूतपरमपुरुषास्त
 मेव परमपुरुषार्थं प्रयाचेरन् न त्वनित्यसुखाधिकारलाभलुब्धम-
 तयोः दनुजवधम् । न भवेयुरपरेऽपि लोकपालसमानसुखा नलन
 हुषाम्बरीपमुखा राजानः स्वर्गसुखाशया जगति यज्वानः सा-
 ङ्गसमधीतसकलर्षयः परमर्षयोष न कलत्रैः समसंगतं तदल-
 भ्यश्च कथमितरलभ्य इत्येकः संशयः । अस्तु वा मोक्षः सुखस्य
 रूपश्च परं त्वनेकजन्मतपःक्लेशजनितसंस्कारविशेषजन्यप्रकृष्ट
 ज्ञानसाध्यः स प्रायो दुःसम्पाद एव उपकरोति चैकं ज्ञानिनमेव
 कामस्तु सुखसाधनः सुखफलोऽपत्त्वोत्पत्तिहेतुतया परलोकसुख
 हेतुश्च बहूनुपकरोति । तथाहि—

रम्यं सस्य बचो विभूषणमथो वासो विचित्रं मृदु

प्रासादोपवनं सुगन्धघटना वीक्षारवः साधनम् ।

रामालिङ्गनचुम्बानादिपरमानन्दः फलं तत्फलं

चापत्यं न पतन्ति येन पितरः कामाय तस्मै नमः ॥१॥

तिर्यक्प्रेक्षणवक्रभाषणपरावज्ञाद्यसंभाषणं

कौटिल्यं च विरुद्धकर्मरचना सौख्याय यस्योदयात् ।

आदेवासुरनागक्रीटपतंगं सौख्यप्रदानव्रती

संसारोद्भववीजदिव्यमहसे कामाय तस्मै नमः ॥२॥

अर्द्धाङ्गे विनिवेश्य शैलतनयामास्ये गिरां देवतां
लक्ष्मीं वक्षसि भोगिनः खलु शिवब्रह्माच्युता योगिनः ।

इन्द्राद्या अपि तत्तदिष्टवनितासङ्गे कवद्वोद्यमा
देवैरप्यनिवार्यवीर्यमहसे कामाय तस्मै नमः ॥३॥

दुःखं यद्विदलन्ति तेन कथिता दाराः सहारा अमो
येषां लोचनगोचर नहि गता व्याधौ समाधावापि ।

उर्वर्यादिमुखावलोकनसमुद्भूता प्रभूता मुरो ॥

विभ्राणाः किल कौशिकादिमुनयः पृच्छ यास्तवेच्छा यदि ॥

किं बहुना प्रेत्यापि लभ्याय यस्मै यतन्ते तपोभिस्तपस्विनो
यज्ञैश्च यज्वान इति धर्मार्थयोरपि तत्साधनतयैवोपादेयता जगति ।
किं चैषां धर्मादर्थोऽर्थात्कामः कामान्मोक्षो वलीयानित्येवं परानित्या-
न्तरङ्गापावादानामिवोत्तरोत्तरं वलीयस्त्वेन निर्देश इति पक्षः ।
आहोस्विद्धर्मादर्थो भवति ततः कामः कामान्मोक्ष इति कारण-
मालावन्निर्देश इति । अथवा परस्परनिरपेक्षाः स्वतन्त्रा एव पुरुषार्था
इति । तत्र यद्यपि धर्मस्यार्थं प्रति तस्य च धर्मं प्रति तयोश्च काम
प्रति कारणत्वदर्शनान्निरपेक्षत्वासंभवान्नान्त्यः सम्भवति । धर्मस्या-
र्थार्थस्य च धर्माय तयोश्च कामाय परित्यागदर्शनादाद्योऽपि न
सम्भवति, किन्तु मध्यम एव युज्यते हि मोक्षस्य सुखात्मकत्वे तथा-
विधकारणं कारणानुगुणा हि कार्योत्पत्तिः तथाप्यनुशासनविरोधो
भवति इति द्वितीयः संशयः । दुरितादिफलं च गौरोहमित्यहं प्रत्यय-
विषयत्वेन देहस्यैवात्मत्वेन तद्धासे भोक्तुरभावात्कस्य भवति ।
अथाहं सुखीत्यहंप्रत्ययविषयत्वेन देहातिरिक्तस्यात्मत्वे देहान्तरादौ
तत्फलं भोक्तव्यमपि तु तस्य स्वसाम्प्रतिकत्वे प्रयोक्तुरभावात्कस्य वा
कथां वा भवेत् । परसाम्प्रतिकत्वेपि तस्यैकत्वेन देवदत्तादिदुरितादिफलं
यज्ञदत्तादिफलं यज्ञदत्तादिना भोक्तव्यं देहान्तरादौ सत्यपि तदुपभोगे

का क्षतिरिति तृतीयः । प्रतिदिनमेवमालोचयन्ती संशयःती प्रारब्धे
 कर्मण्युपशयपरित्यागादनुशयवती श्रीमञ्चरणशरणमाप्नोति । स तु
 सकलमेतदाकर्ण्य सविस्मयो विमृशन् सानुशय इव विमनायमानो
 मन्यमानोऽविन्था मदुत्तीमुत्कीहामुपेक्ष्य मदन्मोहितो नोहितोरु-
 यतिधर्मो घर्मोदविन्दुचितो मद्भदननिहितनयनोऽभीकस्तूष्णीकपत्र-
 तस्थौ । अहमपि मदनानुगुणं निविदिव चेष्टयन्ती वेष्टयन्ती
 शिरोऽवगुण्ठनपटेन कपटेन कुचाभोग प्रदर्शयन्ती विलोकयन्ती
 स्मितमधुरं विलोभयन्ती क्षणमतिष्ठम् । अथानिच्छन्तमपि ज-
 समक्षं धिमपि वक्तुमक्षमं तमामन्वय प्रसृतयानुगम्यमानया तदीय-
 चित्तवृत्तिरामया कृतप्रणामया मया सहैवोत्थाय श्रुतमदुक्तपुरुषार्थो-
 गतिश्चपलमतिस्तपतिर्वाहिरुपेत्य मामेव पण्डितां मन्यमानो वित-
 न्यमानोरुविश्रम्भः कर्तव्यमपृच्छत मदुपदिष्टश्च तन्मत धुन्वानो
 मन्वानो मदनमेव पुरुषार्थमद्विसृष्टोऽतिदृष्टो निजावासगत समदनां
 मदनानु उक्तकदनामतनोत् । ततोहमश्रमाश्रमाय व्रजन्ती स्थविरा-
 न्वीक्षया किञ्चित्परिवृत्य विलोकयन्ती चिन्तयन्ती तदिद्वित-
 चेतसि व्याजेनानुगच्छन्तं वक्तुमिव किञ्चिदच्छन्तं तमवलोक्य
 भूयो बद्धमञ्जुलाञ्जलिः समन्दस्मिता प्राणमम् ।

असृज्या चाहमाहूता तदाकूताधिगमा गतोत्कलिका
 कलिकाकवलादकालकामजिता तेन रहः समुपेवश्याभ्यधीये आर्य
 सुन्दरि ! त्वन्मुखावलोकनसमकालमकालदेशसहनेन जनित-
 कदनेन मदनेन दमशमौ विजित्याहमात्मसात् क्रिये विक्रिये चेन्द्रियै-
 स्तदधुना धुनासि किं न रसिके सरससकलकामकलिकलाविलास-
 कुशलविमलकोमलमृणालमृदुलललितबाहुयुगलसमालिङ्गनजनितान-
 न्दरसेन प्रत्यङ्गमनङ्गसंभूतमभूतपूर्वमतिदुःसहममुं न मुञ्चन्तमपरथा
 मदङ्गानि संन्तापयति न किं त्वां मदनशरस्तरुणि ! मोहनो नामेति ?

ततोऽहमेवं तेन मोहितेन सप्रणयं सविनयं समदन्वेदनावेदन चा-
भिहितापि विहितात्मकामरोया बोधाय तस्य समबोद्धम् ।

भगवन्ननेकैः सभ्यैरिभ्यैः प्रार्थितापि न कामाकुला कुलाचार-
मवन्तीष्ववन्ती चिरमवसम् । इहाप्यागता गता शम मता सताम
किञ्चनापि किञ्चनापि नागमविरुद्धमाचरन्ती चरन्ती तपो नाचरं-
तीव्रवेदनाभवात्रिला विलासमयरतिमुखानि खानि तदभिमुखानि
रुन्धाना घानाहारिणी हारिणीमागता भूमिम् । युवभिः प्रार्थितापि
तापितापि वामेन कामेन सती सतीव्रता सतीव्रतानुरागिणी रागिणी-
नैव विषयेषु । तदधुनाऽसाधु नाकरोधि विरोधि सदा सदाचारस्य
महासमुपहासविषयविषयरसास्वादवानुबन्धि प्रतिबन्धि तपसः प्रती-
क्षस्यापि भततो भवतोषकरं वचनमदो मदनमदोल्लासकरमधुरगपि
न मन्तुहेतुमनुमन्तुमुत्सहे । भवानपि ज्ञानवान् ज्ञानवैराग्यवाधनमसा-
धनं सुकृतस्य किमिदमनुतिष्ठासति ? मतिमतो हि नोचितमभ्यर्हित
जनविगर्हितमिन्द्रियानुवर्त्तनमिति । स तु मयैवमभिहितोपि हितो-
पदेशं दैवहतोऽभिहतो मोहसदनेन मदनेन पुनरशंसत् ।

अयिभद्रेऽन्ननिष्कले गगनकुसुमायमाने ज्ञानवैराग्ये क्ववसतो न सतो
रेतयोर्जगदुत्पद्येत विद्यमाने वा कमुपकुरुतः । श्रूयते हि पराशरप्रभृती
नामप्यचिन्त्यधृतीनामालोचितरश्मृतीनाममलमतीनामुभयविरुद्धरुद्ध-
सकलानुशासनकामशासनपरिपालनम् । किमहं ततोपि शुभंयुर्मदने
चाहंयुः शुभवदने ! वद नेह यथागतस्तथागत एव भवतीति सुमतोऽपि
तथागतः किमुत ? किंचानुपदर्शितसमक्षफलैरफलैः परानुशासनैरपरोक्ष
सुखविषयविषयापोह एव मोहः । मदनविकल—सकलेन्द्रियाल्हाद-
करण—मलिल—सुरासुर—विद्याधर—गन्धर्व—किन्नर—पिशाच-
गुह्यक-यक्ष-राक्षस-मनुज-पशु-पक्षि—परमानन्दनमचेतनरोमानवय
स्यापि प्रहर्षजननमपत्यपरसुखं सुरतसुखमेवापवर्गो न मोक्षोऽपवर्गः ।

पुरतस्तदेहि मे देहि मेखलाभरणभूषापदम् । विमलाचरणे ! चरणेन
 स्पृशसि यं स कृती । विनापि भूषणं भासुरे भासुरेशरमणीनामिव
 ते खञ्जननयने नयनेप्सितं मे वृथाभावम् भासितभवने भवनेत्रतर-
 ङ्गितानुग्रहिणी पङ्कजवदने वद नेप्सितं मेऽनुमोदसे किमिति । रञ्जि-
 तमानसे मानसेवनं किं कुरुषे ? अयि कोपने कोऽपनेतुं क्षमते मनस्ताप
 त्वदृते ? रूपेण तुलितमेनके मे न केऽपि वचनमिहाभिभवन्ति ।
 अवधीरितापरवधूरवधूनयसि प्रिये किं मां गुरुतरजघने जघनेष्ट तव
 किमपि काममहम् । रामे रामेऽनुगृह्यताम् । अवले अवलेपः कः प्रणते
 सुवृत्तपीनोन्नतकुचे कुचेष्टितं मे क्षमस्वेति अभिधाय चैवं निधाय ची
 वरपटे घटे निहितमतिहितं प्रहर्षजनकं शृङ्गीकनकर्मात्मात्रमतिमात्र
 विनययुतः पुनरबोचत । अयि—

वर्गेन जितसुवर्गे कर्णे कुरु कर्णिकामिमां वामे !

अन्यां च मम समक्षं दत्ते दत्ते कुरु श्रवणे ॥

पीनोन्नतकुचभारे हारेण तरुणि लभ्यतां कान्तिः ।

अपरञ्च भूषणमिदं प्रतिप्रतीकं मयापितं सुमुखि !

परिधेहि सुन्दरि निधेहि च जने दृशं भृशं पीडया दीने ॥ इति

अथाहमित्थं चाटुशतलालिता पालिताभीष्टतन्मता नतानना
 ननाक्षरालापमन्दविस्तरा स्त्रस्तरावलम्बिनी विलम्बिनीलालका ब्रीडा-
 तङ्कमन्मथोपजातविविधमुखरागा रागावेशपेशलं तेन समभुञ्चि । ततः
 प्रसन्नमपि तत्क्षणासन्नसमय एव किञ्चिदापन्नमित्र विषण्णं तमव-
 लोक्य सत्रीडस्मिता मिताक्षरमपृच्छं किमसि विकल इवेति ।
 सोऽब्रूत । अयि सुमुखि !—

तवामुना सङ्गमसुखेन विमुखेन मन्दानां विस्मृतसकलसमा-
 धेममाधेरद्य मानसं मानसंयतमपि विषयीकृतम् येनामुनाधुनाव-

तावतारितं मानसे मानसेविनीवृत्तम् । किं तदिति पृष्टो विसृष्टो ह-
निःश्वासः पुनरवोचत । अहमास्मि सास्मिने शूरसंनेपु वसतः सतो
विततविमलयज्ञव्रतस्य प्रियव्रतस्य द्विजन्मनोऽसदामित्रो वसुमित्रो
नाम तनयो नयोऽभूतं कर्म पारहरन् व्यवहरन्नात्मबन्धुषु
सर्वजनमित्रमभवत् । कृतपरिणयश्च तरुणोऽकरुणोऽभूतोऽपि प्रथम
संभोगसंमर्दमसहमानया बध्वा रुध्वावधूता बधूतो यतमानोऽथे-
यमानोऽपि मलिनीकृताननां बिमाननामेवोपेत्य तदोषजातरापो
न रोषोपतप्तायां सुप्तायां तस्यां तदीयमात्मीयं च लसत्किरण-
मालामाभरणजालमुपादाय प्रावसम् । अथ यतस्तनश्चङ्क्रम्य-
माणो लसाद्विविधशालायां विशालायामुपकूप काञ्चन काञ्चनकलश
युगाञ्चितशिरसं चिरसंभृतवदनवासवशादुपनतमलिनं नलिनेन
वारयन्तीं लघुललितपदं प्रयान्तीं वनितामवेक्ष्य यथेयं कलश-
निहितहृदयवृत्तिः पश्यत्यापि चलत्येवं ब्रह्मणि निहितवृत्ति-
वृत्तिविधेये व्यवहरन्नपि जनो मनोगतं ब्रह्म समुपैतीति सनिर्देशं
ब्रह्मविद्यामध्यापयन्तमुपावर्ति ध्यायन्तन्तर्पास वतमान कञ्चनाव-
लोकयम् । प्रणम्य च तं सविनयमुपविष्टः पृष्टोऽमुना स्वगोत्रना-
माकथयमान एव त्रिकोशासिधृतैर्वृत्तैरा लोककजनेनासिकैरनुग-
म्यमानमानन्दशून्यं हस्तन्यस्तज्वलदशस्नेहपूर्णप्रदीपन्यस्तलोचनं
ससंभ्रमं भ्रमन्तं पुरुषमेकमपश्यम् । अपृच्छञ्जानुचरं तमनुचरन्त-
मेकं किमेतदिति सोऽब्रूत-

ब्रह्मजिज्ञासुनामुना विज्ञप्तो ब्रह्मविद्राजा भद्रासनो
नामैनं समजिज्ञपत् । यदीमं प्रदीपमेवंस्विधमेव प्रदक्षिणी
कृत्येहोपानयसि तदोपदिशामि ते ब्रह्मविज्ञानप्रकारं निर्वाणे तु
प्रदीपे समीपे चरन्तममुक्तनिर्बन्धं कबन्धमासिकास्त्वां करिष्यन्ति
इति । अयं तूकोऽपि तथाऽभीतोपनीतोपनाम्ना परविषय-
सम्बन्धेन चेतसावहितेन तथाविधि विधायामुना राजानमुपसर्प-

तीति । अहं त्वेतदाकर्ण्य वर्यमाननिजवार्त एव भृशार्तोपि श्रुता-
 द्रुततदीयवार्तो राजकीयोत्तरश्रवणसमुत्सुकः सहामुनागत्य
 राजानमुपातिष्ठे । राजा त्वेवं स्रवतो भातेन नीतेनैकाग्रतां चेतसा
 ब्रह्मण्यं वर्तितव्यमिति विदध्याञ्जवीत् । ततस्तदुभयोपदेशविहित
 सकलेन्द्रियसंयमो यमोपरमरोऽपरोषस्तोषानष्ट । रणो मरसोऽग्र-
 भयसामाश्रितसमाधिरनाधिः श्रमाणुमठिकायामस्यां सस्याञ्चुपुष्पं
 परिसरायां सर्वजनहितायां पूर्वसंकेतविदितायां समयमनयम् ।
 अधुना तु तवाऽमुना सङ्गमसुखेन विदितपुमर्थानिवचनेन वचनेन
 च विधूतमकलज्ञानसाधनः सुखसाधनं सुखफलं च प्रह्वामं काम-
 मेव पुरुषार्थं मन्यमानः सत्यमुभयलोकशर्मसाधनमपत्यं लिप्सुः
 सहचरोमस्मार्पम् । न चाधुना संभर्वात् तस्मुखावलोकसुखलाभो-
 ऽपीति चिन्तया पित्रोरेकापत्ययोः परित्यागेनात्मानं पापसंभाव-
 नया च विकलीभूतोऽस्मति । ततस्तदाकर्ण्य किञ्चिदिव विषण्णा-
 ऽऽसन्नाशो हतरुतलनिषण्णा परितो विलोक्य त्वरितसमागमपि-
 शुनैस्तस्मातोपजातः कुनैस्तमाश्वास्य खिन्नमश्रमाश्रमाय यान्ती
 पुम्बेषवतीभवतीर्णामाश्रमोपकण्ठे सहैकया जरत्या रत्या समां
 काञ्चद्वांनतामपश्यम् । सा तु दूरादेवावलोक्य मामभिगत्वराति-
 सत्त्वरावतारणं च त्वया न त्वरावता निर्मिता वैवसा रूपेणात-
 मेनका मे न कापि लोचनपथं गता यादृशी तादृशीं स्त्राजनोचित-
 मभिवन्द्य मदुपरिष्ठासनोपविष्टा पृष्ठाचष्टात्मानो गतश्रमा क्रमानु-
 ज्झितं सकलवृत्तम् । अयि महिते नहि तेऽस्ति किमपि गोप्यम् ।
 अहमस्मि पाञ्चालेपूतरेष्वदिच्छन्नगरवासिनो नन्दानुजस्य
 सहजानन्दस्य जनितानन्दा सुनन्दानामनन्दता । नन्दनालयानां
 देवगन्धर्वकन्यकानां सुखमनुभवन्तीं मां तरुणीभवन्तीं पिताऽमि-
 तार्थनाय शूरसेनदेशवासिने प्रियव्रतपुत्राय कर्मणा सर्वजनप्रियाय
 नाम्ना वसुमित्राय प्रादात् । स तु प्रथमसंभोगसम्मदमसहमानया

समानया पापया मयावधूतो धूतो मन्थुनावधूय मां प्रावृषत् । अथ
 बान्धवैः श्रसुराभ्यां पितृभ्यामपि तं पिना विमानिता नितान्तव्या-
 कुला कुलाचारमवन्ती समचिन्तयम् । अहो धिगिदं जन्म विशेषतः
 स्त्रीजन्म तदपि बुलेषु यदिहावधोरितापि निसिपि कर्तुमक्षमा क्षमा-
 वती निवमामि । वयसा पुनरमुनाधुना सुनाशिनीं मदनवेदनां
 जोतानुनीतापि सखीभिः शोचामि सहमाता पुनरपमानार्तिरुष्ट-
 पतिवियोगदुःखान्यबला कथं जीवामि पतिवार्तामपि नवात
 विन्दामि । विपाश्चदपि कश्चिदिह नास्ति यः पृष्ठो दृष्टं मम
 निवेदयत्येवेति कथं मे गतिरिति । ततस्तदागतं कदाप्यलक्षितां
 लक्षणलक्षितां रक्षितां नाम कामचारिणामुक्तभाविप्रार्थनां वि-
 प्रार्थनकामवलोक्य प्रणम्य सप्रणम्य शुभासने समुपवेश्य समर्चयम्
 अथार्चनप्रीतया तयानुयुक्ता स्वखेदकारणमखिलमवोचम् । सा तु
 परितो विलोक्य नियम्य च श्वासं सदासं विदितप्रसोदवर्षा सहर्षा
 मामवादीत् । अयि वत्से संपत्स्यते प्रियतमममागमस्त्वव प्रयतमा-
 नायाः कतिपयैरेव दिनैरुत्तरत इति । ततस्तथाभिधाय विधाय च
 स्मितं सुभगं मदभिमुखं मुखं मुखं निवेदयन्ती निरीक्ष्य मम हस्तं
 समस्तं पुनरब्रवीत् । अयि सुभगे जनिष्यते तव सुतद्वयं सुता चैकेति
 ततोऽमन्दानन्दा बन्दारुरहं विसृज्य तां प्रश्ननिश्चितां समर्चितां
 संचितांशुकैः सुखनीतदिवसशेषा दोषाशयनायाश्रितशयना नयना-
 तिस्फुरणजातसंसदा मदालसेव तदुपपत्ति चिन्तयन्ती जाग्रती
 समतिष्ठे । ततो जयन्ती नाम कामदं जपन्ती वथंचिल्लब्धान्द्रा
 स्वपन्ती स्वप्ने गवेषयन्ती पतिं भ्रमन्ती धनदाशयां कुसुभितरम्य
 सकलशास्त्रिणि बने बनितीपदिष्टं पारिजातमवालोकायम् । अथाह
 मेतां कृतसंकेतां जरतीमतीवदीनां धनादनोपचर्या विरचय्य च
 नरकपालादिना मनुजकायमिव प्रदीप्य गृहं नाश निरगाम् ।
 अथ पथि मथितरथ्यान्यकारविमलदीपिकाविकाशसमुज्ज्वलं

जायमानविपुललोकं कोलाहलाहलमनल्पमागच्छदारक्षिकवलम-
वल्लोक्य लोकवृत्तचतुरयाऽऽतुरया किञ्चिदिव भयेन मया जरती
परतीव्रमयाविलेयमवोचि । अयि भीने शीतेनाति दर्शयन्ती
निरस्य तूलिकां तृणपूलिकानिमासुपाद्यापतितौ जनानिमानुप-
तिष्ठस्व । ब्रूहि चाप्यस्त कोऽपि दयालुर्य इमां तृण-
पूलिकां बहिना ज्वलयेदहह दूरेत्याया नेहत्याया निशा-
न्धतया नोपलब्धनगरमध्यवासाया मम शीतेनाहमिव
सीदति भुतेति । इयन्तु तथाकरोत । तेषां भयेन कम्पमानानामिमां
मां च शीतेनैव मत्वा पूलिकादत्तवह्नयः सानुकम्पा ब्रजुः । अथाहं
दूरनिगतेषु तेषु द्रुततरमपथेन ब्रजन्ती दूरनिगता गताश्रमं गता-
सुरिव भवन्ती कलकलहंसकूजितमादितमानसं मानसं सर इव
सरोऽवलोक्य प्रत्यागतप्राणा त्राणायात्मनस्तत्कूलरूढरथोपगूढ-
स्थोत्तमपवनेन घनतरवपुलशाखस्य विशाखस्य केतोरिव
वटतरोरधो व्याश्रित्यम् । अथ गतश्रमा भस्मनोपलिप्य देहं गेहं
गतेव गतभ्रमा केशपाशं जटाबन्धं समुद्धग विधाय भिक्षुकीर्षम-
शेषभूषणं भूतिगोलके निधाय रंहसा परेणोदचलम् ।

अथोत्तरेण नैमिषं विगतशठे कचिद्देवमठे सहानया कृता-
हारा भूमावशयिषि । अथ कूजत्येव कृकवाकौ नाकौकसामाश्रये
तत्र तीर्थं स्नात्वा कृताभिवन्दना चन्दनाञ्चितशरीरस्य विष्टरोप-
विष्टस्य विनयविशिष्टस्य कस्यचिद्विप्रशिष्टस्य पृष्ठदयाविष्टस्य त-
दुपदिष्टवर्त्मा सुपन्थानामाश्रित्य ब्रजन्ती सृजन्ती तल्लाभसंकल्पा-
ननल्पान् सङ्कल्पकल्पितैः सस्मितजल्पितैः सत्रोद्धवीक्षितैस्तदीयैमुद-
मानयन्ती मानयन्ती चात्मानं दैवतं मह्यन्ती रह्यन्ती कायसंस्कारं
प्रियतमसंयोगबन्धभोगसुभगाभ्यः स्पृह्यन्ती गर्ह्यन्ती जीवितं दिवशं
चलिता ललितालिगीतिश्रवणसुखमुले कूले सविहगारवे सारवे
सहानया न्यवसम् ।

एवमनुदिनं च प्रचलन्ती दिदलन्ती शोकेन कोवेन वृत्त-
कोकीमुखचुम्बनेन समुदीपितमन्मथा तत्कथालाभाखट्वाः—
मानसा न सानन्दा दिवानशं वाचिद् दूरपतनसंजातश्चर-
मलैः फलैरेव क्वचिन्नलिनीदलाच्छन्नतलैः शीतलैर्जलैरेव क्वचिद्वा-
स्वादजनितानन्दैः कन्दैरेव रसामन्दैः क्वचित्संपन्नगृहोपपन्नं न
सदन्नेन क्वचिदापन्नगृहोपपन्नेन वर्तयन्ती नर्तयन्ती मनस्तथा
तथाविधाभिरतीतेषु ।द्वयं पूषदंशेषु पादचारारुन्ना तमविन्ना
निर्विण्णा जीवने जीवनेह गेहपूर्णया त्वया दुर्लभः पतिरिति
समाश्रासितेव विहङ्गमविशेषैः सुखयन्ती मनो निवर्तयन्ती न
गतेः कमठपुरस्योत्तरतः परतो जिनायतनारुमया दिक्कटं कर्क-
न्धूकुणमवलोक्य कर्णजाहमेत्याहमनया श्रान्तयाभिधीये । अयि
भवये । भव्याम्दं नगरं नगरादि तोपशत्यं वर्तते । वर्तसे मृदुरि-
तरनारी मतिकुमारीराजमानस्य तदत्र पत्रवहनीये सालसाश्र-
मात् श्रमापनोदाय कानिचिदहानि न हानिरह लक्ष्यते कार्पा-
वासन इति । अहं तूक्ता सूक्ताभिज्ञयानयोपकूपमनूपदेशविहित-
विमलवेदिकायां धर्ममठिकायां स्थितिमकरबम ।

अथ तत्र तत्रभवति भवतिरस्कारपरवाचो वाचोयुक्तयः
काश्चिन्नगरनार्यस्तथादिधां मामवलोक्य विहितानुचिताविधिं
विधिं गर्हयन्त्यश्चिखदुः । अपराः पराचारपरास्त्वेवंविधे रूपे
वयसि चेयं तपःपरेति मां तुष्टुबुः । इतरा नितरामियं युवजन-
हृद्यानवद्याङ्गी वृथा नवं वयो नयतीति निनिन्दुः । अन्या मन्या
महे कन्यासौ धनिकस्य कस्यापि विप्रकृता कृतापचारा वा रूपे-
णातुलाकुलातिमदनेन सद्ने न तस्थौ । दुर्विज्ञेया गेयानामिव
वा गतिः स्त्रीणां तदियं किं विदधौ विदधाति विधास्यति वेति
मां जहसुः । अन्यतमाः स्नीतमा अहो ! मनोहरं रूपमस्याः

स्त्रीणामपि मनोहरतीति परिवृत्य मुखमूचुः । काञ्चिद्वनमति-
सूद्रा वृद्धा मामर्चयां चक्रुः । अहं तु तासां मनोहरन्ती व्यवह-
रन्ती यथावयं विज्ञाभावं प्रदर्शयन्ती न दर्शयन्ती निजं भावं
त्रिचतुराणि दिनानि तत्र सुखमवसम् ।

एकदा तु पुरपुरन्ध्रीभिरनुगम्यमानाममानाश्रजलप्लुततार-
कामुत्सङ्गनिहितदारकामुदारकान्तिं पुरतः प्रयान्ती काञ्चिद्वनि-
तामवेश्य केयं क्व यातीति सन्निहितामतिहितां काञ्चिन्नगरना-
रीमपृच्छम् । सा त्ववादीत । इयं खलु राजवल्लभस्य वेगसार-
स्य पौत्री पुत्री मानशेखरस्य पत्युरकिञ्चनतया पित्राहता पूताचा-
रैरेकापत्या पत्या सहैवात्र वसति । अद्य पुनर्देवहतायाः कस्या-
श्चिद् दृष्टिदोषादालग्रहावेशाद्वा कफवातपित्तदोषाद्वा प्रतिदिन-
क्षीयमाणकायकान्तिमर्भकमुपादाय सर्वाङ्गस्य नगरमान्यस्य
मदनकण्टकस्य परमतापसस्याश्रममुपयातीति । अहं त्वेतदाक-
र्ण्यं स्त्रीजनसुजभचापलोपहता देवहतानुमोदितानया जरत्या
पत्या सस्या विना सत्याकुला तदुदन्तजिज्ञासया सहैव तया
तदन्तिकमगच्छम् । स तु गत्वा तत्वा च निषण्णामासन्तां
मामाशाभ्यावलोकयन्नपूर्वां मत्वा ज्ञात्वा च किञ्चिदुत्सुकां वक्तुं
द्रुतमुपलिप्य भग्ननाभकं शिरसि च शिशोः प्रतप्य फूत्कृत्य च
कृतकृत्यो विसर्जितभृत्यो विसृज्य ताः समस्ताः सान्तरमन्तर-
ज्ञानपि नरानपसार्य रहो मामपृच्छत । कासि कथय कामिनि ?
कथमसि समागता गता च वेषभिममिति । मया तु सत्रीडया
भाणि सर्वत्राद्भवतः प्रोषितपतिप्रवृत्तिं जिज्ञासुरिहागता ब्राह्म-
णी भगवन्नहमस्मीति । अथ दष्टेन कामदोषैर्जुष्टेन परोपकारै-
र्जुष्टेन पुण्यपङ्कीर्तनैः पञ्चभिर्महापातकैरेव महाभूतैर्भूजा स न
दृष्टेन सहर्षं निरयैरदृष्टेन लोभमोहमदैः पुष्टेन पापभरैस्त

मङ्गलैरप्रुष्टेन परलोककभयैर्जनकेन ब्रह्मविद्वेषस्य सहोदरेण पै-
शुन्यस्य बन्धुना मत्सरस्य मित्रेणासाधुभावस्यामित्रेणार्जव-
स्यायतनेनासत्यस्य क्षेत्रेणाशुभकर्मणां हेत्वाभासेनेव सव्यभि-
चारेण सत्प्रतिपक्षेण विरुद्धवाधितेन च समस्तं पदं दूषयता-
ऽविसृष्टविधेयांशेन पददोषेणैव वाक्यदोषेणैव हतवृत्तेन द्विजि-
ह्वेनापि न कुलप्रियेण अवर्णमयेनापि वर्णसङ्करेण अलक्षणो-
पपन्नेनापि गौणेन असत्क्रियेण पतितेन उपसर्गसमानाकारेणा
सुत्तमपदेन प्रत्ययविधिवहिष्कृतेन यावदायुरग्रेण अनुशासन
विरुद्धभावेन सुकृतप्रागभावमयेन सौजन्यप्रध्वंसाभावमयेन
परोपकारात्यन्ताभावमयेन पिशाचेन न पुण्यजनेनेत्यग्न्या
भावाविषयेणेत्येवं सर्वाभावमयेनापि भावेन मूर्तेनाधर्मेण धूर्तेन
तेन लुप्रधर्माणं तिशि शेषमामित्र पष्ठीमिवानिर्द्धारितसम्बन्धवि-
शेषामपि न स्थाने योगां लक्षणांमिव सान्तरार्थदिषयां चित्तवृ-
त्तिमास्थाय कामसान्दर्यानि । दुःखं यताहमस्यधीये ! अयि क-
मिति ! कामिनितान्तकान्ते हृदयकान्ते कान्ते गतिमुपदिशामि ।
दिनान्तेनान्तेवास्मिन् किं कुरुते पुरुषेतरं मदनेवलिसितानाम् ।
केन पुण्यैर्न रञ्जितेन कलर्यामि काममन्येन अये मनोज्ञे मनो-
ऽज्ञेन केन ते पीडितम् ? विज्ञेऽविज्ञे का प्रीतिर्मृग्यते हि रत्नं
न मार्गयते तदमृतमधुरग्वरे स्वरेहि मे कुरु भवनम् ।

प्रशमय सुन्दरवदने मदनेहितानि दुःखानि ।

मदयति कमित्र न सुन्दरि ! सुन्दरिपोरिष तव परं रूपम् ॥

रूपोपजनितमदने मदनेकसुखानि सङ्कल्पय ।

गुणगणकलितानुदरानुदरागवशश्च हृदं मे ॥

चटुसदने मम वदने वद नेत्रतरङ्गितं न तमुषे किम् ?

मदयद्दयतावलिते ललितेक्षणविभ्रगं वितर ॥

गुणसहिते जनमहिते नहि ते मम वर्तसे किमिति ।
 पश्यसि यमिह सदलकेऽलकेऽधरः किं ततोऽपि सुखी ॥
 अर्वासनमामतिरम्भेऽरम्भं दं याति हृदयं मे ।
 कलय ममाखलकरुणान्यतरणाश्रय रूपस्येति ॥

अथ मसंभ्रमया मयाभाणि । अहो ! महातपस्विनोऽपि
 मानसं मोहमदमदनैर्विक्रियते ? विकृते च मानसे सर्वस्य स-
 ज्ञातप्रकृतिलोपं दूरमिवोद्धृतसन्निकर्षार्थं ज्ञानमुत्तलसति ।
 ततः प्रदोषजन्यमपरममुद्भवति तिमिरमयेनामूर्ताऽपि मातरुप-
 हता मदस्तु नावलोकयति असदवलोकयति सर्वं च यस्याः सज्ज-
 नधनमिव विप्रलभ्यमेव भवति तथाविधा च शरत्सरसीव पङ्क-
 वती कमलङ्करोति रञ्जयति वा कम ? चक्षुषा च दत्तोपचक्षुषेव
 लघवो गुरव इव लक्ष्यन्ते तिमिरोपहतं नेव लघन्ते इव दृश्यन्ते ।
 समुद्भूतप्रभृतमहमहाहिभूतमिव श्रुतं पलायते दानशौण्ड इव
 विवोकः सन्निधिमप्युज्झति, प्रसरदप्रदोधमहान्धकारः भारका-
 न्तमिवाधीतं तिरोभवान् सञ्ज्ञातप्रवलप्रमादगलहस्तितमिव
 धैर्यमपयाति, वलवदविवोकोपरुद्धद्वार इव नान्यः प्रविशत्युप-
 देशः, संभूतपरुषवचनकण्टकोपहतचरणयेव हृदये न निधीयते
 पर्दं ज्ञान्त्या वाचापि पार्थशरजालानीव विहितकरणोपनापिनि
 दुर्योधनचरितानीव दुःशासनाधिकारमलिनानि चक्राङ्गकुला-
 नीव स्वार्थसंज्ञोभितमानसानि, अव्ययानीव विघटितपरप्रत्य-
 यानि, अनेकवर्णमयान्यपि अवर्णमात्रोद्भावनकुशलानि व्यक्ता-
 न्येकविमलपदान्यप्यकलितसाधुगतीनि स्वार्थजनितचक्षुरागनि
 द्रावृत्तीन्यप्यकलितचित्ताभङ्गानि दुर्गतान्यप्यर्थवन्ति लक्षणाश्रि-
 तान्यपि विलक्षणाणि अतिगुरूण्यपि लघूनि वाक्यानि प्रकटी-
 क्रियन्ते, भवेति चात्र जनानां प्रत्ययानामिव स्वार्थिकानां प्रकृ-

तितो वचनव्यतिक्रमः भवति चात्र प्रायशो विपरीतविधिः ।
 तथाहि—सम्बुद्धिर्हस्वस्य गुणमेव संपादयति, हस्वस्तु गुणमा
 पन्नो सम्बुद्धिं लोपयति, विरहा सह प्रकृतिः परमेव प्रत्ययं विद
 धाति, संजातपरत्ययस्तु गुणीभूततदर्थं स्वार्थसम्पादनम् ,
 स्थानं प्रपन्नो जायमानः स्वपरगतमपि परमिवापरमपि
 न्ति नहि वचनमिदमनुरूपं गुरूपदेशस्य, उपदेशः किलात्याप्ताव
 पयोऽलक्षणसम्पन्नमपि लक्षणसम्पन्नं वर्णविधिविषयं करोति
 इत्यनन्तगुण एव, गुण एव वा क्वचिदगुणवृद्धिहेतुः किं चयेषा
 मनुशासनेष्वप्यागमानां गुणीभावः, द्वेषा धर्मयोरपि गुणेषु
 व्यस्वस्थापनम् । लाघवभ्यादरो गौरवस्यावहेलनम् गुणवृद्धिप्रति
 पेधविधिः । सुहृदः श्रोत्रियस्य च निपातनम् आपस्यस्यापि प्रत्य
 यस्य लोपाविधिः विशिष्टानां वृत्तिप्रतिपेधोक्तौ द्वन्द्वव्यवस्थाप
 नम् बुद्धिमान्गसिद्धये प्रतिषिद्धवृत्तिस्वीकरणम् आदेशविधाव
 मित्रणोचितस्य विनामानस्यापि पूर्वभ्याविद्यमानवद्भावव्यव
 स्थापनम् पदादिभावमापन्नभ्यापि अधिगतद्विजास्पदतया लसे
 मानस्यापि मूर्द्धन्यभावप्रतिपेधाविधिः, विसर्गस्य लोपोपदेशः
 विग्रहेण वृत्त्यर्थाधिगमः आदेशविधौ गुरोर्गरोपलम्भनम् स्वार्थ
 परस्य प्राधान्यम् न परार्थपरस्य, अनाख्यातेन पराख्यातनि
 हननम् अप्रत्ययेय सत्पथसाधनम् आमन्त्रितस्य सर्वास्य निहन
 नम् तेषां किं साम्प्रतम् यन्नाचरेयुः, किमवाच्यं यन्न ब्रूयुरिति ।
 सतु सोपहासमेवमुक्तो मुक्तोऽतिसहृदवभावेन युक्तो मदनविकारै
 र्मदशमशान्तिपराजयजायमानपरमहर्षप्रकर्षलसदमर्षवर्षधरसा
 भिमानवाध्यमानचित्प्रवेशमुह्यमानमानसो मामतर्जयत् । अयि
 पिशुने वनशुनीव परपुत्रादिनीरूपेणोत्तमेन वंचयन्ती जनं डाकि
 नी प्रचरसि । दृष्ट्या मानशेखरस्य दौहित्रमपहृत्य क्व यास्य
 सि तिष्ठेदानीं नयामि त्वां कारागारबन्धनव्यथामन्ते च शूर्पण

खाव्यवस्थाम् इति । अहं तु तत्रत्यजनाविज्ञातकुलशीलाचारा
 विहितविचारा भीता नीता तेन नगरमान्येन तथाविधतीव्रवेदना
 विधिसम्भावनां पापपादपपरमूलं प्रतिकूल तमनुपलभ्यन्ती स-
 म्मिता पुनरबोचम् भगवन किमयं तथ्यो मदनाविकारो नहि
 भवान्दशस्य पुरुषवरस्य वशिष्ठादवरिष्ठस्य वराक्यां मयि सम्भव-
 ति मनोभवविकार इति सन्दिहानयाऽनया कामखिन्नमानया
 पि श्वानुरागमपह्नवानया तथाभिहितम् । नहि तं पश्यामि न
 हितं सुरतसुखं यम्य लोकेऽस्मन्नपि तु समयपरीक्षणमुचितं वि-
 शेषतस्त्वशेषजनविशेषमानस्य तदिदानीं सर्वतो जायमानलोक-
 प्रचारं प्रतिपिद्धपुरताचारं च दिवसगेषं च प्रतीक्षतां लब्धास्प-
 दो भवान् । वितते त्वन्धतमसे स्त्रीवेपेणापनीतमन्मातृशङ्कोनिः-
 शङ्कः शिष्यवगात्सर्वर्षितो मया न्यमठिकायामालिङ्गितः स-
 कामया मयापनुदत मदन्खेदमिति । स तु सप्रणयं मयैवमुक्तौ
 मुक्तेरुहठः शठो मठोत्तरतो रतोत्सु कोपितोयमायातीति ज-
 नारवं समाकर्ण्य चातिचकितो विततोरुनिःश्वाशः सविश्वासमा-
 श्रमाय मां समाज्जापयाश्चक्रे । अहं तु सविश्रम्भ तेनानुमता गता
 स्वमाश्रमं देवतावलोकनमिषेण मदवलोकनाय नित्यं सायमाग-
 च्छतो नगरविटानागतानवलोकयोद्देगमभिनयन्ती पृष्ट्वा तैरुद्देग-
 कारणमबोचम् । इहैषु दिवसेषु स्त्रीवेपधारी कश्चनागत्य नक्तं
 प्रियवचनैर्वासुभिश्च मामपलालयति न चाचरत्यातिच्छन्त्यां मयि
 मातृसन्निधेर्वलास्कारम् । तदतिदुष्करोऽत्र निवास इति । ते तु
 विस्मेराः स्मेरानना मामवदन् आयि भीरु ! तमुपदर्शय यथा
 निगृहीमो वयमिति । मयापि तु प्रदृष्टरूपयावाचि इहोपकुञ्जनि-
 लीनैर्मन्त्रिवेदिते तस्मिन्तथाचरणीयमिति । तेषु तद्वाच्यं पठन्ति ।
 यथोद्दिष्टमयममागतं तं समुत्सुकं चन्दनमृगमदव्याजेन सि-
 न्दुराब्जनाभ्यामन्धकारे मपतिष्य कुचपट्टणाय प्रणारितकरं

सकरग्रहं ज्ञेया जननी स्वपिति जागर्ति वेति शनैरभिधाय गत्वा
तन्वयोदयम् । तेन परुष्य द्वारं वारंवारमाहूतमपि नाविभूतं
समादाय विहितविधिधताडना निगडितबाहुयुगलमारक्षिकनाय
क्रान्तिकमुपानेषुः । तत्र च प्रज्वलत्स्वपि प्रदीपेष्वाङ्गीति स्वरूपं
तथाविधं तमः लोक्य सहैतरेभ्यो जहसुः । प्रातश्च विज्ञा विज्ञाच
विज्ञाप्य राजानं जानन्नं तमतितापसं तापसग्निमानसं तापसं
रमुमुचुः । स तूरहसितो नगरनारीभिः सर्वातश्च सर्वालोकैस्तं
देशमजाहते ।

अथाहं तदुदन्तदशनविमितेन समितेन विहितमद्विर
हशोकेन च लोकेन नगरभ्यः सद्भिर्यमभिर्वन्दिताभिर्नन्दिता च
प्रस्थिता स्थिताभिरप्रतः प्रमदाभिः प्रमदाभिर्ग्राहितफलानलाभि
धनलापिनीवनीताभिस्ताम्ररनुशिष्टा शिष्टाभिश्च सुमनोभिः
सुमनोभिरचितरुरपुराच लो निरगाम । ततश्च किञ्चिदिव गत्वा
मत्वा चाश्चर्यान्तर्वाहं स्त्रीवेषं पुंवेपं विधाय प्रचलिता लालता
रण्यविहगकृजितानि समाकर्णयन्ती तद्विदिधवार्तामार्ता
पथि भ्रान्ता समभूवन् ततः श्रान्तापि कथमिह बाला वससी-
ति कोपादिव लोहितायति विदधति चलितपल्लवकरे करुणा-
करे वाचात्शुकशारिकानने वारयतीव कानेनऽनासादितनग
रा नगराजिभीषणे मृगविहगशरण्येऽरण्ये सहानया न्यवसन् ।
अथ संवेशाय विहितमतिर्नार्तिरिह विधातुर्न चिन्तति मनसि कृत्य
कृत्यविज्ञा विज्ञापनाय विधाय ललितमञ्जलि यासौ वनदेवता
वरुदेवता चोभे लोभेणाकुलाया लोभेन वल्लभभ्यः प्रस्थितायाः
पथि सतीनामिहोचिताया भयङ्करेऽरण्ये शरण्ये ग्यातामित्या-
भिधायोपधाय वामभुजं किञ्चिदिव सुप्ता लुप्तालभ्य शस्यातिभ्ये
हसम्पत्योर्दम्पत्योः कयोश्चित् परम्परालापमशृणवन् । अये
नाथ ! कथय कथमसि विलास्यत इति पृष्टो हृष्टतां कश्चन प्रत्य

वदत अयि सुन्दरि ! रतायां त्वयि वनदेवतापादसंवाहानाय
 त्वदाननानवलोकविलोको मनोविनोदनाय नगरमहमगच्छम् ।
 तत्र च राजचन्द्रसेनस्य पादसंवाहिन्यागतवेच पूर्ववायं व्यजनवा
 हिन्याश्चोत्तरकायां ताम् लकरण्डवाहिः याश्च मुखरागमवलोकयो
 न्मनायमानः क्षणमात्रम् । अथ दैवात्तदैवाकुले कुले पानपाश्र्-
 यन्त्या शिरोत्त्या राजानना जनिजनानां विकलतया तदवलोक-
 सुखलोभोपीत्यविकलो लोकितुं च तमक्षमो रुजार्तं राजान जान
 न्नपि तदपहारप्रकारं कथङ्कारमपनुदेयमिति प्रीतिपात्तमूढो गूढो
 पसृत्य ततो भजन्नेव वने सरोवरमपश्यम् । तत्र च विमलकम-
 लेषु वदनकान्ति नीलोत्पलदलेषु नैयन्तकान्ति चक्रबाकमिश्रेण
 स्तनकान्ति हंसीषु पूजिते गतिकूजिते तब विन्दन विलम्बमानो
 नाज्ञासिपं गतमशेषं दिवसशेषम् । संप्रत्येतयोपेतयारण्यानीम
 भिवन्दिता शरण्याऽरण्यदेवता रुभद्रेण भृङ्गेनाहुय मामुत्तव
 ती नियुक्तवती च पथि भ्रान्ता भ्रान्ता काचिदयं कान्ता का-
 न्ताथिनी शरणरुपेत्य मामिह रसालतरोरधो वसति । तद्व्य-
 तां निपद्यतां तामुपमूलं पूर्वामितो नियुक्तया तं देशमितया वनि-
 तया सह रक्षसावधानो दधानः परमायुधमिति । अहं तु तदादे
 शश्रवणसञ्जातसम्मदो बशंवदस्तवायलोकनाय सत्वरमुपागतो
 मीति । अथ सा दयमाना पुनस्तमपृच्छत् । अयि जानास
 यदि कथम किमिह शिरोर्तेनिदानं समाधान चेति सोऽब्रूत् ।
 अये कालिकेन शाकुनिकेन च गुरुपदिष्टेन ज्ञानेन जाने किं नाह
 मज्ञाने यथा वेद ते मानसस्मानसम्बलितम् । त्वमिव नास्मि
 साङ्कागतापि मे न जानासिकामजं कामपि वेदनाम् । शृणु भद्रे !
 मृगयां गतस्य श्रमाद् भूमावेवं प्रसुप्तस्य राज्ञः श्रवणबवरेण
 प्रविष्टाऽनेकीभूतां शतपदकेह निदानम् । कोष्मगव्यघृतेनोप-
 लिप्य शिरः परिवेष्टयोर्णायुना बसनेन मुहुर्तं मातपावस्थानमिह
 समाधानमिति ।

सां तु विहस्य पराङ्मनानावलोकनरतस्य विकरुणस्य ते कित-
वस्य कथमतिरित्यभिधाय पुनर्मागुपदिश्य तमपृच्छत् कथय केयं
का चाभ्या गतिरिति । स तु शकुनैरद्यतनैर्ज्ञानिन च जाने याप्य-
मन्या वन्याशिनी सन्यासिनीसमा धन्या कन्या विप्रस्य कापी-
यं पापीयसीमापदं प्राप्तापि परिणीता सती दृढव्रता पतिव्रता
भवति पुंवेष्टा चैषा देवकन्यासमानाऽवमानातिरोषितं मन्दमति
पति गवेषयति । प्राप्तविशाला च बालासौ कालानतिपातेन पति
प्राप्य मोदिष्यत इति तां प्रत्यवोचत् । सा त्वहो स्त्रीणां पतिषु
वात्सल्यं कामिनां तु नितान्तकठिनानि निजाङ्गनासु भवन्ति हृद-
यानि सदर्थानि तु परवनितास्मिन्नि विहस्य तमवोचत् । स तूभाव-
पि करौ तत्कुचयोर्निधाय पुनरवोचत् । अयि सुन्दरि भवत्येवम-
न्येषामहं तु सुवृत्ताभ्यां शयनभूम्यां तवाभ्यां स्तनाभ्यामेव शये ।
अदि कामये मनसापि स्वदन्यां सुकन्यामिव भासमाना राजक-
न्यामपि न मन्ये वा भद्रकन्ये नवामुनालङ्घनसुखेन तृणाय विवुक्
पतिमिति । अहं तु तत्कथाश्रवणसंजातमन्मथा सदृशान्तःकरुण
मपि राजकीयमस्तकव्यथापनोदनोद्यद्वृद्धया विशेषतः सद्यो
प्रियप्राप्तिपिशुनया शकुनकथाश्रवणसंज्ञानपरमदर्शकमुद्रानि-
द्राच्छेदयती निशाशेषमनैषम् ।

अथोद्दूयमाने दयामान हव निरस्ताशेषमन्मसे तमसेव
जनातामरण्यदेशं विमलयति भगवति विवस्वति समुत्थाय नग-
रमहमगच्छम् । तत्र च शिरोऽर्तिं राजस्तथापशमय्य राजदीयमान-
धनालंकारवसननगरादि चाप्रतिगृह्य समाश्वस्य च राजानं जा-
नन्तं मां देवकुमारं पुनरागमनशक्यशतैरनार्तिपातितकालो वि-
शालाभिमुखी सहस्रनयोदचलम् । अथ प्रस्फुरतावामेनामुना बाहुना
नयनेन च सदा सीदता चाधुना प्रसीदता चेनसा चोपसूचितशुभा
शुभाङ्गीमिहावलोकयैव भवती समीहितं मन्ये सिद्धमिति । अहं

तूभयोक्तिलब्धसंवादाऽविवादा तां तदीयां परनी विज्ञायोत्थाय
 सस्नेहं पुनः पुनरालिङ्गयावोचम्—अयि पुभगे ! वर्तते पतिरत्र
 ते वेषान्तरेणाच्छन्नः प्रच्छन्नमिति । सा तु सहर्षोत्थाय निपत्य
 मे पादयोरत्रवीत केति । ततः सहर्षा विहितप्रमोदजलवर्षा समा
 दाय तां प्रदाय ताम्बूलं तदन्तिकमगच्छम् गत्वा च सह नया प्रण
 म्यावोचम्—किमियमाकृतिः । कृतिना कचिदवलोकित्वा न
 वेति स तु तां चिन्तयमान एक तथोक्तो भटिति जातप्रत्यभिज्ञो
 बिस्मितः समितमवलोक्य तां किञ्चिदिव विलक्ष्यो दक्षोचितम-
 भिनयाञ्चक्रे । पुनरनुयुक्तश्च मया प्रपदादाकेशं विनिरुध्य तं दृष्ट-
 चरी किन्त्विति मशेषं महर्षं गद्गदमभवत् । सापि तदाननादलो
 कसंभूतप्रभूतहर्षाश्रुजलानुभीयमानप्रत्यभिज्ञा विज्ञा वाक्यशेष-
 श्याशेषावयलब्धसंवादापि वेषविसम्वादात् किञ्चिदिव संकुच-
 न्ती मामपश्यत् । अथाहं विदस्यापास्य तस्याः पुं वेषमवादिपम् ।
 सहजानन्दस्य नन्दना सुनन्देयं नन्देयं सह पत्येति पुं वेषा गवे-
 षयन्ती, त्वां मदुक्तवृत्ता सुवृत्ता समासाद्य वेषमिमम्वाज्जनित
 भ्रमं ससंभ्रमं पश्यति तदपाम्य महाम्याः संशयेन यनिवेषं निर्वि-
 शेषं मुक्तेः सुखविशेषं सविशेषं महानया भवान् निर्विशतिरिति ।
 ततः तौ दम्पती सहर्षमती परस्परालापलब्धस्वादादौ परस्परापराध
 पङ्कमार्जनायेव स्वेदोदकेन सस्ततुः । पूर्ववेषविशम्वादाद्रोमोदगमे-
 नालिङ्गने सान्तराविव परस्परापराधमानिनौ कम्पेन स्पर्शप्रतिषेधपरा
 विव प्रभूतेन संभूतेनाश्रुजलेन परस्परावलोकविरहसंन्तापं नयनयोर्नि-
 र्वापयन्ताविव प्रसूतजलाभ्यां नयनकमलाभ्यां समागतानन्दाय
 दीयमानपाशाविव बभूवतुः । मनमी तु तयोर्विहितागसी सति
 संगमे ब्रीडयैवानन्दार्णवे समञ्जतुरिति प्रतिपत्तिमृदावपि क्षणम-
 भूताम् । अथ तौ विदितौ चद्रसेनकृतमाननौ शुभाननौ तदीया-
 वनौ सुखमूषतुः । अथाहं प्रीताभ्यां ताभ्यां प्रहर्षोत्फुल्लचदनया म-

दनया च शुभैराभरणैर्वासोभञ्जानेकैः समर्चिताथिता च पुन-
रागमनस्य गृहाय प्रचलिता ललिताट्टालकबलभीभुवं बलभीपुर-
मुपेत्योपकूपं कटतरोः प्रच्छाद्यशीतले तले निपरणासनाभिराम-
राजभचना भवनामजपन्ती स्तानानुलिप्ताक्षितान्यविषया भव-
न्ती सौधगतया राज्या समर्पिते । मा तु दासीभिर्माहायोपह्वरे
समुपवेश्यासने मद्वृत्तान्तमाप्नुच्छ च स्वाभिलाषितं व्याहृतवती ।
अथि ! जानासि कस्यपि दौर्भाग्योद्भासनप्रकारमिति । मया त्वयि
तन्नाहमीक्षे समीक्ष्यापि दौर्भाग्यचिन्हलक्षणमपीत्यभिहिता स्व-
हितामालिमिव मां मन्यमाना विन्यमानातिदैव्या पर्यश्रुचो-
चत् भगवति ! मम पतिरवनिर्पितः सरसगतिरितो गतो मृगयां
दमनकश्य महर्षेः स्वरेतसो वराश्रमे विमलकमलपत्रसयानलोच-
नां सुलोचनां नाम कन्यवामवलोक्य च वसे । तमेकसं मुनिरव-
लोक्य कन्यकायां कदलीचने तदुपलब्धमाख्याय कामयमानाय
तां राज्ञे प्रददौ राजा तु तदासक्तचित्ता चेताल्लवष्ट इव न मां रमरति
किं बहुना राजकार्यमपि न चिन्तयति न ज्ञान्यैः कथ्यमानं शृणो-
ति तदस्यां व्युदस्याङ्गनाशानुपगमनगृह्य यत् मामसौ परममौ-
हार्देन तथामतिमत्या भगवत्या घटनीयं पुनरटनीयं न यथा
त्वया तथा मया असु वितरलीयमिति । अहं तु किञ्चिदिव चि-
चार्य प्रत्यवादिषम् । राज्ञि ! राज्ञि जगतेऽन्यवशं च देह खेदे
किमवशिष्टम् ? दिष्टं तु तब विशिष्टं यादहाहमागतं मता न
परमसुखम् । तदाशु समाचरविचारान्मदुपदिष्टम् । काञ्चिदा-
प्ता नाप्तावज्ञा विज्ञा तब दारा बर्षा कृत्य नयस्थिस्वहृदःन्यलक्षिता
रक्षितात्मकृत्यसन्त्राऽस्वतन्त्रा तदुपभवनं चिकिरतु । रायि चा-
जातपरिचयेव रयवत्या भवत्या भवितव्ये निवेदितव्यं ज्ञान्यमु-
खेन सर्वज्ञत्वं मम तपोबलं चेति । सा तु तथाकरोत् । अहमपि
अहेश्वरमठोपकण्ठं कुनस्थितिस्त्रिभिषवणमाचरन्ती याचञ्जन-

समागमं दम्भोत्तमिभतकन्धरा जपन्ती दैवतमर्चयन्ती नागरिको-
द्वगीयमानतपःप्रभावा नरास्थिशकलकीर्णसदनपरिसरेणागत्य
राज्ञाभ्यधीये । भगवति ! भवनपरिसरं परितो मम नरास्थि-
विपुलखण्डानि प्रतिदिनमवलोक्यन्ते । प्रसीद ! कथय किमेत-
दिति । अहं तूत्तमिभनकन्धरं किञ्चिदिव ध्यात्वाभिनीतज्ञानसंनि-
धिरेकान्ते समुपवेश्य राजानमब्रवम् । राजन्नवाच्यमपीदं श्रीमदु-
पकाराय वाच्यमेव भवति । भक्ताप्यनुद्भाषितविकारेण निवे-
दितमिदमनुष्ठेयम् । सुलोचनानामेवं कदलीवनसम्भवा जनवा-
ञ्चनायोत्तमरूपशालिनी शाकिनी भवति । भवता च भवता रूप-
वशेनाभिज्ञातकुलशीलाचाराऽविचारात्ममूढा तदूढामपि मूढा-
मिमां वनविहरणव्याजेन महर्षेराश्रमं प्रापय्य त्यजेयदीच्छस्या-
त्मनः प्रज्ञानां च हितमिति । स तु तथाकरोत् । राजमहिषा तु
प्रीता क्रीता मयोपकारेण खेदादीना नीता परमसौभाग्यं भूपे-
नात्मनः सार्वात्मिकमालम्भाभरणजालमतिप्रशुभेन मे प्रादान ।
अथ तदादाय मुदाय प्रचलिता कालतानन्तदेवमलकमठपुरस्था-
त्तरतः परतो राजगृहादशोकतरोरुद्धायायां पादचारस्विन्नाश्रमादुप-
विष्टा कमप्युद्विग्नवर्णं भुवं विलिखन्तमधोमुखधुरयमद्राक्षमप्रा-
क्ष्ण । कोमि कथय किमिव भुवं विलिखसि ? कथं वतासि न-
तिविमलमुग्नवर्ण इति सोऽब्रवीत् ।

अहमस्मि नापितो राजसंवी किममदोनाम् । दुर्मदो नामेह-
त्यो नित्योज्झितनयो राजा पितर्युपरतं रतेरपि समां वनिता-
मुपेक्ष्य यदृच्छया विहरन् भ्रमन् इतस्ततो राजावलोकनकौतुका-
दुत्सारितावगुण्ठनपटामचिरोढां पत्नी समावलोक्य विज्ञाय च
मदीयां किमयं करिष्यतीत्यवहेलया समदनः सदनमुपेत्य मे तां
बुभुजे, मुञ्क्ते चाधुनापि । सापि राजसंसर्गवशाद्विलोकयत्यपि
न मां, न मांसला वा गर्वेण करोति दुष्टा स्वकं कर्म । तदहं का

यं राजकार्यं गृहाकार्यं चानुतिष्ठन्नहरहराकुलः किंकर्तव्यतामूढो-
ऽनुदो भवन्नूदोऽपि राज्ञश्च किञ्चिदपकर्तुं मत्तमः पितृपैतामहतया
हतया तयाबधूतश्च नित्यमुद्विग्नो गृहादिहागत्य गतपभावविकलो-
ऽनवलोकितान्यमुखोऽधोमुखः स्वल्पावसरप्रतीक्षया भुवं वि-
लिखामि'ति । तदेतदाकर्ण्य दयमानया किञ्चित्समयनमानया
मयाभ्यधासि ।

अयि किम्भद ! प्रमाद्यसि किमिह नु विषये । विषयेषु
निहितचेतसां वनितामुखामि हि सुखानि तदाचर कमपि विधिं
विहितो यस्तारयेद्विपद इति । स स्वब्रवीत् । अप्यगति कश्चनैवंवि-
धोपि विधिर्विहितो य इमां महापदं समापनयेन्नयेष मां पुनरपि
सुखमिति । अब मयोक्तं सति बुद्धिवैभवे कथं नास्ति । सोऽब्रूत
यद्यस्ति प्रसीद ब्रूहि भगवति ! यमाचरेयं धनेन जीवितेन चेति ।
अगाहं तमाहूय रहस्यशिक्षयम् । त्वमद्य क्षामक्षामो विवरणश्च
भूत्वा राजानमुपतिष्ठत्स्व । पृष्टश्च तेन काश्यपैवैवत्यकारणं ब्रूहि
राजन् किं ब्रवीसि स्वपतो मम पत्नी मम गुह्यभागे पाणि किन्-
धाय एध्रेभ्यः शरीरसारमाकृष्यान्बहं पिबति । तेनास्मि क्षामो
विवरणश्चेति । गृहागतश्च विवरणः प्ररुदन भार्यया तत्कारणं पृष्टो
ब्रूहि भद्रे ! किं ब्रवीसि राज्ञोऽद्य गुह्यभागेऽदृष्टस्येच्छया वा क-
स्वाचरेषु दिवसेषु यज्जमय इव जगताः शलाकाः समुत्पद्यन्ते ।
ताश्छिन्दतां मम क्षूराः कुण्ठायन्ते मांसच्छेदमयात् करश्च मम
दम्पते । स्वल्पयापि पीडया कुप्यति राजा व्यङ्कारश्च प्रतिदिन-
मुत्तेजनाय नियुक्तो मामाक्रोशति न वाचरामि राज्ञः प्रतिपधात्त-
न्निवेदनम् । तदेवमापन्नः किं करोमि क यामि इति । स तु मद-
नुशिष्टः स्वयं च मतिविशिष्टो राज्ञा पत्न्या च पृष्टः सविज्ञेय-
तथैवावोचत् । राजा तु तदीयपत्न्या सह बिहृत्य साराकर्षणप्रका-
रजिज्ञासया व्याजसुप्तस्तपत्न्या शलाकाजिज्ञासया गुह्यभागे

प्रसारितकरमुपरुध्योत्थाय शाकिनी परिमिति भूत्वा तां तद्दिनादज-
 हात् । नापितस्तु सिद्ध तस्मीहितो वसुभिर्वसनैरलङ्करोच्च हर्षकर-
 गौरनेकैर्मामपूजत् । सापि राजावहेलनादप्यनन्तरं सर्वानपि
 यथायथमुपचचार तत्तस्ततोपि ससेतसार्थो पार्थभिधानजापिनी
 विनीलवस्त्रवासिनी सुवासिनीवेषा सर्वेषामप्रतीपा नीपावलीम-
 ध्यभागतो वासते अनावटं नामतो महावटं वाटमपहाय दक्षिणतो
 ब्रजन्ती जयन्तीपुराभिमुखेन सुखेन पथा यथासुखं सुखायमाना
 समानाकृतिं तदावलोक्य स्त्रियं प्रियश्रियं काञ्चित् प्रणयेनोपचरं
 तीं श्रान्तां ताम्बूलं वितरन्ती चरन्ती तच्छायावलम्बिनी विनीतया
 तस्या सह कथां कुर्वाणा दूरं गता गतायामथ तस्यां तदान्यतो बद्धा
 न्वन्ती गथाभिधाद्वनाशयाऽऽविलाशयाहमकण्ठशक्तिकरुतं द्रुतं
 फलं वदन्ती सदनतिकमस्यजन्ती मिमांसी प्रतितरुणश्वरकिरण-
 किरणसंजातसंवापसन्तान्तास्त्रतवेदविन्दुकलितल्लकान्ता परि-
 श्रान्ता पिपासुराशोकवतीसनीडे शिकचविमलकमलेन विमलेन
 जलेन पूर्णमधिगत्य वापीमापीतजलाचापीतटोपकण्टवटोरुच्छा-
 यायां विशिश्रमिपुरुषाविशम् । अथ गतश्रमा ससंभ्रमा भ्रामन्ती
 वापीरामणीयकं विलोकयन्ती वापीपश्चिमतटे कटे निषण्णं कि-
 मपि विचारयन्तं चारयन्तं मुहुर्मुहुर्महिशा दृशं भृशं विनिःश्वस-
 न्तं च वचनपटुं वृद्धवटुमपश्यन् । ततश्चततो गत्वा नत्वा च तम-
 पृच्छम्-को हि भवान् कुत्रत्यः कुत इह विषीदतीति सोऽब्रूत् ।
 अहमस्मि बाले बालेनृपुरवासी बालेयोपहारी विशाले वास-
 गोष्ठे लब्धव्रज्ज्वा सन्मार्गरतोऽपि दैवहीनो दीनो ब्रातीनो भोगेन
 योगेन विहीनो धनिकैक्यशम्भदः शम्भदो नाम विप्रो विप्रोपि श-
 शयावलम्बितशम्बलः कम्बलोत्तरीयो नु कामीनो मीनोरुकबल-
 सभन्मुखानवलोक्य वकान् ससम्भदो मदोत्तमविहगरवानाक-
 र्यो चोन्मनायमानो विमानोढ इव सुखं ब्रजन् वासरेः पञ्चषैर-

धिकधनिकचक्रामेकचक्रां गतः पठन्नितस्ततो भिक्षुसट्श्रेकदा ध-
निकस्यातिपिशुनस्य नाम्ना शुनकस्य द्वारि वारितोऽप्युपाविशम् ।
तत्र सह सहचरैर्जायमानासु सुवार्तासु वार्तासु प्रवृत्तो विवाहप्र-
संगेऽनङ्गेन मूढोऽनूढः शुनकां मां गदीयदेशवार्तां सवार्तानुयो-
गमपृच्छत् । मयाप्यनुमाय तदाशयं विज्ञाय तस्मै विज्ञापयतां
सवार्तां निजदेशवार्तां निजदेशीयमुपयमनसौलभ्यमलभ्यघट-
नसामर्थ्यं चात्मीयमवाचि स तू मना मनामपि विलम्बमसह-
मानो वयोविरुद्धं सख्यमुपदर्शयन्नवोचत्-अहमपि मित्रगोत्रेण
मागधो गर्मगौतमिकया व्यवहरतां मम पूर्वेषां कोपि कुलवृद्धः स-
मृद्धो धनैः परिणीय गौतमीमपहाय तां कपटपाटवशालिन्यां
शैलालिन्यां समासजत् । ततः काकोलूकिकायामिव प्रवृत्तायां
गर्मगौतमिकायामुपयमनदौर्लभ्यमभूत् । तत् प्रसीद साधय मम
विवाहमिति । ततोऽहमवादिषम् ।

अयि सखे ! सखेदोऽहमखेदोरुवित्तजनवित्तमाध्यमिदं
खलु विधेयं तदद्य हतां महतां न हितान् मदनदशकालासहतां स-
हतां भवान् कर्मणि कालं यावदर्थं तोषममर्थं संवादयामि यामि
माधयामि धन्यया वयापि कन्यया तव विवाहमिति । स तु
मां मत्वाशीतकं शीतकम्पितं च वनेनेनावेष्टय संभोज्य च पा-
यसं कवोऽणमुष्णकः पुनरवोचत् ।

सखे ! सखेदयसि किञ्चित् वित्तं हिममहीयो न हीयते
दीयमानं तदेतदद्य सद्य एक साधयसि यदि लिवाहं तथा ददामि
ते वित्तपञ्चशतीमिति ततस्तथाभिधाय किञ्चिदपि प्रदाय मा-
मिनः प्रास्थापयन् अहं तु तदर्थं विशेषतः मयै भ्रमन् इतस्ततो
भवादृशीं तदनुगुणं कन्यामलमभानः काशिगतपतितधनव्यथा-
मसहमानः कश्मलं विन्दामि, निन्दामि चात्मनो दैयमिति ।
अथाहं किञ्चिदिव विमृश्य स्वार्थेन तदर्थमपि सानर्थयन्ती तम-

वादिषम् । शम्भु ! सिद्धप्रायस्तवायमर्थो व्यर्थं विषीदसि इति ।
 सोऽब्रूत । कथमिति । अथ मयोक्तम् । ममाद्य जनकः कनकोद्दि-
 तपरमवृष्णः परमकृष्णो नाय सामगोऽसगोत्रजनवासी वृद्धो
 न धनममृद्धो गोत्रेण वास्यः शुल्कैर्न मां प्रवक्ष्य वराय प्रदाय
 तीर्थानि सिषेविषहो । स्वयां स विज्ञाप्यस्तदनुमोदितेन भवता
 भवतापमपहाय समानीताय स्वसदनं मतोद्धृताय कतिपया-
 नुचराय वराय शीलेन जयन्तीं जयन्तीमधिषसन्तीं मां प्रदर्श्य
 साहस्राय शतिकाय पञ्चकाय वा मे जनकाय शुल्कं प्रदायीपादाय
 चारमीयं प्रस्थाप्य च मां भवमाय गन्तव्यमिति सिद्धस्तवार्थ इति ।
 स तु मदुपदिष्टवृद्धलब्धमाहस्यविवाहविधिधसम्मतिर्विप्रः क्षिप्रं
 तथा तदस्त्रिजमत्तनोत् । अहं तु नातिविशदलक्ष्यमाणलोक्षमुखे
 दिवसमुखे तदुपनीतविमलपीताम्बरसम्बितां सरततमेतां कृतसं-
 केतां जरतीमतीवसुप्रीतां वसनसमावृत्तिमहितायां शिविकायां
 समुपावेशयम् । इयमपि मदुपदिष्टा स्वयं च मभिर्दिशिष्टा वि-
 पुलमिचुलकुञ्जं कूजद्विहंगपुञ्जविधृतविकाशसुभगकाशमण्डुकूलं
 स्वविधेयसमनुकूलं जाह्नवीकूलं ममुपेत्य शनैर्जन्यजनमादत् ।
 तावदिहास्यतां प्रच्छन्नैर्यावदक्षराणि शौचमहमिति । ततः प्रच्छ-
 नेषु तेषूक्तार्यं किञ्चिदिव गत्वा तत्वा गंगामंगादुक्तार्यं तदुदुल्लमुप-
 कूलं विनिधायेम गतिसन्निहितं मतिमहितं विमलपुलिनमधिश-
 य्य पत्रोर्णवासिनी शंखचक्राङ्गधारिणी चारुदारुभारभालभारि-
 णी विमलकमलबीजमालामावर्तयन्ती कुशासनोपबिष्टा निष्ठा-
 बती तस्थौ । अथ सति धिलम्बेऽलम्बेगवतो गवेषणाय कृतसं-
 केतैः समेतैस्तैरन्विष्यानुपलभ्य तां विमनायमानैश्चसनमात्रोष-
 लविधसंजातपरमधिषादैः समं निषादैः पुलिनमुपेत्य दृष्ट्वा प्रणम्य
 पुष्ट्वा सविनयमेषा तपस्विषेवा मौनिनी विज्ञा संज्ञाभिर्जलाव-
 तीर्णां मां प्रादग्रस्तामावेद्याञ्चक्रे चक्रे च करुणामभिनयन्ती

विहितसतताश्रुमोचने लोचने ततस्तेषु सानुशयेषु स्वदेशमभिग-
तेषु सख्यैर्मेनया समेतया सहोदचलम् ।

अथाचलमनीत्य विन्ध्यमवन्ध्यकर्माचर्म तव सशर्मा म-
र्माविधमवाप्ता न कमपि विधिं तथा तथाविधमिव धनमदात्तहं
समाप्तातिवसुधाञ्छा साकांक्षातीव तव दर्शने प्राप्ता सकलसि-
द्धिमूलं पादमूलमिदमिति । ततस्तदेवदस्विलमाकर्ण्येयं तां शिरसि
जिह्वन्ती पुनः पुनरालिङ्गयन्ती शशंस । अथातीतेषु केषुचिद्-
वसेषु राक्षा धर्मधर्मणः शान्तिपुरःपुरोधसोतिविमलधर्मणो धि-
ष्णुशर्मणो जामातुर्मातुरेकभक्तस्य सकलाम्नायददृश्य वाचस्प-
तिसमकक्षस्य शमदमदवादाक्षिण्यैरहीनस्य दीमभ्यापि किञ्चिदपि
न प्रतिगृह्णतो बन्धेन बन्धयतो महर्षिकृपाभ्य धर्मैक्यतस्य ब्रह्म-
दत्तस्य तनयां कान्तिमती कान्तिमती नाम कामयमानेन मनेन
धनसमृद्धेरतीतसफलधर्मेण कामाधीनकरणेन करणेन केनापि
प्रतिपादितप्राप्त्यधनस्त्राभाशा नाशायारम्भः प्रतिपन्नगर्ह्यतद्वधन-
वधवसाया सायाह्नि भयनगता भयनसरस्मटोपगतां सम्मदाद-
पांयालिकां पांचालिकामुपेत्य तद्वधटनाथ नियुक्तवती । तया तु
नाधुना धनवत्या भवत्याः किञ्चिदनालोच्य कर्तुमुचितमनुचितं
हि समधीतसाङ्गसकलर्णैः परमर्णैः दुहितुः करणेन संघटनम् न-
टनं शठमतीनां भवति वरे तावदेव खलु सुखदम् यावतापकारो
न कस्यचिद् द्विजवरस्य निसर्गसौम्यमपि ब्रह्मं ज्योतिरपकृतं
महापकाराय भवतीति भवती विजोकयतु विलोक्य तुराषाण्यपि
शंकितस्तपस्विजनात् यदि नितान्तशान्तोऽपि विज्ञातवृत्तान्त
सतानतो मुनिः प्रकुप्य शपेत्तदावनन्तं न धनं विपुलधनं वापि
शैलवनं कोपपवनसमीरितो हि मुनिजनशापानलस्त्रिदिवगम-
पि जनं दहति । तथाहि महेन्द्रपदमुपेतोपि कर्मपुरुषो नहुषो मुने-
रगस्त्यस्य शापादजगरो वभूष । वातवोपि शापाद् गन्तममहर्णैः

सहस्रभगो बभूव । विधुरप्यौपधीशो विप्रशापावधूतो राजव-
 द्दमाणमवाप । धर्मोपि माण्डवस्य मुनेः शापात् शूद्रायोनौ जनि-
 लेभे नृगोपि राजर्षिर्विप्रशापात् कृकलासरसमपद्यत । विजितदा-
 नवा यादवा अपि विप्रशापाधूना कितेशु रैव । मन्येऽन्येपि
 देवदानवगन्धर्वाः सगर्वाः सहस्रशः सहाप्सरोभिः विप्रशापाद-
 निष्टाङ्गतिमवापुः । कासांचनापदां हेतुरतिलोमान्धबुद्धिना ।
 तद्विरमास्मान्मलीममसात् कर्मणो जहोहि चेमां दुष्पूरां धनशा-
 मिति शतशः प्रतिषिद्धापि क्रुद्धा तामवभर्त्स्य सत्रा समान-
 मानसा स्वयमेव तद्धटनव्यवसायं सायं प्रातरतनोत् व्यतनो-
 च्च तद्भवतमनुगमनम् । तदनु तदनुचितवदनमंजातान्तः-
 क्षोभा रक्षोभावमिह भावमस्याः क्रूरं मत्वा गत्वाकुला कंषेना-
 दायाभरणभाण्डं पांचालिं प्राकसत् । शंकरदत्तस्त्ववचितविमल-
 कुमुदः सुमनावनात् प्रतिनिवृत्तः पथि 'स्त्रीत्वं क्षीवत्वमेकान्तः
 पुंसो लाभो नियन्त्रणा 'यत्र पञ्चाग्नयस्तत्र वार्ता शीलतृणभ्य का'
 इति श्लोकं पठतः सहर्षं कन्यापि मुख्यादाकर्णयाञ्चक्रे । तदर्थं च
 पर्यालोकयन्ननियन्त्रितपरगृहगत्यां वयोरूपकान्तिमत्यां कान्तिम-
 त्यां तनयायां दोषं द्वाभाशंक्य कम्पमानोऽदृष्ट्वा निर्यन्तीं
 गृहादिमामालोकयाञ्चक्रे अवरुध्य च विरुद्धक्षेत्रीलामश्लीला-
 मेनां कामि किञ्चेहागमनकारणं तव कथयेति ससंभ्रमः पप्रच्छ ।
 इयं तु दुरितारम्भलुप्तप्रतिभामोहाद्भगवद्भवनदर्शनायेति तमवार्त्तु
 स तु विद्वस्याहोविहाय राजमदनानि विचित्राणि च धनिकभ-
 वनानि जीर्णवृणकाष्ठनिमित्ते लग्बमानजीर्णतरचारे ममास्मिन्
 कुटीरे का तव दिदृक्षा तदसि कापि दुष्टा दूषयितुं मामुपगतेत्य-
 भिधाय विधाय चेनां निगडवद्धां वद्धाञ्जलिमुगस्थितं राजानं त-
 दावेदयत् । राजा तु समाहूय पृष्ट्वा कर्णनासाच्छेदोपतापक्षेपभीषि-
 ता यथार्थमचकथत् । कुपितेन सर्वस्वमपहृत्यावध्यतया स्त्रीजनस्य

पुराजिर्वासिता सिता च स्नेहपाशेन पाञ्चालिकाप्रवृत्तिं जिज्ञा-
समाना सामुपस्थिता भवति । साप्यहैवोप्रेण महोप्रेण नाम्ना बी-
र्योदयेण सरागं विधिता गान्धर्वेणोढा नवेढा वोढारं रंजयन्ती
जयन्ती सुभगाः पौभाग्येनामन्दा सानन्दा वसन्तीत्यभिधाय मु-
निर्विधान् सस्मितं मुखं राजाहनमस्मुखं यस्यापरस्थापीहाग-
तस्य तपस्विनोऽपि स्ववर्मविधिविपाकफलमहो गृहिणामपि मेधा-
चिनामेधानिब वह्निरह्नि दोषा ये पागतमनसा मनसिजो दहतु न
कथमिह विचारानिति बद्धात्मबद्धनं स्मरन्गुणंश्च शिवशिवम-
तिष्ठत् ।

इति श्रीदीक्षितचक्रपाणिविरचिते दशकु-
मारशेषे द्वितीय उच्छ्वासः ॥ २ ॥

तृतीयोच्छ्वसः

अथैनदाकर्ण्य सविस्मयः स्मयमानो राजषाहनः स्वभा-
वकुटिलं जटिलं कमपि खरनस्वरविभिन्नगात्रं वात्रमेकं दैन्यरस-
विग्नं नाणीव्रणं पुरुषमेकमायान्तमपश्यत् । स तु दूरादेव मु-
निमन्त्रितवन्ध्रं ब्रूयापासक्यत् । मुनिस्तु तमवलोक्य किञ्चिद्विह-
स्याव्रवीत् । अहो विकचदमशमसौ जन्यकमलानि विग्नमदा-
दिकमलानि निर्दोदपरमपशांसि सरांसि मुनीनामपि मनांसि
कामेन करिणा मत्तेन विक्रियन्ते । विवृते च ममसि कमनसि
न पातयति वेधाः ? किं बहुना कृतानुचिबकमशमसि इति न
कोपि कोपिते देवे निजापनयेनेति कोयं कश्चास्यापनय इति वित-
तचिन्तयेन पृष्ठो राजतनयेन मुनिस्त्वोचत् । अस्मौ किल पाटलि-
पुरे सुरेशनगरममे शमे दमे चरतः पुरः पूर्वायां दिशि कुटीरे
तारे गगाया वाचंश्रमो भिक्षाशी प्रियः पौराणां हृदयमवसतः ।
भिक्षामटत्रयमेकदा लब्ध्वा सुभद्रस्य कण्ठजः कन्यामन्यातिशा-
यिनीं काञ्चनमालिनीं मालिनीनामावलोक्य मदनाविष्टोऽ-
शिष्टो विद्वान् मौनं हा कष्टमिति विवर्णवदनो वदन् रुद-
न्नैकान्ते शान्ते हितैः सुभद्रपुरोगैर्नैगगमैर्मौनभङ्गकारणमनुयुक्तो
मुक्तोरुनिजधर्मो धर्मोदविन्दुर्जाता विषादमभिनयश्चर्यघातः ।
इयं खलु सुभद्रदुहिता स्वहिताद्योत्तमरूपधारिणी शाकिनी
प्रतिवेशितस्तदनु पौरानथात्मीयं बन्धुधर्मं चाखर्वं सर्वमष्टाद-
शवर्षदेसीयाभ्यवहृत्य स्वं रूपं प्रतिपत्स्यते इति तदवलोकना-
देव देवगत्याधिगम्य ससंश्रमो मौनमत्यजम् । व्रतभङ्गोऽपि परे-
षां श्रेयसे जायमानो न क्षुण्णाय विशेषतस्त्वन्नदानं रहस्यं चेद-
मनाख्येयमाख्यातनकारा विधृतमहाकारा सती कदाचिदद्यैव

विप्रकुर्वीतेति ततस्तैस्त्रस्तैः विण्णैरहोनिषण्णैस्तदुपशान्तये प्र-
 णित्वाभ्यर्थितः सद्य इव पुनरतावाचष्ट । अवाच्यमपीदं
 भद्रनुरोधादुच्यते । प्राप्तायामस्याममायां समायामेनामेनांसि
 कर्तुमुद्यतायुवा युवा निशाथे मधूच्छिष्टतीरन्ध्रनदारुपञ्जरे
 शयानामेव विनिवेश्य मधुमांसे च तत्र विनिधाय प्रज्वलच्छि-
 खमेकं प्रदीपं विन्यस्योपरि सिद्धार्थतैलपूर्णं तूर्णं शिवमस्तु-
 इति अभिधाय विधाय च तदनभिमुखानि मुखानि पश्चिमदि-
 ग्म गभ्राजिनो जैनमठान्मध्येगङ्गां पञ्जरं समुत्सृजतेति तेऽपि
 तथाभ्यपद्यन्त । अप्रमथ्यमायां महानिशायां तथाविधं दारुपञ्जरं
 प्रनाक्ष्यमाणा हर्षमाणोऽपास्तभक्तभृत्यो निरस्ताशेषकृत्यो जाग्र-
 देवावतस्थे । तत्रैव च क्षणे मानसारसामन्तोऽनन्तोल्लसित-
 विमलकर्मा विमलवर्मा नाम भीमकर्माणं चण्डवर्माणं सपरि-
 वारं निद्रामाकर्ण्य निश्चेदोत्तिनीर्षुः गगां वंगानभिययासुरंगग-
 ता मध्येगगं तद्वालोक्य किमेतदिति नाविकैरग्राह्यतू । तत्र च
 विमलरुमलनिकरशोभामिव निशि भयादेकीभूय स्थितामाननच-
 न्द्रचन्द्रिकाप्रसारिततिमिरामिरावतो मातरमिव लूपां मालिनीमप्य-
 तिमालिनीमत्रालोक्य सविस्मयः शिविकायामुपावेशयतू । पञ्जरे
 तु खरन्खरदारितानेकासेनानरं वानरं विनिवेश्य प्रज्वलत्प्रदी-
 पप्रभासनाथं पञ्जरं पथसि गंगायाः प्राचिक्षिपत् । अयं तु स-
 विधि समागतं तथाविधं तद्वालोक्यतिहृष्टः प्लवमानः सम-
 नीयापनीयापिधानं मालिनीसंगमसुखाय यावत्करं प्रसारयति
 तावदतिकुपिततरुणवानरखरदन्तनखरविपाटनविकलसकल—
 कायः सभयव्यथमुच्चैश्चुक्राश । तदुच्चाक्राशश्रवणसंजातपरम-
 भयैस्त्वरितागमनवितर्निःश्वासैः सान्तर्हसैर्जनैर्मोचितः शोचित-
 श्विरं सत्रीडमुज्झितकुटीरः स्वाविनयफलमनुभवन् वसुपालितव-
 दुत्तपते इति । सोपि हि पुरा स्वार्थसाधनपरायणः कृतापनयः

स्वापनयफलमनुभूव । तथाहि पुरा हि शिबिषु ब्रह्मपुरे नगरे धर्म-
 धनस्य राज्ञः समधोतमकलवेदनेद्राङ्गकृत्यन्तिपुरोधा धामब्रह्मवर्च-
 सस्य सुमेधा नाम विवित्रायां धर्मपत्न्यां सुमतिविमतिशर्माणा-
 वात्मजौ लेभे । तयोः सुमतिशर्मा विमलमकलकर्मा जनकमना-
 नुवर्ती चतुर्वर्णायाः स्वधीनी गजतुर्गविद्यावित्ताः पितर्यु परतेऽपि-
 राजानमनुवर्तमानो विधिविहितवृत्तिरभूत् । धिमतिस्तु पित्राकृ-
 श्यमानोऽप्यागमेवदत्तचित्तो वित्ताकार्श्येनोपेक्षितो बन्धुभि-
 र्दैवात् कृषिवृत्तिरप्यनात्मज्ञो बलात् पथिकानवरुध्य वित्तान्य-
 पहरन् विदितवृत्तेन राज्ञा पश्यतः सुमतेः सपुत्रदारो नगरान्नि-
 रवाह्यत् । स पुनरुपसीमं धर्मधनजनपदस्य जनपदस्य धनतर-
 विपुलशाखमाश्रितः शालमलीबृहन्मनन्यवृत्तिविज्ञो विद्विष्टाखिल-
 बन्धुवर्गोऽलब्धाशनोऽचिन्तयत् । अहो कथमियमापदेकपदे-
 समापतिता । हा पित्राकृश्यमानोपि नाध्ययने मतिमकरवम् ।
 कृषिवृत्तिरप्यनात्मज्ञः पान्थानवारुणधम् , अतनवं च वर्कशो
 बन्धुभिः सह विरोधम् । काश्च मे गतिरिति चिन्तयन्नेव चैवम-
 लब्धाशनेन रुदता वदताशनं देहीति पर्यश्रणा शिशुना परिष्व-
 क्तोऽभाषन् स्वयोषाम् । अयि भामिनि ! वर्तते किमपि ये-
 नास्य निर्वापयेयं क्षुधामिति । तथा तु नाथ ! नाथसीह कथं न
 जानासि या नाशिकया त्र्यम्बकागता रूपं गतातुषं हता न मुञ्चं-
 ती कुञ्चन्ती सदामदातिकद्वदा सदानन्ददासी काशी नाम माम-
 दानावमानिनी मानिनी सा यदाददानां शम्बलं शम्बलं चाद-
 दाना मामवारुणदपजहावाच्छिद्याभरणभण्डमित्युक्तो मुक्तोरु-
 ण्ठस्वनमरोदीत् । परिदेवनश्रवणसंजातदयोऽवरुह्य भूरुहाधिवा-
 सी यत्नः सकरुणमपृच्छत् । भोः पान्थ ! कोऽसि कुतस्यसि
 कथमिहावमसि किं च ते शोककारणमिति ? अथासावादितः
 स्ववृत्तान्तमाख्यातवान् । यत्नस्तु सकरुणमरुणान्युपहृत्य को-
 लानि दोलानिधिर्नाम सशोकमेव तं श्लोकमेकमपठत् —

भद्रकृतप्राप्त्याद्भद्रमभद्रं चाप्यभद्रकृत् ।

यस्य नास्त्यत्र विश्वासः स फलेन तमश्नुते ॥

इति व्याजहार च श्रमुं पठतो भिन्नामटतस्तव संपत्स्यते
वृत्तिरिति । स तु तथा पठन्नटन्नलमत परां वृत्तिम् । एकदा तु
माहिष्मतीमनुप्रविचरन्नुच्चैस्तमधीयानां राज्ञा सततामात्यला-
लितेन वसुपालितेन भद्रकृत् पुनः पठेत्यादिष्टो भद्रकृदाख्यया
ख्यातो लब्धपरमवृत्तिरुज्ज्वलहारकृतिः सुवासान्तरसुखमवसत्
अथातीतेषु केषुचिद्विषयेषु राजानमाखेटगतं निशम्य सौभाग्यवार्द्धनं
वद्धिताशा शाक्यभिक्षुक्या मदुपदिष्टवस्मना विहितान्यजनप्रवे-
शप्रतिषेधा तद्भक्तिपरायणान्तःकरणा सम्पादितपूजापकरणा परि-
त्यक्तवचनाभरणा सती सहचरीभिर्देवतमर्चयन्ती राज्ञी तत्सम-
यसमागतमप्रतिषिद्धशुद्धान्तप्रवेशमवलोक्य राजानं किञ्चिच्चकिता
परिधृतवचना विचण्वदना पश्यन्ती कटाक्षैः सत्रीङ्गिमना
व्यजिज्ञपत् । देव ! महानयं विधिः स्त्रीजनकसाध्यो भर्तुरायुरारो-
ग्यकरः प्रमदाशतापभोगन्तमवलवीर्यवृद्धिकरः समुद्रावधिभूवल-
यप्राज्यराज्यप्रतिपत्तिहेतुर्महानुभावतैकभूतश्चेत्यनेकश्रेयस्कर इति स-
म्मन्त्र्य सह सखीभिः समारब्धः परन्तु केवलानलपाचितं नरमां-
समिह्य समीहितं बलये तदथमथये देवगति । राजा तु तथोक्त-
स्तरफलकमेव विधिं मन्यमानो वितन्यमानोरुहणः पौरजानपदा-
तिरिक्तं मनसा मनुजं मार्गयमाणो भद्रकृतमेव तथाविधं निश्चि-
त्योपद्वारे सूदमाहूय त्वयाद्यनिर्वाणप्रदीपमहानसस्थितेन मदुपदि-
ष्टपाकविधिमुपदिशन्नरोऽमरोचितवर्तिविधये तस्मिन् गाढे बध्य-
स्तन्मांसं च शूलाकृत्यान्तःपुरे प्रापयेत्यादिदेश । सायं तथापठन्त-
मुपस्थितं भद्रकृतं तु पाकोपदेशायादिदेश । स तु सायं गायन्नेव
तथात्रजन्पाकविद्योपदेशयानवाप्तात्मपरिजनेन प्रभञ्जनेन नाम्ना
राज्यप्रेषणदैवात् राजादेशमात्मसम्पाद्यं ब्रुवता प्रशिथिलबन्धकणं

कुण्डलनिर्माणाय नाडिन्धमगृहाय बलान्निसृष्टो दैवाद्राजमाग-
पतित कुण्डलमौक्तिकमन्विष्याप्यनुपलभ्यमानः प्रातः प्रतः क्षया
तत्रैव तस्थौ । राजा तु सपरिजनो महोत्सवसंविधानव्यग्रो नक्तं
किञ्चिन्न विवेद । प्रातस्तु पतिमौक्तिकोपलब्धिं संजातसंमदभरे-
णोच्चैस्तरां गायन्तमायान्तमाहूय तं निरीक्ष्य विस्मितः किं न
गतोऽपि मदुपदेशमावेदयितुं सूदमित्यापृच्छ च तत्कथितकथामा-
कर्ण्य तद्वर्तिनकुण्डलं चावलोक्यार्तिविषण्णो निविण्णो राज्याद-
विनयमात्मनो विवृण्वन् श्लोकार्थं पर्यालोचयन्नतप्यत । राज्यं
भद्रकृते समर्प्य वनमभिजगामेति । राजबाहनस्त्वेतदाव एयोपदेश
गन्वानस्तन्वानोतिविनयमभिनयन्निजबन्धुवर्गोऽन्तर्जिज्ञासां निज-
सम्मुखं मुनिमुखमुदीक्षाञ्चक्रे । दिव्यज्ञानज्ञातसकलजनचरित्रो
भुवनपवित्रोरुक्मनिधिः स तपोनिधिस्तु विमलदशनकिरणधव
लाघरः पण्डितमिदमवोचत् ।

राजहंसनन्दन राजबाहन शास्त्रापरतनो जानिस्मरकथेय-
मनिगहो । हृतीयमृषिपरपरम्परापरायण । सुकृते विमलेन सकु-
सुमजलेन भगवन्तामह विवस्वन्तामिति मन्निहिता मम नियम-
विधिबेला । तदद्य सद्य एव संक्षेपतो भवतोऽपि तोषकरमर्थम-
भिदधामि । राजा खलु राजहंसो दिग्विजयप्रस्थितस्य ससुहृदो
भवतो गतिं ज्ञायन् सुमतिर्मुमित्रमुमन्तुसुश्रुतैः सह बागदेवाश्रम-
मुपेत्य मुनिर्माभिवन्द्योपविष्टः पृष्ठोऽमुना गमनवासराद्भवदीयवा-
तनिवधारणं निजागमनकारणमवोचत् । अतीतानागतज्ञाननिधिः
स तपोनिधिस्तु वेदशाक्यनिगाद्यं जगदाद्यं देवदेवं संचित्य जगद्व-
न्द्यात् श्रीकृष्णाब्जाम्बवत्यां शाश्वस्य भवतः समुत्पत्तिं जनित-
मदनयज्ञवतीवदननिहिन्दष्टेश्च ते तदादेशवशात् समाधिनिष्ठ-
हंमाकारमहर्षिपदवन्धनं तत्तश्च द्वौ मासौ जमान्तरं निगडवन्ध-
मेव्यतीति जनितपरमसंतापं महर्षिवरशपं चेति वृत्तं समाख्याये

हापि जन्मनि दिग्विजयप्रगिथितस्य भवतो भवतोषणपरिचितासङ्ग-
मातङ्गद्विजोपकाराय पाताललोकगमनं तत्र च साहाय्यकतिसंतु-
ष्टादधिगतदिव्यभावासंगान्मातङ्गात् क्षत्तिपासादिवलेशोपशमन-
समर्थस्य मणोर्लाभम् एकाकिनश्च ते पुनारिहागमनम् भवदुदन्ता-
नधिगमदूयमानहृदां सकलसुहृदां भूयः संगतये प्रयुज्य
सकेतं नियुज्य यतस्तत गमनम् सुहृदुदन्तजिज्ञासया
भ्रमतस्तवावन्त्यां वसता भवद्वियोगवेदनाभ्यमितेन शकुन-
विश्रम्भमितेन सरलोद्भवेन पुणोद्भवेन समं समागमम् ।

अथ विप्रकुमारच्छद्मनावन्त्यां वसतस्तव सहसोमदत्तसमा-
गमविसर्जनाभ्यामवन्ति सुन्दर्यामनुरागमाख्यायावन्ति सुन्दर्यसि-
यच्छयोपपन्नभवद्दशेन जनितमदनपारवश्यम् वज्रवतीजन्मान्तर-
त्वं च विनिवेद्य विद्येश्वरप्रणीताद्भुतेन्द्रजालवलघटितविवाहयो-
र्युषयाः समागमम् । अथ मुनिवरशापवशाज्जगदितचरणस्य ते
तथाविधमरिष्यताम् चण्डवर्मणा चावधूतदुहितृप्रार्थनस्याङ्गराज-
स्योद्धरणायाङ्गामभियास्यतानन्यविश्रासादिहानयनम् । मन्त्रिवेदि-
तैर्विधभावात्कसभागमप्रतीक्षया चम्पायां वसता विहितातिसाहस-
कर्मणापहारवर्मणा चण्डवर्मणास्तथाहननम् । साहायकाय सिंहवर्म-
णाश्चम्पेश्वरस्योपगतानां सकलसुहृदां भवता चापवर्मणा चण्ड-
वर्मणा च सहैकदैवदैवयोगात् समागमम् । भवदन्वेषणप्रवृत्तानां
विहितविविधवृत्तानामेषां च तथा तथाराज्यलाभं स्त्रीरत्नलाभं
जन्मान्तरकथाश्चाख्यायापहारवर्मणः पित्रा प्रहारवर्मणा सहोदरे-
णोपहारवर्मणा च समं समागमं परश्वोभाविनमग्वालिकया समं
समञ्जसं विवाहमप्याख्यातवान् । राजहंसस्तु तदेतदस्त्रिलमाकर्ण्य
सह मन्त्रिभिः प्रहृष्टो विसृष्टो मुनिना भवनगतोऽधुना धुनाति
वसुमतीखेदम् । अवन्ति सुन्दरी तु मलिनाम्बराङ्गरागा रागावैशेष-
लं स्मरन्ती भवन्तं मुकुलितनयना नय नायक मामपीति वदन्ती-

रुदन्ती च शृणु सखि ! प्रियोदन्तं जहि शोकमरमुदीतमिति खे-
 चरो वचनमाकर्ण्योन्मीलितलोचना लोचनालोचितदिग्विभागा
 महाभागा वक्तारमनवलोक्य किमयं स्वप्न उत विप्रलम्भ उत
 तथ्यमिदमिति संशयवती वावतीर्य परमासनाद्धिनयवती यो हि
 मां हिमांशुरिष सतप्ताममृतैरनुकम्पते स कम्पते किनु दृष्टगोच-
 री भवितुमिति सप्रणयं कथयन्ती श्लथयन्ती खेदं करकालततिल
 कमञ्जया सुरमञ्जया किमजर्यातिसंगतानुचितेयमिति विचार्या वि-
 भूतया कृताकृतया पूतया च तया मानसारसुतया पूजितया च
 सस्नेहमयि सखे ! शृङ्खलया मया खलया सितमुक्तः पतिरस्ति
 खे कुशलां सह सहचरैरङ्गेषु चम्पायां विराजते । राजते जस्तिर-
 स्कारी नारीयमिति मत्वा नत्वा स्थितां पुरतः कृतागसमपि माम-
 नुचकम्पे कम्पेशलमतिः पतिस्तव शरणागतं नानुकम्पते जगति ।
 मया च कृतप्रणामया प्रयान्तया स्वभवने भवनन्दनसम समावेश
 किमुपकरामीति । निजापनयदोषपाहराय सविनयमश्रितः समा-
 श्वासाय सम प्रियतमामुदन्तकथनेनेत्यादिदेशेत्यागत्य त्वां तथा
 न्यवेदयम् । अहमस्मि सोमरश्मिसम्भवा सुरमङ्गरी नाम सुरसुन्द-
 री यथा चाहमभवम् । अबन्ति सुन्दरि शृङ्खला खला च यथ बलाद-
 वधनां त्वत्पतिचरणयुगं तथा विदितवृत्तान्तः पृष्ठः प्रियतम एव
 तत्रावेदयतेत्यभिहिता सखीभिराप्ता सममदं विकसितनेत्राव-
 न्दस्यन्दमानशीतसलिलैर्वक्षसि पतितैर्हृदयसंतापं निर्वापयन्तीव
 प्रसन्नवदनचन्द्रचन्द्रिकाह्लादितसकलसखीजनमानसकुमुदा मदा-
 नन्तया मान्तीव सदने वदनेहानुचितः किमु सदने सदनकमणौ
 प्रिये वहिर्गते वास इत्यन्तरात्मनेरितेव वहिर्गता भवदुःखमृतसे
 कसंज्ञातजीवाङ्कुरेवात्कण्ठताङ्ग्याष्टः समर्च्य सुरमञ्जरि-
 पूर्णं सितः वद्धः पञ्चान्मुक्तः मयूरव्यसकादित्वात् समः पञ्च-
 अन्धने क्तः इति ।

अथ च महर्षा नमुष्वर्षाति गोषितार्थिजना नीतसर्वमंगला सर्वमङ्ग-
लाचरणाहितान्तःकरणा सम्भूतपूजापकरणा नियमितकरणा
शरणागतप्रणयवती समर्च्य भगवतीमुष्मिन्कदना स्नोति—

क इव तु दयते तथातिदाने शरणगते मनुजे यथाऽम्बिके ! त्वम्
भगवति ! वरदे ! प्रणम्य याचे रमणविलाकनकौतुकं प्रयच्छ ॥१॥
शशिसमवदनं मरोजनेत्रं स्मितविक्रमिन्दशभांशुभाभितौष्टम् ॥
पुनरपि रमणं प्रियम्बदं मे विरभवानि ! भवानि तेऽङ्घ्रिघ्नमग्रा ॥२॥
उागतमारहस्तमेकवीरं द्विजवरशापवलात् स्वभावधीग्मम् ।
रमणमनुगृहाण दीनखेदप्रशमविधायिनि ! शाश्वत ! प्रसीद ॥३॥
भगवति ! करुणामयि ! प्रपन्ने तव चरणं शरणं जने जनेन ।
भवति भवभरो भवानि भूतः किमसुलभा यजनेन ते जनेन ॥४॥
हर हरदयिते सिते मम त्वं भयभरमुत्थितमाशु कं न कामम् ।
नतिरिह तनुते तनुते सुराणां तव पदयोरनयाः शुभोदयानाम् ॥५॥

इति राजवाहनस्तु सकलमेतदाकर्ण्योऽङ्घ्रिघ्नो विसृष्टो मु-
निना तदतीन्द्रियज्ञानविभितः समितामलो विसृष्टमित्रवारतातप-
स्तपोवनभागतः समागतः शिविरन्तिदेवनाभगमगो निजादेशायत्तं
सोमदत्तं तुलितामरपुराय पुष्पपुराय विससर्ज निरस्तार्थिदन्यैरन्यैस्तु
सधनमित्रैर्मित्रैः प्रहर्षकरणमुपयमनोपकरणमुपपाद्य क्षीरसागर-
विमलफेनपटलपाण्डुरोत्तरच्छदशयनमधिर्शयितः स्वप्नानुभूय-
मानरमणीयरमणीविलसितः क्षणदां विलक्षणाक्षणां सुरूमनै-
षीत् । ततो विवाहोत्सवमनुभूय संभूय विशुद्धहृद्भिः सुहृद्भिर्गद्य-
खलु प्रातः प्रयाणीयमिति व्यवस्थाप्य गतेऽस्तमिने दिने च मम
सीते बिहितानन्दविशेषे शर्वरीशेषे प्रास्थानिक पटहमादापयत् ।

इति श्रीदीक्षितचक्रपाणिनिरचिते दशकुमार
चरितशेषे तृतीय उच्छ्वासः ॥ ३ ॥

चतुर्थोच्छ्वासः

अथावन्तिसुन्दरीसमागमोत्सुकमानसं राजवाहनमवलोकये-
 र्ययेत्रापसृतायां यामिनीवनितायामरुणोदयसरागायां कोपार-
 णायामिव पूर्वभामिन्यां यात्रावलोकनकौतुकादिवोदयगिरिशिखर-
 मारुढे सरागे बालमार्तडे स्वाभिमानातिहृष्टया पश्चिमाङ्गनया
 ऽऽलेपनपाण्डुरकलश इव विधृते चन्द्रमण्डले राजवाहनागमन-
 घाता भृशार्तामवन्तिसुन्दरीमावेदयितुमिवाहम्पृथिविकया गतासु लु-
 प्तसकलतारासु सुहृद्वदनेष्विव विकचसु कमलेषु रिपुवदनेष्विव
 संकुचसु कुमुदेषु प्रातरादित्यप्रभापटलसंसर्गसंजातद्विगुणकान्ति-
 ना शृंगीकनकेन शोभमानकुथं प्रशमयन्तमिव मदजलधाराभी
 राजहंमराज्यविरहसंतापमवनेश्चण्डपोतकमधिरूढो विमलमुक्ताफ-
 लजालिना दुग्धमिन्धुफेनविमलपण्डपाण्डुरेण दर्शनोत्कलिका-
 गतेन चन्द्रमण्डलेनेवातपत्रेण धिराजमानः शरदिन्दुकिरणविम-
 लेन परमाश्रयोत्सुकेन गुणनिकरेणेव चामरेणोपाश्रयमानः प्रच-
 लितगजघटाघोरचीत्कारघंटारवाविमिश्रभेरीभाङ्कारेण सत्त्वरप्रच-
 लितानेकलक्ष्वाजिराजिखुरारावठ्यामिश्रद्वेषारवसंसर्गवर्धमानपट-
 हप्रणादेन प्रवलसामन्तवदनपवनाभिपूर्यमाणशङ्खरवाडम्बरेण प्र-
 हृष्टडैण्डिमिकवाद्यमानविपुलडिण्डिमारेण पुरःप्रचलितानेक-
 सहस्रजनकोलाहलानुविद्धदीर्घतरकाहलानिनादेन गजमदपिच्छ-
 लितभूमिभागपतत्पदातिकलकलेन चापूरयन् रोदसीं जयजयेति
 सर्वतः समुत्थार्यमाणजयशब्दः प्रस्फुरन्मुकुटमणीनामुभयतः कृ-
 तस्थितीनां भूमिपतीनां प्रणामाञ्जलीन् प्रतिगृह्णन्पसरापयाहीति-
 भाषणानुकूलक्रियमाणसत्त्वरजजनैः करविधृतोरुचामीकरदण्डवा-
 रितापरजनैः पुरःसरजनैर्विवतातिध्वानमध्वानमनुसरन् गजतुरगा-
 धिरूढैर्यकवांशिकपाणविकमादङ्गिकवाद्यमानततशुषिरघनान्द

ध्वनीनाकर्णयन् समुच्चलद्रथकट्योद्भूतप्रभूतघनरवगम्भीरपर-
मरवकर्णनात्केकैः स्तूयमान इव मयूरैः गजतुरगारूढैर्विक्रमरूढैरप-
गतदैन्यसैन्यसमेतैः सुहृद्भिर्गुणगम्यमानः संमर्दितारिबलमानः संप-
त्तुलितमेघवाहनो राजवाहनः पुष्पपुरं प्रातिष्ठत् ।

ततः सोमदत्ताधिगतवृत्तान्तेन सामात्यपरिच्छदेन राज्ञा
भूमंडलावतंसेन राजहमेन सनाथीकृतं प्रहर्षभरमुद्गिरदिव लो-
ककोलाहलैः पुष्पपुरमुपेतः समुपेतैः परमोपायनभासितभव्यश-
यैर्षहाशयैर्विशुद्धबुद्धितुलितवासवामात्यैरमात्यै रोचनाक्षतपुष्प-
दूर्वाविमलफलमनाथहस्तैरविहस्तैर्विहितविधिहेहितैर्गार्हितैः पु-
रहितैश्च समर्चितः सहर्षगद्गदं गायन्तीभिः पौरवधूभिर्विगवधू-
भिः पुष्पाक्षतप्रदीपसनाथहस्ताभिः प्रशस्तेभराजगतिकाभिर्मद-
नावरोधभ्रमकारिभिः कुमारिकाभिश्चालङ्कृतपुरोभागः शनैः श-
नैरुपगम्य राजभवनमुज्ज्वलकर्मा प्रतीहारनिर्दिष्टवर्मा परमासन-
विराजमानं राजानमोसमाद ।

राजा तु दूरत एव राजवाहनमुखचन्द्रावलोकनोद्वेलम-
ग्मदपयोराशिरासनादुत्पत्य गाङ्गमालिङ्गयान्तरापूरयतानन्दभरे-
ण बहिष्कृतैरिव लोचनसलिलैः पुनरपि यावराज्याभिषेकमस्य
संपादयन्मुपाध्याय मूर्धनि स्वासनसमीप एवैनमुपावेशयत् तथै-
वापहारवमप्रभृतीन्कृतनतीन् राजवाहननिर्विशेषमाश्लिष्योपावे-
शयत् । ततो राजा राज्ञी विषयान्तराज्ञाभूतकावणा युवगाजं प्रती-
क्षमाणा बिकुर्वाणा द्वारभागमागतेति आकर्ण्य समित्र राजवाह-
नमन्तःपुरायादिशत् । राज्ञी तु युवराजमवलोक्य हर्षमाणा
सत्यपि परिजने निदेशप्रतिपत्तिपरायणे स्वयमेव कृतावरणमङ्ग-
ला गलाश्लेषवती प्रस्तुतपयोधरा धसातलशची शचीसुतसमं स-
मञ्जसचरितमेनमुपाध्याय मूर्धन्यन्तरसम्मातानन्दभरेणैव द्रवी-
भूयाश्रमिषाद्विहितेन विजयावक्तं सिञ्चन्ती सुचिरमाशिश्लेष ।

तथैवापहारवर्मप्रभृतीनालिंग्य सराजवाहनान्तःपुरमनयत् ।
 तत्र चोपजनितसुखानि सुखानि तेषामवलोकयन्ती कथयन्ती नि-
 जवृत्तं पृच्छन्ती दृष्यन्ती तामुपवेश्य भोजयाञ्चक्रे । ततः तया
 विसृष्टास्तेऽतिहृष्टा राजवाहनमुखाः सुखातिशयलसन्मुखाः प्र-
 णम्य तामाश्चानगताः समागतानेकपौरजानपदप्रणामाञ्जलीन प्र-
 तीक्ष्णमाणा हर्षमाणा यथायथं कथितेतिहासाः सहासा बिरेजुः ।
 अथ जय जय सार्वभौम शाम्बावतार सारसार विजितभूमिपाल
 विशालदयाधार मानसारमानसारसुतास्वान्त सदन शमन विद्वि-
 षां दमन धर्मविद्विषां मदन महीमण्डलस्येति सर्वतः स्तूयमानं
 सम्पदा तुलितमेघवाहनं राजवाहनमामंत्र्य मममंत्र्य च वामदेवा
 श्रमगमनाय सोमदत्तामुखा राजवाहनविसृष्टानि सृष्टानि
 शिरूपवरैर्मृष्टानि गन्धोष्कैरायतनान्युपययुः । ततः सुखशयन-
 संविष्टो दिवसमुखे समं पङ्कजैर्विनिद्रितलोकलोचने देवे कृत-
 यथोचितक्रियो जनितप्रियो राज्ञा विसृष्टोऽतिहृष्टो मित्रजनस-
 मेतोऽनपेतारुचिनयो नयोचितमर्तितर्तितविधिसकाशो वामदेवा-
 श्रममभिजगाम । गच्छन्नेव च पथि मथितपथिकसंतापं प्रशमि-
 तपाप दुरापं दुरात्मभिः श्वेतशैत्यविजिताहिमालयं वैष्णवमालयं
 ददर्श । तमुपेत्य चावतीर्णा विकीर्णात्तमकुसुमललिततरे परिमरे-
 तान्तः समुपविश्याचान्तः पूतान्तःकरणः पूजोपकरणसंभारभासु-
 रकरेण विप्रनिकरेण समेतं ममचर्य भगवन्तमुपविष्टः शिष्टम्य
 पुरतो निषण्णम्य किञ्चिदिव विषण्णम्य सुमतिसमृद्धस्य कश्यपिदू-
 बुद्धस्य मुखात् स्तोत्रमिदं शुश्राव ।

द्रूपदसुताप्रह्लादस्तम्बेस्मरत्तणप्रथितम् ।

स्वामिह रत्नणमिच्छन्नच्युत शरणं प्रपन्नोऽस्मि ॥१॥

आगमनिगमपुराणो केशव का नाम निर्दिष्टः ।

स्वत्ताऽपरः शरणं व्रजामि यं शरणमेतर्हि ॥२॥

विश्वम्भर नारायण विष्णोऽच्युतकैटभाराते ।
 क्व गतोऽमि देव शरणम् भव मे रटतो भृशार्तस्य ॥३॥
 विष्वक्सेनाधोक्षज वामन गोविन्द नरसिंह ।
 प्रतिपन्नं गतिमीदृशमतिदीनं पाहि मां जीनम् ॥४॥
 दामोदर मधुसूदन पुरुषोत्तम पुण्डरीकाक्ष ।
 विश्वसिते त्वयि वरदे मयि धेहि दृशं दयासाद्राम् ॥४॥
 श्रीवल्लभ पीताम्बर शोरे श्रीवासुदेव हरे ।
 क्व गता मतिर्दयाद्रा या वाग्गण्डु खवारणे प्रथिता ॥५॥
 गरुडध्वज वनमालिन्ननन विश्वेश नरकारे ।
 श्रुतिमय शृणोषि न गिरः कथामिध मे दीनदीनभ्य ॥६॥
 केशव कृष्ण जनार्दन दत्तारे विक्रमप्रथित ।
 किमुपेक्षसे नृदीनं हीनं हा सर्वभवेन ॥७॥
 वैकुण्ठ चक्रपाणे माधव देवेश देवकीननय ।
 अपनय ममेश खेदं नानाधिठ्याधिसंभूतम् ॥८॥
 श्रीमन् वरद दयालोदीने जीने रटत्येवम् ।
 न करोषि दीनबन्धां करुणां वद हेतुना केन ॥९॥
 पुण्यमय पुण्यवर्धन पुण्यश्लोकातिपुण्यप्रद ।
 करुणामय करुणे मयि करुणां कुरु दीनबन्धुरसि ॥१०॥
 स्मरणं तव सुखकरणं शरणं दीनश्च वेदतो विदितम् ।
 वद विफलं कथमेतत् माधव दीने मयि स्मरति ॥११॥
 संसारमलिलराशौ गिलितं हा दैन्यमकरेण ।
 ध्यायन्तमनिशमार्तं केशव किं मां न मोचयसि ॥१२॥
 संसारजलधिनानाविधिचिन्तावीचिमग्नस्य ।
 मम शरणं तव चरणं स्मरणं यस्येह संपदं करणम् ॥१३॥
 दीने दुर्मतिपीने जीने मयि कृष्ण सुखहीने ।
 शरणं गते दयीथास्ततः शयीथाः सुख शयने ॥१४॥

राजवाहनस्तु विमलं सकलमेतदाकर्ण्य स्तोत्रं सहर्षकरण-
स्तं प्रणनाम । तेन चान्तैः सपुत्राक्षतैर्दत्ताशीरुपविष्टं तमपृच्छत्
अत्र भवान् क्लृप्त्यो नेहस्य इव भवसि कथमसि च सुमना अपि
विमना इवेति । सोऽब्रुत । महाभाग ! भागवतोऽहमस्मि सोम-
तीर्थवासी वाशिष्ठो विहितविमलकर्माण्यशर्मा सोमशर्मा नाम
द्विजन्मा जन्मारभ्य च सध्यजनमध्यलब्धनयजमानान्यजमाना
न्याजयन् विहितवृत्तिरभवम् । अद्य पुनरनुष्मिन्ननयं तनयं सुवि-
नयं नाम तत्र समयोजयन् । सुकृतविद्योपि विद्योपजीवी देवा-
भिर्क्षिप्य निजभारमन्येषु निरविद्यत् । तमहमब्रवम् । क एव
नाम भूतपूर्वोपयोगमव्यपदे कर्मणि वृद्धकृतं प्रत्ययं वाधते ।
जयमानः जायते हि यथाशक्ति प्रतिपादयन्नेवार्थं शब्द इव जनो
मुख्योऽतथाभूतकृत समुदितलक्षणोऽपि गौर्वाहीक इव गौण एव
भवति । इह हि शब्दोऽपि स्वसिद्धिमपेक्षते । तां चापेक्षमाणो
लक्षणोपपन्नः परार्थमेव संगृह्णाति । न तु स्वार्थमुत्सृजति । पर-
सिद्धिमपेक्षमाणोऽपि विशुद्धलक्षणः स्वार्थाविहेलनं विदधानः
स्वार्थाभेदेन परार्थं प्रतिपादयन् प्रतिपिपादयिषतस्वप्रयोजन-
मेव विदधाति । विना प्रयोजनं स्वार्थमुत्सृजन् कुशलोऽपि समु-
दितलक्षणः शुद्धापदमलभमानो निर्गुणवृत्तिर्विफललक्षणो
निरुद्ध एव भवति । निष्प्रयोजनोपचारो हि चाणूर इव कंसान-
न्दं करोति इति संविदानः कथमुत्सृजसि निष्प्रयोजनं स्वार्थम्
साधनाभावप्रयुक्ते साध्याभावेऽनुगुणघटने विशेषोक्तिविषमविभा-
वनालम्बनं साहसमेव स्वाश्रयो हि विधौ परातिदेशवचनमसा-
म्प्रतमेव ।

तदिह वर्णाश्रये नास्ति प्रत्ययलक्षणांमिति किं मद्वचसि
न विश्वमिषि । प्रत्ययः परत एव भवति । परप्रत्ययश्च जनो
मृच्छद् इव प्रशंसाविषयः । किमिह न भवति । अप्रत्ययस्तु अ-

मत्पथं विषयीकुर्वन् प्रतिषिद्धविधिः सुपन्थानं नाकलयति । इहा-
 ञ्छतिरपि सुपूजनेनार्थितो न वार्यपरिशीलितोऽवार्णलोपं दीर्घतां
 च नाञ्छति । परार्थपूर्वमर्थः स एव पुनर्न परिवर्जितो वर्णलोपं
 दीर्घतां च पूर्वतोऽप्यधिगच्छति । किं बहुना अन्त्याविधिरप्यनर्थकं
 परिहरति । लःह सह भुवनानन्तरंगेण प्रबोधेनागन्तुक बहिरंग-
 मावेशमसिद्धीकृत्य लब्धावकाशमनपवादं परमपि तन्नित्येन व-
 लायसा सौहादेन प्रतिहत्य लब्धावकाशमुपनतपरमविषयदोषं
 परेण वलीयमा सौजन्येनापनीयान्यत्र नित्यलब्धावकाशमति-
 गुरुवचननिमित्तगन्धादुपनतसंभ्रमपवादं परेणान्तरङ्गेण च
 वितयेन निरभ्य तथा व्यवहर्तव्यम्, यथा स्तूयसे माधुभिर-
 भितन्त्यसे बन्धुवर्गैरिति । स चान्तर्गतशब्दानुशासनानि मदनुशा-
 सनानि समाकर्ण्य चित्रीयमाणमनास्तथैवाभ्यधत् । आद्य तात !
 यदिहानुशासनेष्वप्यथयानां वृत्तिमात्रं तथात्वे च न परार्थपरता
 समासमर्थैव बहुव्रीहत्वं तथात्वेपि न परार्थपरत्वनियमः गुणा-
 नान्य द्रव्याश्रयत्वं द्रव्यविभाजकता च धर्मीनामेव नित्योऽर्थसंब-
 न्धः परार्थं स्वार्थं समर्पणं स्वप्रयोजनाय धर्माय तदपि शब्देषु
 न जनेषु निङ्क्षेवोत्तमपुरुषश्रवणं प्रहामे च मध्यमपुरुषवदुत्त-
 मपुरुषस्यापि विनियोगः उत्तमपुरुषस्यापि अहङ्कारसम्बन्धममुदय
 इति किमिवात्र भवति सुखहेतुः । दृश्यन्ते चेह विधिवलाद्विधयो
 विचित्राः तथाहि इह केचिन्मन्दमतयोऽपीतरानुपजीव्य मित्रजनो
 पकरणभरणादिफलं नृपानुसरणमाचरन्तो निवृत्तस्वान्ताः सा-
 धयन्त्यभिमतमात्मनोऽर्थमुपकुर्वते चान्येषाम् । केचिद् सुधियो-
 ऽपि लाक्ष्णिकानिवाशक्यार्थप्रतिपत्तिहेतुभूतान गौणानिव समा-
 नभावेनोपचरतो महारानानमप्युपजीव्य स्वजनभरणायापि न
 प्रभवन्ति केचिदपरशक्यार्थसंबन्धवतोऽपि निरुद्धानिव निष्प्रयोज-
 नोपचारानाराध्य स्विद्यन्त एव । केचित् परिभाषाविधय इव

यथोद्देशं गता एवाप्रतिहतशक्तयः स्वार्थेन सर्वमेव विप्रियं प्रकाशयन्ति । केचिदर्थोपार्जनोचिता अपि असम्पादितार्थाः स्वरूपयोग्या हेतव इव भवन्ति । केचिद्वलभ्यार्थप्रतिपत्ति-हेतवोऽतिदेशा इवावर्णविषयविधिविषया अपि विधिवलाद्वर्णविषयविधि विषया भवन्ति । केचिद् गुणहीना अपि प्रकृतितो विधिवलसजातवृद्धि-हेतुपदलाभपरप्रत्ययप्राप्तवृद्धयः सखाय इव भवन्ति । केचिद् विधिविहितगुणदैर्घ्यहेतुपरप्रत्ययलाभसम्पन्नगुणदीयभावा धातार इव भवन्ति । केचित् सत्यपि परस्मिन् गुणहेतावनधिगतगुणा अपि विधिवलादधिगतवृद्धयः प्रौढायन्ते । केचित् सत्यपि परस्मिन् वृद्धिहेतावनधिगतवृद्धयोऽपि विधिवलादपूर्वस्वरूपभाजः प्रेजन्तव सन्ति । केचित् परवृद्धिवाधितोत्तमवृद्धयोऽपि विधिवलात् सम्पन्नगुणोदया मार्दवमनुमरति । केचिद् प्रकृतितो गुणवन्तः परस्य वृद्धिहेतुपदलाभमापादयन्तः परतः परां वृद्धिमधिगता गाव इव भवन्ति । केचित् लाक्ष्मणिका इव परार्थ स्वार्थमुत्सृजन्तोऽप्यक्लीबा विधिवलाद् ह्रस्वाभूतगुणाश्चित्रगवन्ति । केचिद् वृद्धिमन्तः चरार्थप्रतिपादनपराः धलैक्यमापन्ना विधिवशाद् ह्रस्वाभूतवृद्धयोऽतिनवन्ति । किं बहुना गुणाभावहेतुरपि गुणहेतुतां वृद्धयभावहेतुरपि वृद्धिहेतुतां कचिद् गुणवृद्धिहेतुरपि गुणवृद्धयभावहेतुतां विधिवलादुपेयातीति वैधीमेव गतिं विवित्रां मत्वा हृष्ट्वा चाकर्मकानपि देशकालवशात् सकर्मकान्च सकर्मकानपि परार्थपरतयाऽकर्मकानिति किमिह दुःखाकरोषि मामिति । मया तु पुनरपि सहजस्नेहसम्बन्धान् निर्वन्धात्तथाभिहितो गृहाग्निरगात् । अथाहं तदनुपदी भूशदीनस्तमतिविमतिपीनमिह लीनमुपलभ्य समुज्झितखेदो निर्वादोपशमसमर्थैरर्थैः श्रुतिःमृतीतिहासपुराणमिद्धस्तमनुनीय पुनरबोचम् । त्वमसि ममैकः पुत्रो जनितपुत्राऽमुत्राचितविधिविमुखः कुत्रोपवेक्ष्यसे वत्स परत्रेह च सुख-

सायनं वा धनं च शोकतमसः परमं ज्योतिरपत्यं नाम । श्रूयते हि
पुरा किल मायावरो जरत्कारुर्नाम परममुनिर्निर्विण्णोऽतिनिरपत्यः
कचिदरण्यकूपे जलार्थी दूर्वातन्तुप्रोतानधोमुखं लम्बमानान्
जीवानात्ममात्रापत्यतया ग्वात्यये निरयगामिनो निजपत्न्यवु-
द्ध्वा तदादेशाज्जरत्कारुं नामात्मसनामानं नामकन्यामुपयम्या-
स्तीकमजनयत् । मन्दपालोऽपि परममुनिर्निरपत्यतया कापि लो-
के ब्राम्हणमलभमानश्चटको भूत्वा चटकया संभूय शार्ङ्गवादीन्
चाटकैरानजनयत् । तदिहोपयम्य कुलकन्यां धन्यामपत्योत्पादना-
य प्रयतस्य । किं च मातरि पितरि जीवति च कथमन्यानुभारवि-
मुखो धन्याशी सन्यासी वा भवितुमर्हसीति । स तु मयैवमुक्तो
मुक्तोरुग्रन्धो विलङ्घाननोऽननोचितविधये मुनिजनशरण्यमिदम-
रण्यं फलमूलकन्दहरणाथ प्रयातो नायात इति चिन्तयन्नहं न
हन्तेह सुखं विलः खिलश्च विविधभेदैः खेदैरग्यैरैहिकामुष्मिषश्चो-
वस्यैककरणमशरणशरणं चरणं विष्णोः शरणमुपगतोऽस्मीति ।
राजबाहनस्तु विचित्र तयोर्दुष्टं विभाव्य चित्रीयमाणः सहृद-
यतयादीवपरमहर्षः सशिरःकम्पं सहचराननान्यलोक्य समं सखि
भिस्तमुपाचरत् । अथ पत्रपुटोपनीतविगलमूलफलकन्दं मन्दं मन्द
मागत्य रूप्यतया निरूप्य राजानमाशास्योपश्लोक्यतं विलोक-
यन्तं च सवितयं सुषिनयमपश्यत् । तत्तस्यै प्रशस्तौ कुलशीलवि-
द्यायिन्यैर्धर्माधिकारेऽभिषिच्य सहैव ताभ्यां मुनिभामिन्यभक्ति
कौभवानुगुणमभ्यर्च्य चोपविष्टः पृष्ठोऽमुना सह मित्रवृत्तान्ते-
नात्मवृत्तान्तमाख्यातवान् । मुनिस्तु तेषामाननान्यलोक्यत्रैतच्च
अं देवदानवगन्धर्वकुमाराणामायुष्यमुपगतानामपि धरातलमिति
स्मयमानः तान् प्रशंसन् । अथ तौ प्रथितौ वैदुष्येण कृतमती-
थर्माधर्मसंशयोपहतमती विलोक्य मुनिरशंसत् । नोपलब्धवैभव-
योरपि युवयोर्विहितधर्मज्ञाभेण लोभेन ध्यातयिष्यते । चित्तं चित्तं

हि नाम तिमिरं लसत्प्रबोधप्रदीपं दोषज्ञस्य नान्धयति चित्तं यथा
जातस्तु यथातथा निजमपरं च जनं वंचयन्तं च यन्नात्मानमन्ध-
यन् विधिचक्षुषी स्वचक्षुषीदत्तलोभोपचक्षुषी विमलयन्
शङ्करवामी च पराभूतो दुःखयति । तथा हि पुरा किल वर्धमान-
पुरे राज्ञा धर्मधनस्य पुराधा धाम लोभस्य महाधनो राजदत्तस्या-
र्द्धमपहरन्नातिथिभ्यो नित्यमनुचितकर्माऽधर्मालयः शंकरस्वामि-
नामाभवत् । तथाविधं तमाकर्ण्य कर्णालयनगरवासिनो परिवा-
रीकृतानेकभूतौ मूर्तौ द्वेषलोभौ शिवमाधवाभिधौ कपटपाटवमुषि-
तार्थमातुर पुरमवलोक्य मन्त्रयामासतुः । अद्य खलु शङ्करस्वामी
चामीकरपूरितनिकेतनः । श्रूयते कन्यारत्नं च तस्यास्ति । तदप्य-
बाप्यते कदाचिदिति विशिष्य तत्र गन्तव्यमिति । ततस्तथा नि-
श्चित्य कर्तव्यसम्बद्धं विधाय पुरात् प्रययतुः ।

अथ तत्पुरमवाप्य सपरिच्छेदो गाधवो राजपुत्रद्वेष वि-
धाय पुराद् बहिरुपवने सचिदावासमवगन्तुः । शिवस्तु रम्यघन-
चिपुनशाखवटे बिगतावटे कावेरीतटे शिवालयोपकंठाविहङ्गकुटी-
रा दृश्यमथापितमृदुर्मभिक्ताभाण्डाजिनं स्तीर्णयित्वा प्रातः प्रातघनया
मृदाङ्गानि लिम्पन्नर्वाचिनरककर्दमालेषमिव कुर्वन्नधं मुखः सरि-
त्तोये निमज्जयन्नभ्यासमिव भविष्यन्त्याः कुर्वन्नधोगतेः स्नातो-
स्थितश्चार्काभिमुखश्चिरं तिष्ठन्नात्मनः शूनाधरोपणौचित्यमिव
प्रदर्शयन् कुशकूर्चपूर्णकरः पद्मामनामीनः स्वच्छैराकृष्टैः साधु-
हृदयैरिव पुष्पैः पुरारिं परिपूज्योत्तमिमतबन्धगे जपन्नहरहरति-
ष्ठत् । अपराह्णे चान्वहं कृष्णसाराजिनाम्बरः कटाक्ष इव माया-
याः परिभ्रम्याभिगम्य भिक्षामभ्यागतेभ्यः श्रकाकैभ्यश्च तद्भागं
वित्तीर्य स्वयं च प्राश्य पुनरक्षमालामलीकमावर्तयन् यावज्जनसमा-
गममन्तर्मठमतिष्ठत् । अभूच्च नगरवासिनो महामान्यः । प्रास-
पञ्चास्य कीर्तिरतिमहती । शान्तो विनीतश्चायं महातपस्वी ना-

म्नाऽशिवः शिव एवेति माधवस्त्वेतदवधार्य प्रविश्य नगरं कचि
देवमठे वसति परिगृह्यापूर्वं इव राजपुत्रच्छद्गना कावेरीतटमुपेत्य
स्नात्वा सपरिजनोऽभिबन्ध शिवं शिवं च जपप्रसितं भूयोऽभि-
बन्धं वहिरेत्य समस्तजनसमक्षगलीकांश्चांततानेव जनकथितान-
स्य गुणान् वर्णयन् जनस्य द्विगुणं भक्तिमवधयत् । अगम्यत-
च्च समीहितमात्मनःसिद्धम् ।

अथैकदोत्तमवसनयुगं प्राप्सृतीकृत्यात्मनोऽनुचरमैकमनेक
धोपदिश्य शंकरस्वामिने प्रजिघाय । स चोपेत्य तं विजने प्राप्सृत्
विनिवेशं विनययुक्तोऽनुयुक्तः पुरोधसमुवाच । द्विजवर राजपुत्रो
माधवो नाम दानशौण्डो गोत्रजकलहात्पत्यं बहु बसु समादाय
दक्षिणापथात् सहान्येः राजपुत्रोऽहोपेत्य भवद्गुणानावर्ण्य स-
त्यपि स्वापत्तेये परिजनानुराधेन भवन्निवेदितो राजानं सिषेवि-
षत इति । ततो लब्धसत्कारे प्रत्यागते तस्मिन्लब्धावकाशः सहा-
न्येः पञ्चषष्ठलङ्कृतैश्चित्राद्भुजकृत्रिममार्गैक्यमयमण्डनम-
ण्डितो बन्धनपण्डितो माधवः पुरोधसमभिजगाम । तेन चातिस-
कृतः कृतोत्सविधम्भः कथालापः क्षणं स्थित्वा तदनुमतो भवन्मु-
पेत्य पुनराकर्षणौषधं लुब्धानां प्राप्सृत् तथाविधं प्राहिणोत् । अ-
थापरेद्गुरागतेनोपचारपरितुष्टेन व्याजार्द्धसन्दर्शितैः कृत्रिममा-
णिक्यमयैः स्फुरद्भिरावरणैर्विलोभ्यमानमानसेन पुरोहितेन स्वा-
सासमुपनीतस्तन्निवेदितवातेन राज्ञा विहितवृत्तिर्गताठत् । अथा
तीतेषु केषुचिद्विषयेषु शरीरावस्थां विषमामुपवर्णयन्नस्थिरे खलु
शरीरे कैवाल्यामनस्थिनो धनेष्विति सनिर्वोदं बध्न् सर्वस्वदान
पात्रद्विजानयनाय पुरोधसं समादिशत् । सत्वानीतेष्वनेकेष्वपि
द्विजेष्वलब्धमाधवसम्मतिः किञ्चिद्विषयविषण्णो बन्धनचतुरेण
माधवानुचरेणोत्थमवोधि । मन्ये न सामान्याय द्विजाय सर्वस्वं
दित्सति विभुस्तदिह कावेरीतटवासिने तपस्थिने नूनमसौ प्रदा-

स्यतीति । पुरोहितस्तु तथेत्यभ्युपेत्य कावेरीतटमुपेत्य समुत्तमिभत-
 कन्धरं जपन्तं तपन्तमिव तेजसा शिवमवलोक्य कृतप्रमाणो
 विविक्तभ्रूसंज्ञयाभ्यनुज्ञातो व्यजिज्ञपत् । भगवन् ! महाधनो मा
 धवो नाम दक्षिणात्यो राजपुत्रः किञ्चिदस्वस्थशरीरो न सामा-
 न्याय जगन्मान्यायात्रभवते सर्वस्वं दित्सति मणिमुक्तासुवर्णमयं
 दलितदैर्घ्यामयं तदादातुं प्रसीदतु भवानिति । शिवस्तु अशिवच-
 रितस्तथेरितः पुरो पुरोहितेनाबोचत् । ब्रह्मन् ! भिक्षाशिनो ममैका-
 किनः किमनेन साधुजनविगर्हितेन प्रतिग्रहेणेति पुरोहितस्तु तथा
 भिहितो हितमुपदिशन्पुनरबोचत् । भगवन् ! मैवं बादीविदिता-
 श्रमकमस्य समुपात्तद्वितीयाश्रमस्य देवतातिथिपितृक्रियाः कुर्वत-
 त्विवर्गमनुभवतो भवतः शनैः कथमिव भवति नार्थ इति । शिवस्तु
 पुरोधसैवमभिहितो हितोपदेशसुखमभिनयन्नभ्यधात् । सत्यमा-
 र्थ परन्तु कुतोऽयं मम दारसंग्रहो यतो नाहं यादृशात्तादृशाद् वा
 कुलात्कन्यां परिणेष्यामीति मे परमसंकल्प इति । पुरोहितस्तु ल-
 ब्धावसरः सविनयमुपेत्य शिवमब्रवीत् । भगवन् ! अस्ति मे विन-
 यस्वामिनी नाम कन्या । भवतोऽपि द्वितीयाश्रमपरिग्रहोचितोऽयं
 समयस्तदिमां परिणीय तत्प्रतिगृह्य मद्रक्षितं भुङ्क्ष्वेति । शिवस्त्वे-
 वमुक्तो मुक्तोरुविश्रम्भः समवादीत् । ब्रह्मन्नेष्टकब्रह्मचारिकल्पो-
 ऽनलोपशममनायत्तचित्तो हेमरत्नचित्तोचितज्ञानाचित्तोह भवद-
 वचसा प्रवर्ते वर्तेथा मयि सदा सद्य इति । पुरोहितस्तु गूढभावो
 मूढः संनिवेश्य शिवं चतुर्थेऽहनि व्याजव्याधिमतो माधवस्यान्ति-
 कमनैषीत् । माधवस्त्वतर्क्यतपसं वन्दे भवन्तमित्यविरतं वदन्नुत्था-
 य पादयोर्निपत्य भूरिकृत्रिममणिमयाभरणभाण्डं पश्यतः पुरोध-
 सस्तु तस्मै प्रादात् । शिवस्तु तदादाय प्रदाय चाशिषं माधवाय तद-
 शेषं हस्ते पुरोधसो निदधौ । सोऽपि तदादाय स्वकोशभवने भव-
 ज्ञेपथ्यं ममैव सन्निहितमिति शनैर्बद्धमतिष्ठत् । माधवोऽपि शनै

शनैः स्वव्याधिमान्द्यं महाशनप्रभावाद्युपदर्शयन् धर्मसहायेन भवता समुत्तीर्णोऽहं महामयसागरमिति पुनः पुनः पुरोधसं वर्णयन् त्वत्प्रसादाग्निरामयं मम शरीरमिति कर्तयन् शिवेन साकं प्रकाशं परमसौहार्दमुद्भावयन् राजानमनुरक्तसन्ननिष्ठत ।

अथाग्निषु केषुचिद्विषयेषु शिवः पुरोहितं सविनयम् बोधयत् । आर्य सति साधने महति धने धनेश्वरसमस्यापि भवतोऽनिषेलमवतोऽपि सदा सद्ने मया न भोक्तुमुचितं तदिदमाभरणजातं विक्रीणातु वा सकलं भवानेवेति । स तु तेनैवमुक्तोऽतिहृष्टो साधवादि सात्त्विकं प्रदर्श्य स्वयं तदादाय कृतकृत्यः कदाचित् परिधाय कानिचिदाभाषणान्यापणगतो विचित्राद्भुतमणिदर्शनविस्मितैः परीक्ष्य स्मितैः रत्नपरीक्षाचतुरैरहो विचित्रमिदं क्रियाकौशलं कस्यापि यदिमानि नानारागोपरञ्जितकाचस्फटिकखण्डमयान्यपि तथ्यमणिमयानीडा रीतिनद्धाम्बपि कांचनखचितानीव लक्ष्यन्त इत्यभिहितस्तदखिलं प्रदर्श्य तथाविधं विज्ञाय शिवमुवाच गृहाण स्थालंकारान् देहि मे निखिलं धनमिति शिवेन तु कुतोऽयं मम धनं तद्धि कालेन परिभुक्तं दत्तं चाथमित्रबन्धुवर्गैर्भ्यः इत्येवमुक्तो मुक्तोरुक्कण्ठः चरमरोदीत् । अथोपेत्य राजानमबोधयत् । नानारागोपरञ्जितानि रीतिवद्धानि काचस्फटिकखण्डानि विक्रीयाजानतो मम सर्व्वं शिवेन भक्षितमिति । शिवस्तु राज्ञा समाहूय पृष्टो नगरमान्यो निक्षोभः समासीने शृण्वति साधवे समाचष्ट । राजन्नहमाबाल्यात्तापसः कावेरीतटे शिवालयेमालोक्य प्रीतिमन्त्रसन् भिक्षाशो निबन्धेनाय साधवात्तदखिलं प्रतिगृह्यानिकेतनस्तदैवास्मै समाप्यम् । अनेन बानेकजनसात्त्विकं मूल्यं वितीर्याधुनार्थिमित्रबन्धुवर्गप्रतिप्रतिपादितार्थस्तत्प्रत्यर्पणार्थमहमुच्ये । तदस्य पुरोधसो साधवस्य मम वा दीपं सहाराजो विविनक्तीति । ततः तदाकर्ण्याहो द्विजवर न मया म-

वनः पुरोहितस्य वा भवनात् किञ्चिदपि गृहीतं किंतु पैत्रिकं धन-
मन्यत्र चिरन्यासीकृतमुपादायेहागतेन शरीरावस्थां विषमामव-
लोक्य विप्रवरायात्र भवते निवेदितम् । कोऽत्र ममापराधः ?
सत्यं यदि न स्वर्णं न च तानि रत्नानि तर्हि रीतिकाचस्फटिक-
प्रदानजन्यं मम भवतु फलम् मया न निर्व्याजहृदयेन मणिमुक्ता
स्वर्णप्रदानपोतोत्तरणीयोयं महामयसागरः समुत्तीर्णं इति लस-
न्मुखवर्णो वदति माधवे राजा सह मन्त्रिभिरुच्चैर्जहाम तुतोष-
श्च । मभ्याश्च नात्रापनयो माधवस्य शिवस्य वा कश्चनावलोक-
क्य इति सकौतुकमूचुः । अथ लज्जितो जितस्तेन सोढुमशक्नुवन्
सान्तर्हासबाक्यानि पौराणां दाराणां च गर्हणानि पुत्ररूपेक्षितो नि-
रीक्षितो दुर्देवेन पुरोहितो नित्योऽहोरुलोभकृत्यो विभृत्यो वनमभि-
जगाम । तदेवमबोधोपहृतात्मनामपुण्यकर्मणां मैवापयति । लोभा-
न्धता न सत्यां तस्यामुदेति । धर्मवासना न च तां विना समुत्प-
द्यन्ते धनानि समुत्पन्नानि वा चिरमुपतिष्ठन्ते । धर्मबीजप्ररूढो-
ऽर्थवादपस्तु सत्यवार्गिसुक्तः श्रीधरायेव व्यसन्निमपि पुत्रपौत्रा-
दिकं विविधसुखधनफलैरुपकरोति । तथाहि—

पुनर्हि किल काञ्चीपुरे केनापि द्विजेन बाळ्यमानेषु धर्मेषु
श्रीधरः शीलमत्यसंरक्षणसमयानां च न्यायेनार्जनमर्जितानां च
दैवे पित्र्ये च कर्मणि विनियोजनमात्मनिर्विशेषं च भ्रातृबन्धुव-
र्गेषु पणनं त्रिवर्गसाधनमाकर्ण्य तथैव व्यववहारे । समक्षे परो-
क्षे वाभिज्ञेन भिज्ञे वा जने अत्येन क्रयविक्रयव्यवहारे किञ्चिन्न
व्यभिचचार समनुजग्राह च यथाशक्ति दीनाननार्थांश्च । ततोऽव
धूनशङ्काविपङ्कात्तामादेव पौराजानपदाश्चावधूयान्यान् समीहितं
वस्तु जगृहः तुतुषुश्चात्यात्मना वन्धुवर्गस्य च पुत्रदारेषु समवृत्त्या
दैवेः सह मनुजाः तथा व्यवहरतश्चास्य सह धनेन धर्म्यां कार्तिर

वर्धत । अथायुषि क्षीणेष्वक्षीणपुरयः स पुनरुपरतोऽमरैषु प्रति-
 ष्ठामलभन । तत्पुत्रपौत्रावपि तदाकसौ मनोजबसौ समभूताम् ।
 प्रपौत्रस्तु तस्य विशृङ्खलो नामार्गलपुरवासिनो विशंकरस्य वणिजः
 कुटिलिकां नाम कन्यकामुपयस्य पितर्युपरतेऽनियन्त्रितो व्यसनी
 द्यूतादिव्यसनोपहारितसर्वस्वः पौरैरुपेक्षितः श्वसुरपुराय प्राति-
 ष्ठत् । उपेत्य च पुरं पुरन्दरमगानं कुचेलतया दिवा श्वसुरसदन-
 मविबिचरन्धतमसः प्रसीक्ष्य कचिच्छून्यवेश्मनः परिसरे तरो
 रूपमूलं कृतस्थितिरुल्लसद्भूषणां कांचिद् वनितां नितान्तनील-
 पटमधिवसानां मन्दपदं वेश्म प्रविशन्तीमपश्यत् । तदनु च नील-
 पटं कपटेन बामनं तदेव वेश्म विशन्तं पुरुषमप्येकमपश्यत् । स
 तु गत्वा स्वपत्नीमेव तामुप्रेक्षमाणः प्रेक्षमाणः तदखिलं क्षममा-
 णः कपाटान्तरालदत्तकर्णः सुरतैरसंतुष्टायाः किंचिद् विकलमनसं
 जारमवलोक्य सप्रणयं कथयन्त्यास्तस्या वचनानि शुश्राव । अयि
 नाथ कथय कथमसि विकल इव । यदि तु धनाय विमनायसे
 तर्हि माविषीद् सन्ति मम श्वसुरसद्वनश्चतुर्षु कोणेषु पक्वेष्टक-
 चितभाषशोणेषु कनकपूर्णा वर्षशतोपभोगेनाप्यक्षयाश्चत्वारः कु-
 म्भास्तांश्च परम्परया स्त्रिय एव जानन्ति । तद् भवनगताहमेतान्
 व्यसनितयाऽनाख्याय दरिद्वितेपि पत्यो नाख्यातानुख्याय समुप-
 नीतबहलबाहनाय मिषेण केनचित्तन्नगरगताय भवते वित्तियं
 पुनरिहागत्य यथेच्छ सह भवता विहरिष्यामीति । स तु तदाक-
 र्ण्य स्वपत्नीमेव तां निर्णीय तदाख्यातकुम्भांश्चाकर्ण्य कपाटानन्द-
 पयोराशिमध्यपतितः श्वसुरसदनमगत्यैव प्रतिनिवृत्तो भवनगत-
 स्तानुख्याय स्वभवनान्तरे ममतिष्ठिषत् । बन्धुवर्गप्रेरितश्चानुद्भावि-
 तबिकारस्तच्चरितं च दिदृक्षुः कुटिलिकामप्यनैषीत् । अथ गतायां
 तस्यामसस्यां तदुपपत्तिर्वणिज्याव्याजेनोपनीतबहलबाहनस्तद्भवन-
 मनेकजनसाक्षिकं विशृङ्खलोक्तेनेव मूलेनात्मसादकरोत् । तत्र च

तदुपदिष्टान् विशिष्टाष्टपदकुम्भानन्विष्याप्यनुपलभ्य विशृङ्खलम-
 बोचत् गृहाणोऽं जीर्णं स्वभवनं मे देहि देहि मे निखिलं धनमि-
 ति । तस्मिन्नु तदानादने विवदमाने च राजानमवेदयत् । राजा
 तु विशृङ्खलात् समाहूतात्तदाकूताकलनेन पूताचारोऽतिरुष्टः कुटि-
 लिकोपपतिमपहत्य सर्वस्वं नगराभिरवासयत् । विशृङ्खलग्नु स-
 त्यामपि तस्यामसत्यां विज्ञाप्य राजानमन्यामुषयम्य पितृपैताम-
 हवृथा व्यवहरन् संहरन्मनो व्यसनाद्यथासुखमुवास । तदिदमुक्तं
 धर्मबीजप्ररूढोऽर्थपादपो व्यवसनिनमप्युपकरोतीति । सोमशर्म
 सुविनयौगदाकर्ण्य सकलं न कलङ्कोचितविधौ निधी सुकृतस्य-
 प्रहर्षोत्फुल्ल वदनौ वद नौ हितमन्यदपीति वदन्तौ वरदं तौल्वलि
 मुनिमभिनन्द्य ननन्दतुः ।

इति श्रीदीक्षितचक्रपाणिविरचिते

दशकुमारशेषे चतुर्थ उच्छ्वासः

पंचमोच्छ्वासः

अथैतदाकर्ण्य सस्मिताननो राजबाहनो विचित्रबहुचरि-
त्राणां निजमित्राणां जन्मान्तरकथाः शुश्रूषुर्मुनिमुखनिहितदृष्टि-
रतिष्ठत् । अचिन्त्यज्ञाननिधिः स तपोनिधिः तु तथाविधं
तमवलोक्य तन्मित्रविचित्रजन्मान्तरकथाश्चकथिषुविहितबहुविचि-
त्रकर्मण्यपहारवर्मणि निहितदृष्टिः प्रथममाचष्ट । राजाधिराज-
नन्दन राजबाहन पुरा किल भगवदावासे कैलाशे शिवभक्तिमहो-
त्सवप्रसंगेन प्रवृत्तो नृत्तो पश्यत्सु सत्सु समागतेषु कृतनतिषूपविष्टेषु
त्रिभुवनवरिष्ठेषु पुरन्दरप्रभृतिषु लोकपालेषु विचित्रबहुचरित्रो
बसुमित्रो नाम विद्याधरो गङ्गाधरोपवीणनविषयेण नन्दनवनविह-
रणसहचरीं सुरभिदत्तां मत्तान्तरं नृत्यन्तीं सरसमप्सरसमवलोक्य
मन्मथाविष्टोऽशिष्टांश्चिततालविकलः सगद्गदमुञ्जगौ । सुर-
भिदत्तापि मदनमत्ता गायन्तमतिरम्यं सायन्तनस्वरं समायान्त-
मवलोकयन्ती करात्क्षेपणमिषेणाकृष्यालिङ्गन्तीव प्रहृष्टाकृष्टा
कामेन स्खलद्गतितर्जनतः । ततः स्वरभंगमंगगतिवैकल्यं च समी-
क्ष्यानयोरनयोपगूढयोर्मदनमूढयोर्मनसं विकारमधिगतवत्या भ-
गवत्या तदुधेतुं पृष्टौ नातिहृष्टौ तावभाषि—

कान्तया कः किलापूर्णतुङ्गस्तनतटान्तया ।

लावण्याम्बुतरङ्गिण्या हृतः म्यादस्मनः प्रभुः ॥१॥

सुरूपपुरुषालोकहृतसर्वस्वधैर्यया ।

कान्तया स्थस्थया देवि भूयसे मदनार्तया ॥२॥

इति यथार्कममूचतुः

अथ यथार्थकथनपरितुष्टापि रुष्टा तथोग्वसरासहतया
शर्षणी शशाप । गच्छतां युवां सुवान्छितमदनमुखौ विविध

बहुशोकमितो मनुजलोकमनुचितमाचरन्ताविह सदमीति । तत-
 स्तन्मन्तुमार्जनाय प्रणिपतन्तीमंतीवमंतीव सती विगतमलां विमलां
 नाम तस्य गृहपत्नीमिदमुवाच-त्वमप्यवतर कातरहृदये हृदयेश्वरेण
 वियोगममहमाना सहानेन । तत्र चाभूत्पूर्वरिपुभयकम्पायां च-
 म्पायां पुरि वसन्ती भवन्ती बलादुद्रोदुरन्यस्य शूरम्मन्यस्य मरण
 हेतुः सहेतुकं तत्र वसतः सतीऽस्य पाणिगृहीती सती चिरं रंस्य
 से । इयं तु पाणिगृहीता नीता रागविशेषं कामेन वामेनानेन पूर्वसंग
 ताङ्गो सुखायगातानन्तरं विमनायिष्यत इति वसुमित्रः पुनरवतर
 भवन्तीमपनीतपूर्ववेषः संकुचन्मनाः शरजन्मना समादिदिशे ।
 मित्र ! वसुमित्र ! मित्रजनसुखचरित्र ! मा विषीदावतर महीमही
 नवीर्यो मदनुग्रहान्निग्रहानुग्रहसमर्थो भवान् भविता । भवता चा-
 वतीर्णेन स्तेनीभवता वसतां चम्पायामसतां ततोऽधिकतरं धना
 पहारगोडानुभूतये धनिनां धनानि हरणीयानि । ते हि पूर्वजन्म-
 न्यैकागोरिकाः कारिकाः कारंकारमपहृत्य परधनानि सन्निहितग
 न्मठाः शठा विभेजिरे । आपूरणीयश्च तैरेव धनैस्तत्रैव लब्धजन्मो
 नाग्ना धनमित्रो मित्रीभूय । स हि पूर्वजनो जनौघं विहाय मन्म
 ठालयः कठाध्यापकः सत्यापको नाम कामतो मामपूपुजदिति ।
 स किलायमपहारवर्माद्भुतकर्मा तथाहृतैर्धनैर्धनमित्रमापूर्य राग-
 गञ्जरीञ्चानुगृह्य विवतमानं चलान् कामयमानमम्बालिकामुप्रक-
 र्माणं चण्डवर्माणं निहत्येसामुदवहदवञ्चयच्च चर्मभस्त्रिकया कृता
 निश्चयनिहवया मतिमान काममंजरीम् । सा हि पूर्वस्मिन्नपि ज-
 नुषि विगतातङ्कायां चम्पायामभ्यां वसतः सतः शस्य कस्यचिद्धनि
 कस्यामीत कुमारो मरीचिका नाम मारीव च पौरवपोतानपहरन्ती
 विहगन्वी विष्या शिष्या कस्याश्चिद्वैवहतायाः पत्या त्यक्ता व्यक्ता
 कर्मणा पौरभगोद्भूतकम्पा चम्पामपहाय पम्पासरस्तटोपकंठे कंठे
 कालमठालया शठा कठालयेषु भित्तामटन्ती पठन्ती गाथामनाथा

चारुदारुवृत्ताक्षकणिका वणिका साधुभावानां शंखस्त्रक कृष्णारिणी
दारुमालभारिणी शामीलौपलिप्तवाया भागावती विनीतवेषा
सर्वेषामुपजनयन्ती विश्वासमलाचूभाण्डा दाण्डाजिनिकी न्य-
वसत् ।

अथैकदा पारिपन्थिकपचारविकटपथाहृत्किणापथादुपगत
मपथकं पथिकं कृतसंविदं वेदविदं कोविदं नाम पचरन्ती चरन्ती
शाठ्यं काचिदाकर्ण्य मखमखर्वतृष्णेन गिरा नामुना विश्वासि-
तेन न्यमनायार्थम्य पृष्टा हृष्टापि नृपथेव भवन्ती नवनीपव-
नीमनीडे नीडजोषजुष्टां विशालमकलशालवनीमुपदिदेश । स
तु जतुमतः कर्म्यचिञ्चलदलस्योपमूलं विन्यस्य धनं गत्वा प्रतिनि-
वृत्तोऽन्विष्यापि तत्र तदनुपलभ्य विहरते निरस्य च तथा पृष्टया
तदेकविश्वासभाजनैः पौरजनैश्चावगीणो ह्रीणां निगम्य वाचिदेका-
न्ते वनान्ते तान्तो नितान्तमरादीत् । अथ देवात्तदेवागत्य काश्च
रकलासु कुशलः कुशलो नाम्नापि साम्ना तमाश्रम्य तद्धेतुमपृ-
च्छत् । अथासावादिनगतमाख्यत । स तु तदुक्तं मकलमाकर्ण्य
किञ्चिद् विमृश्य तमवोचत् । मयि सह तथा हतया रहसि मन्त्र-
यमाणे भवता भवताऽपूर्वेणोपस्थेयमिति । तथा च तमुपदिश्य
विधाय चालीकाभिधानकुम्भांस्तदाश्रमोपकण्ठे मभ्यस्यो न्यवसत् ।
अथ रहस्यासीनया कपटपीनया तथा सहार्थन्यमनाय मन्त्रय-
माणे तस्मिन् कपटकोविदे विदेशपटौ कृतसंविदा वेदविदा तेनो-
पस्थायि । तथा तु प्रभूतधनावलोकसहर्षया सायर्षयापि कुशलाति-
विश्वासाय किं नाददासि चूतपोतकांपमूलात्तूलाजित्वात्तदात्मधन-
मिति सोऽभ्यधायि । स तु तदुक्तसंदेशप्रदेशात्तदाधिगत्य तुष्टोऽपि
रुष्टोऽतिदुष्टतयानुभूतया भूतया तस्यास्त्वामशपत् । अथि दुष्टे-
जुष्टे लाभेन पापपरिपुष्टे भविष्यस्य परजनावापि तथा दरिद्राने-
द्राच्छेदवती यथा स्मरिष्यसि निजं पापमिति । अथ सा शप्ता

संपत्ता महर्षोत्थितयोस्तयोर्विलक्षा धूर्ताधूता जनैर्यत्कीभूततथा
भूतकर्मा विभर्गा नित्यमशर्मा प्रत्येहापि जन्मनि बन्धिनानेन कु-
शलेनापहारवर्मणाश्मन्तकशेषा विशेषान्मुनिमरीचिवञ्चनदुर्ग-
जनितमनुभवति 'दुःखम् । दुःखाकरोति नित्यतं । हृदयकारो विक-
र्तारम् ।' स विप्रः कुशलो नागापि कोविदोपकारवत्तादिह जन्मान
हृतमवेष्वोऽपि तथा विरूपकः स्वं धनमलभत । उपहारवर्मा तु
विलोडनममहमानया वियद्गंगया मन्यत्वमेहीति शप्तभ्य गणेश
स्यांशः प्रतिशप्तया कल्पसुन्दरीरूपेणावतीर्णया तथा सह संगतो
यथा तथा कथितमेवातेन ।

पुष्पाद्भवसोमदत्तौ तु निरस्तदैत्यदानवामयस्य दानव-
शिल्पिना मयस्य मनुजभावमुपगतौ सुकलविकलाभिधौ सुतौ
विद्धि । तौ हि दण्डपादुकाकमण्डलुविभागाय ममाधिस्थे पितार
विवदमानौ साभिमानौ सुबुद्धिनाम्ना विप्रयूना नानपहृत्य तौ
वञ्चितौ विधेयौ कोपस्यानालोचितविधेयौ जाताभिषङ्गौ विह्व-
पितृममाधिभंगौ कुपितेन पित्रानन्यरूप्यद्रव्यरत्नापहारेप्यजान-
शोकशल्यो मुशल्यो यथा जातौ भवन्तौ भवतां मनुजाधिति शक्तौ
बभूवतुः । अथ शापसंतप्तौ प्रगतौ तौ पुनरुक्तौ मुक्तौ प्रयतमाने-
न पुरुषात्तमचरणनिहितकरणेन पित्रैश्च शास्त्रावतारस्य राज-
वाहनस्य निहितकार्यया परिचर्यया निस्तीर्यापदं स्वपदं प्रतिप-
न्नदिव्यगाहिमानौ समवाप्स्यथ इति । राजवाहनस्तु कोऽसौ द्विज
सूनुः कथं चापहृतवान् किं गुणाश्चाभवन् दण्डपादुकाकमण्डल-
व इति मुनिमपृच्छत् । मुनिस्तु महतीयं कथा यथाऽवतरति च
विवस्वान्पश्चिमेनेति मनसि कृत्य संक्षिप्य कथामब्रवीत् । स्मरति
अस्ति किल कावेरीतटे शंकरेशमठकलिते ललितेऽटकचित्तरचित-
भवनभासुरं भासुरम्यमणिचित्रगोपुरं गोपुरं नाम नगरं नगराञ्ज-
लपशाल्यपथे कृष्णकथेऽनपवित्रेण विवत्रेसुरेण सोऽन्यतो जाता यत्र

तत्र भतस्त्रमतः पापात् पुण्यमयकर्मणः सुमतिशर्मणो द्विजस्य प्रिय
 तिस्रस्त्रिः शीलाः सुशीला धन्यकाः कन्यकाः समभवन् । पित्रा
 पालिता लालिताः कलिताः कलिताङ्गतारुण्यं तारुण्यं प्रतिपेदिरे।
 कदाचित्ताश्चित्ताहिनोद्वाहविधया निधयो गुणानां गुणानाधिकान्
 गायन्त्यो विमलानमलातिपीतवसनसंवीतचास्कुचा रुचा तुलितना-
 गनुनाः स्तनाः समनोभिर्मनोभिरामतरलालिताः करकलितान्नपु-
 ष्पगोचनाऽमत्राः मत्रासचपलमृगनेत्रा वेत्रालिशालितीरदेशां न
 सदेशां वेश्मनः स्नातुं कावेरीं कामदां प्रति प्रययुः । ततश्चाः सम
 स्नाः स्त्रीकर्मणि सुनिष्णाताः स्नाताः पाथसि पवित्रे सवित्रेऽर्घ्यं
 प्रदाय प्रदाय चालके रोचनं विरोचनं नमस्कृत्य कृत्यनुकूलकूलतीर्थे
 तीर्थे च प्रणम्य मम्यगच्छ गच्छन्त्यः सदनं सदनन्तच्छविबदन
 जमयन्त्यः कमयन्त्यस्तनयं स्तनयत्रणानमिता नमितापराङ्मनाननक
 मलाः कमलानिबिम्बमलकमलकन्दपूष्पापात्रसनाथवामहस्ताः प्रशस्ता
 परहृतात्तनासरसाः सरसाऽलकं समावितावगुण्ठनपटा वटाधः
 समुपविष्टन् तपोपविष्टेन परिच्यक्तविषयप्रसंगेन गतगेन पिपा-
 सुना गिगासुनातिदूरभाश्रमं श्रमं गतं मुनिना सुनिनादमाहूनाः
 पूतास्तुम्बीमुपानीय पानीयमयाच्यन्त । प्रणतासु तासु च द्विजसु
 तासु समाधिकशीलां सुशीलां नीलां वृजन्तयनां प्रदाय पानीयमानीय
 पानीयपात्रात्कतिपयविशभह्वानपि सन्निभं धिनयन्ती परितुष्टः
 सर्वज्ञो मुनिरभाषत ।

वत्से ! वत्सले समधिकशीले सुशीले शीलेन
 महिन्वुद्धिः सुवुद्धिर्नामोऽर्थतोषि तोषितार्थिजनो मनोहरवपुः
 कनकनिष्ठीवी बिबिधादित्यभाचयुतस्ते सुतो भविता । तेनैव पुत्र-
 धृत्यो धनवत्यः परस्परप्रीतिमत्यक्ष सत्यो यूयं यातरस्तन्मातरो
 भूत्वा मुख्ययेति तथोक्तास्तु ताः स्तुतात्मभाभेया विधेयायहिता
 हिताय बिहितमुनिमानना समानताः परस्परमुदीक्षमाणा हर्षमा-

गुहाः संगता गृहं गत्वा बिहसन्त्यः किं हसथेति मातृभिः पृष्टा
 हृष्टाः सत्रीङ्गमितरचनं तथा मुनेर्बचनं स्वहामकारणं विवक्षुः ।
 नाभिश्च संगताभिः पत्ये सत्येकान्ते कथितम् । सहर्षमातिः पतिस्तु
 विजितापरपुरब्रह्मपुरवासिनो ब्रह्मदत्तस्य श्रुतिधरतपोधरयज्ञधरेभ्यो
 विरुगानगिनयेभ्यस्तनयेभ्यो यथायथ ताः प्रददौ । कृतपरिणया
 स्तु ते स्तुतेर्विषयचरित्राः पवित्राः पवित्रासवारणसमर्थाः सदन-
 पुमर्थानक्तचेतसः प्रवतसः सुलभः सकलसुखमुखं सुरतसुखं सरति
 कलहं कलहमगर्जानामनुवभूयुः । अथ ते दैवादिधगत्य दैन्यं
 वैश्यं पृथुं स्मरन्तोऽसतोषवशात् पितुरन्तेवासिभिः समं समंततो
 धनार्जनाय प्रातिष्ठन्त । गर्भवत्यां सुशीलायां सगर्जनि च पुत्रो मुनिव
 चनात्तथाविधः । सुशीलायाः समवर्ध्यत च तन्निष्ठो वनघटितवृत्ति
 भिः परस्परप्रीतिमतीभिः सतीभिस्ताभिरसौ । अथ यौवनमुपगते
 मातृवत्सले तस्मिन्पितरो लब्धभरिधना अपि धनायाक्रान्तचेत-
 सो वर्गान्तरपरिहीनाः कदर्याः संन्यवतन्त । गृहागतानां चार्थि-
 ञ्चो विनरति धनबनि धनमतिमतिमतिनतिमति सति न सुमतिर
 जनि । भवति न कथपि गतिमति सति पथि सति सति रतिरस-
 ताम् । स खलु जनकमतिमतिगतिमतिरतिमतिमतिरतिरसगतवान् ।
 तदनु गनुजकुलकलकलविरहितघनधनमभिगतवान् । अथ वनं
 गाहमानोऽपहसमानो वैमत्यमाश्रमे कस्यचिन्महर्षेः सहर्षेरितं
 श्लोकमिमं शुभाव—

अन्धग्येवास्य लोकस्य फलभूणि स्वकर्मभिः ।

पुण्यैर्गौर्यमानस्य हेतुमात्रं स्वपौरुषम् ॥

तदर्थमालोचयन्नेवाध्वन्योऽप्रतो गानमदमानौ बलसमानौ कलहा
 यमानौ मयसुतावलोक्य सविनयं कौ युवां किं चेह कलहकारण
 मिति कलहवारणमाचरन्नपृच्छत् । तौ तु समुत्पत्तिमात्मनोऽभि-
 धाय विधाय च कोपसंकोचं दण्डपादुकाकमण्डलूनां जनकधनानां

विभागो न घटते इति य एवावयोर्वलूलः स नांशक इति व्यवस्था
 व्य युध्यमानौ स्वं न चावयोर्हीयते धनक इति तमूचतुः । स तु
 पुनर्दण्डादिगुणानपृच्छत् । तावपि समस्तागतिवारणं दण्डस्व-
 समस्ताभिलाषविषयार्थसंपादनम् वमंडलोः समस्तविष्टपाठ्याहत
 गतिसाधनं पादुक्योगुणमूचतुः । स तु विहस्य यद्येवं किमनेन
 शरीरक्षयकरणेन गणेन, किं तु मयि पश्यति धावतामेवोभौ निः-
 क्षोभौ धावतोर्युजयोय एव वीर्याधिकः स एतानाददात्स्वित्यवदत् ।
 ततस्तथेत्यभ्युपेत्यान्योन्यविजिगीषयाऽतिवेगेन धावतोरिक्षुशाङ्क-
 टान्नरितयोर्दूरनिर्गतयोस्तयोः सुबुद्धिर्गधरह्य पादुके कराभ्यां
 दण्डकमंडलू चोपादाय गगनतलमुदपन्त । उत्पत्य च 'बन्धनप्रवणा
 वेश्याः क्षत्रियाः साहसप्रियाः वणिजो धनलुब्धश्च द्विजा मत्पि-
 तरो यथा' अतोऽहं कस्य गेहे निवसामीति विचिन्त्य प्रस्थलायाः
 पुरः क्वचिच्छून्यवेश्मनि गगनादवततार । तत्र चालङ्कितो निवस-
 नकदैकां पालिकनी स्त्रियमपश्यत् अपृच्छच्च भिनग्ध पुनः पुनर-
 लाकयन्ती विचिन्तयन्तीमिव किञ्चिद् विमेराननामिगामयि मा-
 तः ! किं पुनः पुनरवलोकयसि मामिति मा त्ववादीत ।

पुत्र ! पुरोऽस्याः पत्युर्महासेनस्य भूपतेर्भूतलोर्वशी वशीकृ-
 तानेकतरुणचित्ता चित्ता गुणैः कनकवती नाग कन्यकास्त्रिचक्रास्त्रि-
 सारूपसंगदाभिभूय त्रिभुवनसुन्दरीः सुन्दरी कुन्दरीतिधरदशना-
 याः समनुरूपमस्यास्तवैव रूपमिति पुनः पुनर्विलोकयामि चिन्त-
 यामि च निश्चितविधिबिहितपरमरूपयोरनुरूपयोरुभयोर्भवेत् कथ-
 मपि समागम इति संभावयामि चामुना सुनास्रीसमाय तवाधुना
 प्रस्थलागमनेन तदुपपत्तिम्, यतः—

असाध्यं साध्यत्यर्थं हेतुयाभिमुखो विधिः ।

विमुखः साध्यमुत्साद्य विपरीतं प्रयच्छति ॥१॥

तथाहि इह खलु पुरा पुरारिसमोऽस्य राज्ञः पितामहो म-

होमसेनो नाम कन्याकामः कामदेन प्रियम्बदेन नाम्ना महोपचा-
 रपरितुष्टेन मुनिनाऽबोचि-जनिष्यते स्वग्निमती नाम कन्यका ।
 सा चैहान्यिका प्रच्छन्नं प्रकाशं वा यमभिलषेत् स दानीय इति स-
 मजनि च कन्या तरुणीभूता च सा भित्तामटन्तं पटं तंतुविहीन-
 मधिवमानं रूपमात्रपरमसारं कर्गपि विप्रकुमारमवलोक्य सखी-
 मुखेन विनिवेद्य भवानुरागमस्मिन्नेव वैशर्मानि निशि संगमाय सम-
 निष्ठिषम् । स तु विस्वाच्चपलस्वभाबः कुत्रचिद्विवाहोत्सवं मगा-
 कर्ष्य किं वृथा कालं नयामि याम्यानयामि ततः किञ्चिदिति वि-
 चिन्त्यानवगीतगीतरवेर्णानुमाय तदा तदाजयमभिजगाम । तत्र
 च जनेऽखिले कार्याकुले प्रसरति चातिवेलं कोलाहले प्रार्थयमा-
 नोऽप्यलब्धदक्षिणोऽनतिदक्षिणो दक्षिणाशया च विलम्बितः प्रवृत्ते
 च निशीथे पुनरामन्तुमक्षमस्तत्रैव कचिच्छकरीले कायच्छिन्वरे
 चक्षरे शयान्तोऽनुचिन्तयत् इहागतेन हि मया लोभान्धेनातियाच-
 ता विमानतः परं प्राप्ता न तु सा राजकन्येति । इतश्च प्रचलित-
 एव तस्मिन्कश्चिदेत्य राजकुमारः कुमारविक्रमो नाम परैरवकृष्टः
 पितृमुहदं महोमसेनाद्दण्डावयवमार्दित्सुरविच्छन्नः श्रान्तोऽत्र सु-
 श्राप । राजकन्या तूपगीतकामसाधनोपेत्य ततोऽतिभाममानमे-
 नमवलोक्यातिदृष्टा पृष्टान्वया च संभोध्य हारकाश्चिन्तूपुरिणी
 महानेन विजहार । राजापि प्रातर्विज्ञाततथाविधवृत्तान्तो विख्या-
 तकुलशीलाचाराय राजकुमाराय सहर्षं तां प्रादात् । विप्रकुमारस्तु
 प्रातरागत्य श्रुततथाविधराजकुमारवार्तो दुःखार्तो नितरां कथित-
 निजकथो ह्रीणो जनेरवरीणोऽप्रवीणो नगराभ्ररगात् इति । तत-
 स्तद्वचनाकर्णनमार्गेणैव प्रविष्टो बलविशिष्टो मदनो विप्रयूनः
 समुपस्थितमपि राजकुमारीसंगमं विघटयतो राजकुमारम्यानुपस्थि-
 तमपि तं विधेर्वलवतां विचिन्तयन्तं विशुद्धबुद्धिं सुबुद्धिं कनकव-
 दीसंगमाय समचूचुरत् । ततः समधिरुह्य पादुके दण्डकमण्डलूल्ल

मितकरो लसन्मणिप्रदीपनिमलप्रभापुंजभासरं कनकवतीभवनमु-
पेत्य जगद्विजयपरिश्रान्तां स्वपतीं मूर्तां कामशक्तिमिव तामबलो-
क्य कश्चमेतां प्रबोधयाम्यदत्तसंकेतां कदाचिदयं निहन्यान्मे मनोर-
थमिति यावदचिन्तयत्तावद्यामिकगीयमानामिमामार्यामशृणात्—

आलिङ्ग्य मधुरदुःकृतिमलसोन्मिषदीक्षणां रहः कान्ताम् ।

यद् बोधयन्ति सुप्तां जन्मनि न्यूनां तदेव फलम् ॥

इति समाकर्ण्य स्वपतीं स्वप्ने तमेव पश्यन्ती कनकवती भयलज्जा
मन्थरेण करेण प्राबोधयत् । सा च प्रबुद्धा शुद्धा संजातस्वप्नप्रत्य-
भिज्ञा सुखायमानोत्थायादरेणाभ्यर्च्य तमवाचत्—आर्यपुत्र !
पितृश्रूयमाणात् पुराणादखिलाभिजापसाधनं भास्कराराधनं स-
आकर्ण्यमोघसत्त्वं देवकल्पपनिमगिलषन्ती व्यपगतमलैरुक्तकम-
लोर्भगवन्तं विवस्वन्तमनुदिनमर्चयन्ती समर्चयन्ती च स्ववैभवैरह-
मस्यामेव समतीतायां निशि स्वप्ने व्यपगीतकांकशोकशक्त्ये कृत्ये
विष्णवेव प्रसरमुदयगिरिशिखरमन्तरानन्तरापन्नशादूलपञ्चानन
पारिजातकाननमपश्यम् । तत्र च लब्धपुम्हूतहर्म्यमाधर्म्ये स्फुटि-
कमणिहर्म्ये निर्धूतचित्तचिन्तामयं मुक्तामय शिवलिङ्गमचयन्तं
रूपविजितमारं सुकुमारं कमपि विप्रकुमारमद्राक्षम् । मन्मनश्च
तं चक्रमे । तमेकान्ते किञ्चिद्विच्युहमुच्चर्वागतां बलितर्हष्टि-
वृष्टिमिव तन्वती कान्तिनिष्फराणामेवां वानतां नितान्तगौरी गौ-
रीमिव मनीषामिव पररूपशालिनीमपश्यम् । दक्षिणतो निसृष्ट-
वृष्टिराकृष्टिमिव चेतसस्तन्वान मार्तण्डशिवापूर्वरूपशालिन पुरु-
षमेकमवालोकयम् । ततस्तावभिवन्द्य पारिजातकुसुमैर्भगवन्तं भव-
मर्चयन्त्या विचिन्तयन्त्याः किमपि सम समुत्थाय तां समुचित-
मनयोरनुरूपयोर्दाग्पत्यमित्याभिधाय तेन विप्ररुतेन पाणिमग्राह-
येताम् । अहं तु प्रबुद्धोत्थायोदयगिरिशिखरशालिनशृङ्गालिनमभि-
बन्ध्य विस्मितप्रहृष्टचित्तवृत्तिस्त्वमेव स्वप्नं सह सखीभिः विचार

यन्ती दिनमनैषम् । अथ पुनः स्वपत्नी स्वप्ने भवन्तमेव पश्यन्ती
 बोधितेति । ततस्तदाकर्ण्य विस्मितेन सस्मितेन सरसमधुरचे-
 ष्टितैर्मन्दाक्षमपनयता नयताङ्गं जनयता मुदमुन्नयतामाननं नम-
 यता वदनं परिहामैर्मदनकदनासहा सहानेन विजहार । ततोन्त-
 रैशिकैः कनकवतीमभोगविह्वलावेदयितो राजा तदुदन्ताधिगमाय
 रहः समुपदिश्यैकां नारीमन्तःपुरायादिशत् । सापि रजन्यामजा-
 ननः सुबुद्धेर्वाचः प्रच्छन्नमलक्तकाङ्क विधाय राजानं तदावेदयत् ।
 राजा तु चारविदिततदभिज्ञातयिहेनाहूयः कलिताकृतः समाधिरुह्य
 पादुके समुपात्तदण्डकमण्डलुः कनकवतीमुपेत्य विज्ञा तौ स्वो ग-
 र्छावांऽधुनेत्यभिधावं निधाय तामङ्के गगनमुदपतत् । ततः कन-
 कवतीरुह्योपगङ्गमङ्गेषु कमण्डलुवलात् कुसुमपुरं नामपुरं पुरन्दर
 नगरममं विधाय विहृत्य च तत्र चिरकालमिदानीं देवदानवगन्ध
 र्वविनाशनगरेषु यथेरुह्य विहरतीत्यभिधाय मुनिरहो कथारम-
 पमङ्गेन समतिक्रान्तोऽस्मिन् प्रसूतकथाप्रसंगमिति वदनं सिद्धिमये ।
 ततो गित्रगुप्तमन्त्रिगुप्तप्रमन्त्रिभिरुत्तमिरीक्ष्य मुनिः पुनराचष्ट —
 राजकुमार कुमारपितृजापकरणयुताः श्रुतायुगन्धर्वसुताः समाधि-
 रुद्धाः सुगन्धमहारूपात्रिरथतुरंगरथाः समुपवीण्य शंकरं रिरंज-
 यिषवः स्वांशनिहितवीणाः प्रवीणाः समतिक्रम्यालकामलकाभि
 रामा रामाः कामावेशवतीः सतीः स्वाः पश्यन्तः शिवाल्लयोपकण्ठ
 मुरययुः ।

तत्र च मनोहरकुसुमपटलललितलवलीलवङ्गलताप्रतानसं
 तानसुभगपरिसरमुपकूलरुद्धसहस्ररपनसपुष्पागकुञ्ज-पुञ्जरमणीयं
 रमणीमणीनिकरकरिणजालविविधरागहृभागतटं विमलशीतल-
 सलिलं सरं दर्शं दर्शं विकनविमलकमलमधुपानमत्तकलहंसललि-
 तविरुनानि प्रहृष्टप्रमदचक्रवाकचक्रवालसविरामाभिरामकामरा-
 गवद्धर्गविरावान् सुरभिरुत्तारमहोरारसारवादनवद्धवटवट-

कृजितानि विकसितगालतीलताकुसुमनिकरपरिभ्रमदभ्रमरलालि-
तभङ्गारान् विकचेन्दीवरतामरसकेलिसरसमारसवारण्डवचक्रवा-
लसंमदातिमधुरविरूतानि च श्रावं श्रावं ममुल्लसन्मदना वदना-
धिरूढमंदरागा रागाकुलाबुलाभिरामगमा विभ्रमवमना दमनाय
न शक्ताः करणानां विगंतधिमर्षकिलना ललनाकटाक्षदृष्टा अद-
ष्टात्मविधेया विधेया मदनाय मधुमत्ता मत्तालिगीलिमनुस्रगन्तः
कूजद्विहगपुञ्जेषु निकुञ्जेषूपविश्य ललनाभ्यानिहितनयनानयनायका
अपि विस्मृतनयान्ननया गन्धर्वपतेः सविशेषग्रामगानग्रामिणीभि-
र्भासुराभरणमणीभिः समं रमणीभिस्तृतेन कलमुज्जगुः । इत्थं
च प्रवृत्ता रागावेशपेशले मंदनाद्वैतवादकौशले विहमदवदना वद-
नायिके किमिदमतिमधुरमिति सार्धमरः सशिरःवप कं पंकज
नयनेऽनुमोदसे श्वरविशेषमिति वदन्तो दन्ताज्ज्वलकिरणभूषित-
दशनवाससरसारसारपरमहारसुभगबुचभारभरमानाहिरपाणयः-

शुचितरमौक्तिकहारफुटगंगापुरपूजितयोः ।

उचितं पूजनमनयोः स्तनयोर्भयं शंभयोः ।

इति पठन्तो हृष्यन्तश्च तावेव पूजापकरणेन परिपूज्यापवीण्याश्च
क्रुः अवहेलयाश्चक्रुश्च स्नातं सरसि तपसि निष्णातं द्विषन्तमङ्ग-
जं मुनिं मतङ्गजं नाम सामगायन्तमायन्तमनाभिषादयन्तः जह-
सुश्च कामिजनविरुद्धवषमेनमेनसोपहृता हृताचारा मोहमदनेन
भदनेन ।

अथ प्रभविष्णुनापि सहिष्णुनाऽमुना मुनिना सोढापरा-
धानपि तदन्तेवामी गुरुकुलबासी सामगनागा समागतस्तदनु तद-
नुसारी पारीणः सर्वविद्यानां तथाविहितविहाराम सदारान गग्ध-
र्वकुमारानशपन् मर्त्यभावाय तेऽभीशङ्कराराधनयात्राजन्यपुण्यव-
शात् स्वचराश्चक्रवर्तिनश्च ते सहचराः समपश्यन्त । विधूनवापाश्चैते

समुत्तीर्णा यनशापाः पुनः स्वां गतिं प्रतिपत्स्यन्त इति । अशार्थ-
पालनिहितदृष्टिः स मुनिराचष्ट—

पुरा किल महेन्द्रसदनप्रस्थिते सञ्चलवाहने नरवाहने
मथुरायामूर्ध्वमुख तपस्यतो मुनेरगात्यभ्योपरि पश्यतो यक्षस्य ना
म्ना सुमुखस्य दुर्मतिनिशाचरो निरष्टीवत् । तदनीहमानोऽपि
मानोपहितमतिस्तर्कमर्बलोकनेन सस्मिन्मुखः समुत्तमर्थो । ततः
सागर इवाक्षोभ्योऽपि तत्कर्मधर्षितोऽमर्षितो मुनिरविनीतबिनय
हेतुतया शापस्योच्चैरेवमशपत् । पापा ! मम शापादधिगततापा
मनोहताहता मनुजेन स्वलोकच्युता भवतेति । सुमुखस्तु प्रसादय-
न्नवाचि तपोधनेन । त्वं किलोत्पद्य मनुजेष्वनवाप्य पुरुषायुषं पुन
रुत्पद्य भावि चक्रवर्तिनो राजवाहनस्य परिचर्यया विधूय पापं
प्रेत्य पुनः स्वां गतिं प्रतिपत्स्यस इति । नरवाहनस्तु तथाविधं शा-
पमाकर्ण्य निर्भर्त्स्य दुर्मतिं शापान्मुनेर्गन्धमादने गिरौ वाममर्गेच
यत् । ततोऽन्तोत्ते कियत्येव काले बालेन धृतगण्डूम्य दुर्गोदरापहृत
सर्वस्वस्तीर्थाटनप्रसङ्गेन लोमशोर्पादिष्टवर्त्मविदातकर्मा धर्मात्म-
जः मानुजो गन्धमादनोपत्यकामामसाद । तत्र च गन्धमादनोप-
वनसंभवमतिविचित्रवर्णभासुरं कुसुममत्यपरकुसुमसुरभिनिम्नगा
पूरपातवशादुपगतमादायाघ्राय चातद्दृष्टया तया तथाविधापर
कुसुमलाभजातवृक्षया कृष्णया नियुक्ता भीमसेनो गन्धमादनम-
धिरूढोऽनूढः स गयश्च्युतकान्तरपथोऽव्यथो हनूमतोर्पादिष्टवर्त्मा
नरवाहनोपवनमाधिगम्य रम्यकुसुमान्यर्वाचिचोपुस्थानपालेः प्राति-
विद्धः क्रुद्धो गदया तान्निजघान । ततः समुद्भूतप्रभूतकोलाहलश्र-
वणचकिताग्निवेदितवृत्तान्तेन नितान्तेनैकपिङ्गनादिष्टानशिष्टाना
साटोपमुद्गदतो गदतो जहि जहीति युध्यमानाननेकानपरानपि सा
वेशमानसान् यक्षराक्षसानशीशमत् । समरकोलाहलमाकर्ण्य भीम-
स्त्रेजमन्त्रिष्याप्यनुपलभ्य समुद्भ्रान्तमानसेन समुनिसमाजेन

धर्मराजेन समरभूमिमागतेनानुनीतो नरबाहनः शापहेतुकं स्वबल
 क्षयमवधार्य निवार्य वीरान समरधीरान् गन्धमादनालयं निज पां
 छवेभ्यः समर्प्य कैलाशमगात् । सुमुखस्तु तत्र हतो गतो मनुजलोक
 जन्मने शुद्रकावसथे कामपाले आर्यदास्यवस्थार्या तारावल्यामु-
 स्पाद्य लब्धपरमायुर्विनयवत्याः स्नेहवासनया कान्तिमत्यस्त्राधा-
 र्यां अद्योदभूदिति । ततोऽमित्रशमनतेजोऽतिमित्रनिजमित्रजः सा
 न्तरकथाश्रवणप्रसन्नाननं राजाकाहनं संमीलितनयनः किञ्चिदव-
 ध्यात्वा मुनिः पुनरबोचत् । राजपुत्र पदेद्युगितो गता विद्याधरस-
 माजे राजराजेनादिष्टा सुखोपादिष्टा सुमजरा नाम सुरसुन्दरी
 प्रवृत्ता निजवृत्तान्तप्रसङ्गे वङ्गेषु चम्पायां तव विमोक्षणं चण्डवर्म-
 णश्चासुमोक्षणं तथाविधं समाख्यत् । ततो विदितवृत्तान्तेनैक्ष्वाक-
 स्य राज्ञो वेगवतः पौत्रेणपुत्रेण मानसवेगस्य वीरशेखरेण नाम्ना
 विद्याधरेण निवेदितवृत्तान्तस्तवावन्तिसुन्दरीपारिणयं समस्तभूव-
 लयप्राज्यराज्याभ्रयमर्तिप्रथप्रबलमित्रल च सहायं चण्डवर्मण
 स्तु कृताभिसारस्य स्वसमारोपितराज्यभारस्य सपरिवारस्य तथा-
 विधं वधं समाकर्ण्य भग्नदर्पो दर्पसारः समचिन्तयद् । किम-
 धुना करोमि । यदि प्राप्तराज्येनापि साम्राज्यसृप्याया तपः कर्तु-
 मीहमानेन मया चण्डवर्मणि समारोप्यमाणे राज्यभारेऽनुजे की-
 र्तिसारे तदधिरोपणमीहमानः कोपितः पिताऽविद्विष्टश्च चण्ड-
 वर्मणा कर्मणा तदभिमतेन ययातिवदनुजेऽधुना राज्यभारमारोप-
 येत्, विद्विष्टश्च मयावन्तिसुन्दरीवशावदं राजवद्भनमानमाश्रयेद्
 गतं तर्हि राज्येनेयतापि राज्यफलकं चेदं तपोऽथ विहाय तपोरा-
 ज्याय यतेयापनेयारिमङ्गलेन सहायसंपदा विनाऽधुना तन्न लभ्य-
 मथ निस्पृहस्तपश्चरेयं दिलीपनलनहुषास्त्रीपरराज्यवद्धस्पृहस्य क-
 थमद्य भवन्ति निस्पृहता । हा हताशोऽहं तपस्विति । ततस्तदागत्य
 स्रङ्गालब्धभद्रेण मणिभद्रेण यज्ञेणैथमवोधि । गानसारनन्द्य

दर्पमारपक्षः मतां यक्षोहं यथाधिपतिश्चिन्तापन्नमानसं मानसं
त्वां मन्मुखेनेत्यमादिशति—यदुप्रभृतयो हि पुराऽऽतुराकारस्य
पितुरोक्रोशनादेव प्राज्यं राज्यं नासेदुः । किं बहुनाभकोऽपि कोपि
तो महापकाराय भवति । तथाहि—

पुरा किल पुरारिपुरे पुरारिपूजनपरम्परे विष्णुशर्मणो द्वि-
जम्ब द्वे भार्ये बभूवतुः, तयोः प्रेष्ठा ज्येष्ठा कल्याणी नाम प्रि-
यायणं बालकगणहाय परलोकायेत्येव प्रावसत् । अपरा प्रिय-
म्बदा नाम बभूवनाशनदाने शरीरसंस्कारे च स्वपुत्रयोरिव तत्पुत्रे
नात्याहत । स तु विमानितो विचिकित्समानः पित्रा पृष्टोऽपि
कार्यकारणं नाचष्ट । एकदा तु रहोलालयस्याकर्णयत्येव पितरि
प्रतिवेशिबालकं कचनावरुध्य विवदमानं किं स्वर्द्धसे सह मया
गम द्वो तातो स्त इति समतर्जयत् । पित्रा क्रुष्टोऽपि पुनः पुनस्त-
थैवावोचत् । अथ पिता शंकमानः—

अर्थनाशं मनश्चापं गृहे दुश्चरितानि च ।

वञ्जनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥

इत्यालोकयान्तर्मनाः विस्मदपि प्रियम्बदां प्रति नावोचत् । विम-
नश्कतया तु यथापूर्वे न व्यवजहार । पृष्टोपि तया वैमनस्यहे-
तुं नाचष्ट । ततो विषीदन्त्यां मातरि रुदन्त्यां नित्यमुपचरन्त्यां
निजतनयाधिकमतिविमलमनिः प्रसन्नः किं विषीदसि रोदिषि
नित्यमित्यापृच्छ च मातरं नदुक्तेतुमुपलभ्य यदि व्यवहरसि
मातरिह निर्विशेषं यान्यपनयामि ते शोकहेतुमित्यभिधाय समा-
नीय बालकं तमेवादर्शमवलोकयन्तं पितरमुपेत्याय मे द्वितीय-
स्तात इत्यादर्शमदर्शयत् । विष्णुशर्मा तु तथाभिधाय सहर्षं बल-
न्तं तमङ्क निधाय समुदितपरमहर्षः प्रियम्बदायामतिपूर्वां वृत्ति-
मन्वनिष्ठत् । तदित्थं सकोपे पोतेऽपि जायते यदि विकारः किम

निहतं संभवति कोपिते महति । तदधुना दर्पमपहाय शान्ति-
 सांभूत्वा सौहार्दं प्रदर्शयन्नवन्तिसुन्दरीपरिग्रहेणात्मन्यनुग्रहं
 प्रवयन् मह कीर्तिसारेणानुजेन पुरस्कृत्यावन्तिसुन्दरीं त्वयोप-
 श्रित्योऽजेयो राजवाहनः । स हि श्रृङ्गणात्मजस्य शास्त्रस्या-
 वारो देवदानवगन्धर्वाशसंभूतैरचिः स्यात्कर्मैस्तेजांघ्रिजितमित्रैर-
 दमित्रैः सहमित्रैः चिरं पालयिता सहोमहीनवीर्यो महेन्द्रोप-
 दुरा परापहतराज्यः प्राड्याचन्तापरः कश्यपोपदेशादेन्द्रपदलाभ-
 संजातपरमाह्लादं प्ररुहादमारगध । बिघ्नश्च तवागं महर्षिभिरशा-
 पान समजनि । स्वया हि पूर्वनिज्जन्मनि सुखेणैव वानरेण न
 मनोऽच्छ्रोदमरस्तटोपकण्ठमठिकायां विविधकुटुमैर्नानोपहार-
 बलिभिर्भगवन्तं भवमर्चयन्तो मुनेः कपिञ्जलस्याहम्हः पूजोपयो-
 गिविविध-कुसुमपातनैरदर्शनीयेन्द्रिय-दर्शनादिभिरुपहामैश्चानेकै-
 त्तपो बिघटितम् ।

अथ कुपितेन तेन गुणिना गनुजभावेमुपगन्त्योपगतपर-
 मराज्यस्यापि प्राड्यसाम्राज्यतृष्णाया नपश्चरत्स्तवान्तगायो भवि-
 तेत्यशापीति दर्पमारस्तु तथाविधघनदादेशात्, समुज्झितदर्पः
 सहकीर्तिसारेणानुजेनावन्तिसुन्दरीं पुरस्कृत्य जीयाद वमन्तभानु
 वर्षसहस्रमित्याक्रुश्य कपटेन नटेन विश्रुतेन निहतस्य चण्डवर्म-
 णः व्येष्टेन सहोदरेण चण्डवर्मणा माहिष्मतीराजभार्या दत्ता-
 परनामानं भानुवर्मागमुपजाप्य हतराज्येन वरन्तभानुना च
 समं द्वित्रैरेव दिनैर्मवन्तमुपस्थायतीति विगलितविषपक्षपक्षः
 प्रद्युम्नः सह जयन्तेनानेककोटिग्रामभासुगं वज्रनाभासुरभुव-
 मिष सहानेन मित्राणोऽन सरत्नाकरं भुवमिमां पाहीति । ततः
 प्रद्युम्नचरितश्रवणस्पृहया लुमेनमयि बत्स संपत्त्यतेऽवन्तिसुन्द-
 रीसनीडे नारदकन्यया गीयमाने महाभारते तच्चरिताधिगम इति
 वदन् स्पृशन् दक्षिणकरेण प्रणतमाशास्य सहापहारवर्म-भतिभिः

प्रसन्नमानसं राजवाहनं शिबिरायादिदेश । स तु मुनिवाक्कि-
 स्मरं स्मरं मबिस्मयः शिबिरमुपगतः मह मित्रैस्तास्ताः काः
 कथयंश्नदाश्रमापकण्ठ एव कांश्चिद्व्यसाननयत । ततो बन्धवि-
 मुक्तसमागतमरलोद्गपुष्पोद्भवनिवेदिततथाविधदर्पसारगमन-
 वृत्तान्तो मनसा स्मरन् मुनिवचनमादिश्य पुष्पोद्भवं दर्पसारप्र-
 दग्भायापहारवर्मप्रभृतिभिः सेव्यमानः परमासनमधितठौ । ततः
 प्रतीहारनिवेदितमागतं पुष्पोद्भवपुरस्सरं सकीर्तिसारं दर्पसार-
 मालिङ्गनादिव्यतिकरेण संभाव्य तन्निवेदितं वसन्तभानुं च यथा-
 चितमुपचर्य परमालङ्कारवसनबाहनादिभिरनुगृह्य सर्वान् प्रीति-
 मतः शिबिराय विममर्ज । अगोत्थाय पूर्वोपरचितशिबिरोपगतां
 बालचन्द्रिकादिभिरुपासनामयन्तिसुन्दरीमवलोक्य दूरादेव प्रसा-
 रितोभयभुजो विकसन्मुखपङ्कजां विरहदुर्बलभुजाभ्यां स्वाननाव-
 लोकसंमदात्पतितं पयोधिवीचीमिव चन्द्रदर्शोच्छलितां कण्ठ-
 ग्राहमणिग्यालिङ्गनोद्भूतकम्पमवधूनयन्तीमिव विरहदेदनामामी-
 लिताक्षी वक्तुमि प्रवेष्टुमीहमानामिव न मोक्तुं न गृहीतुमा-
 त्मना प्रभवन्तीं राजवाहनमविष्टजीवामिव चन्द्रकान्तमयीमिव
 राजवाहनाननचन्द्रावलोकसंभूतप्रभूतसर्वाङ्गीणजलां स्वयमाभने
 ममुपवेश्य पुनः सुतमुखमवलोक्यन्नयनजलं प्रमार्जयन्नङ्गानि परा-
 मृशन्नखिलमात्मवृत्तान्तमवख्यातवान् । अथ सहानया वामदेव-
 मभिबन्ध महीगण्डलाखण्डलः पुष्पपुण्य प्रातिष्ठत । ततः ममा
 कर्ण्यवन्तिसुन्दरीमायान्तीममान्तीव सम्मदभरेणा मन्दने मदने-
 कसस्त्रीजनममेता निकेताद्वहिरुपेता प्रीतिमती वसुमती गायन्ती-
 भिः पौरवधूभिः समं समंगलोपकरणहस्ताभिः प्रशस्ताभिः मम-
 स्ताभिरामवेवाभिरशेषाभिः पौरकन्याभिरलंकृतपुरोभागा महा-
 भागा शचीममा ममागतां कृतानतरगमङ्गलामङ्गलावय्यावधीरि-
 तबालचन्द्रिकां बालचन्द्रिकाश्चितपुरोभागममानसारमानसार-

जनानां कृताभिपादवन्दनां बिलोक्यातिसद्वदवशाच्चदा प्रियव-
दादावदा शुभाशिषामनाकुला कुलाचारपूर्वकमुपचचार । तत-
सागताभिरुदीक्षणोन्मुखाभिः सुखातिशयलसन्मुखाभिरम्बालि
सुखाभिः सहोभयकुलविशुद्धां शुद्धान्तमनैषीत् अमानयच्च समा-
मानभावेन स्वभावेन च सुशीला सहर्षविशेषा निर्विशेषाऽव-
त्त सदैव दैवपूर्णसु । राजवाहनस्तु जनकानुमतो बिजितानेकस-
मीकैरनीकविशुद्धहृद्भिः सुहृद्भिश्च समेतो भूयो दिशो बिजित्याव-
न्तीषु दर्पमारं तदनुमत्या वमन्तभानुमश्मकेषु सर्वं च मित्रवर्गं
यथावथमभिषिञ्च्य प्राज्यराज्येषु माम्राज्यं प्रपन्नो निर्विशेषमात्म-
नो मित्रेषु व्यवहरन्नलभत परं प्रीतिं कीर्तिं च । पालयति च
तस्मिन्नवनिमबनिपतो ह्यादाक्षिण्यसौजन्यबिनयमयेथं विसरति
च दरिद्रशब्दस्यैवार्थतयन्धो न बभूव । मदाचारगतानां च प्रजा-
नां परलोकादपि भयं नासीत् । सविशेषणानामेव वृत्तिर्न बभूव ।
अवर्णोऽपि वर्णेष्वेव पदमलभत न द्विजादिवर्णेषु । विग्रहोऽपि
समासेषु परमलभत न जनेषु समासान्त एव सुपन्थानमतिच-
क्राम स्वार्थिकप्रत्ययेष्वेव वचनव्यातिक्रमोऽदृश्यत् । अतिहन्तः
परं तिहन्तं निजघान शिष्टानामेव च स्वगणानामिव जनानां
वैशिष्ट्यमासीत् । नञ्समासेऽधर्मोऽमत्यं चाहश्यत् । तदेवं
निरस्ताशेषदोषः कृतसमस्तगुणपांशः परिपालितप्रजो रञ्जितभूयः
प्रजानामसास्पतमपनुदन प्रतिकुर्वन् देवीमनुषीश्चापदः संभावयन्
बुधजनानुद्भावयन् बन्धुजनान्यरभावयन् रिपुजनानुत्सादयन्
कर्मकरणं विप्रानर्चयन् गुरुन् प्रणमन् मान्यान् मानयन् सौजन्यं
प्रकटयन् दक्षिण्यमनुमरन् बिनयं वर्द्धयन् राजवाहनो रूपेणा-
स्तरसो जयन्तीं रक्षयन्तीं मनः श्नेहमेव कमयन्तीं शमयन्तीं खेदं
नित्यं रमयन्तीं दमयन्तीं मिवात्ति सुन्दरीमर्वान्तसुन्दरीं रमयन् का-
सतन्त्रनिष्णातश्चिराभिर्लक्षितसुखान्यनुभवन् सुषिरमाकनन्द

इति श्रीदीक्षितचक्रपाणिविरचिते दशकुमारशेषे
 पञ्चम उच्छ्वासः । समाप्तश्चायं ग्रन्थः ।
 कृतिरियमचिरोढा भावमेतातिरम्या
 कलितरनिरतीताशेषलेखप्रसादम् ।
 जगति जयति यासौ शीलितालोचिता वा
 ललितसरमभावा हर्षवर्षं तनोतु ॥
 विविधयमकहृद्यगदपद्यकुटतरभावविशेषभावरम्यः ।
 ललितपदपदार्थगुम्फितोऽयं जनयतु चेत्तसि संमदं कवीनम् ॥
 शरदहनेभमुधांशुप्रामितशके वर्णराजरेषा स्यात् ।
 त्रिदुषां प्रीत्यै जाता सोमेश्वरलेखनीमुखतः ॥
 अतिशेषापि विशेषा कृतिरेषा चक्रपाणिकवेः ।
 गुणसहिता हृदि निहिता सतां हितायापि सन्निहिता ॥
 कमनीयचक्रपाणेः पदचक्रं यस्य सन्मुखे लग्नम् ।
 महनीयं त्रिबुवानामिह तं मन्ये जघन्यमपि ॥